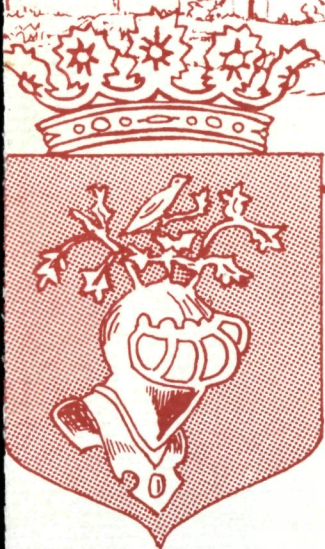

1993/1

Helmonds Heem

Heemkundekring
Helmond
Peelland

**Uitgave van Heemkundekring
Helmond - Peelland**

Opgericht 24 mei 1948

3-Maandelijks tijdschrift

**Secretariaat en
abonnementen:
R. Boudewijns
Harmoniestraat 44
5702 JG Helmond
Tel. 04920-51 623**

**Redactie:
Jeroen v.d. Heijden
Gabriël van Neerven
Sanne Vonk**

**Redactieadres:
Basstraat 48
5702 SH Helmond
Tel. 04920-51 847**

Druk: Erwin Vane

**Kringlidmaatschap
incl. abonnement:
f 30,- per jaar.
Abonnement zonder
lidmaatschap:
f 25,- per jaar.**

**Penningmeester:
M. Wijnhof
Van Deutekomplein 80
5706 TJ Helmond
Postgiro 26 410 99**

HELMONDS HEEM

1993 nummer 1

negentiende jaargang

INHOUD:

Redactioneel	1
Helmond een centrum van ijzerwerk	
S. Vonk	3
Protocollensprokkelingen deel 8	
S. van Wetten	23
Begemann Helmond 1871 - 1993	
J. van der Heijden	25
Herinneringen van werknemers	
Gabriël van Neerven	
- Constructietekenaar Rinus de Bruijn:	
"Bij Begemann werd met hart en ziel gewerkt"	77
- Jan van de Eventuin:	
altijd in het ijzer gewerkt	85
- Jan van der Vorst:	
Helmonder altijd in voor een snelle grap	93
- Frans Breuer -op bezoek bij Tine Verberne-:	
"Alle bedrijven waar ik gewerkt heb zijn failliet"	99
- Van nageljongen tot directeur	105
- Begemann Helmond verlaat Helmond	
W. van der Linden	109
Helmondse adel	113
Bijlage: Begemann in Beeld	

DE REDACTIE is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen. Het redactieadres staat daarom open voor alle reacties. Ook kopij is daar van harte welkom. De redactie behoudt zich wel het recht voor stukken in te korten of aan te passen. Kopij bij voorkeur typen of aanleveren op floppydisk in WP, FW of Ascii. Gebruik daarbij s.v.p. zo min mogelijk opmaakcode's en WP-voetnoten.

ADVERTENTIE TARIEVEN: f75,- voor een hele pagina, f50,- voor een halve pagina. Bij langdurige plaatsing reductie mogelijk. Inlichtingen en opgave bij de redactie, telefoon 51 847.

ALLE AFBEELDINGEN zijn -met vriendelijke toestemming- afkomstig van het Gemeente-archief Helmond, tenzij anders vermeld.

REDACTIONEEL

Het Helmondse beleid rond monumenten en stadsvernieuwing staat opnieuw te kijk. Dit keer zelfs bij monde van een wethouder die geheel niets met monumenten te maken heeft. Dat 'in het belang van sloop' de aankondiging van de sloop van Begemann geheim gehouden wordt, heeft de gemeenteraad de wethouder vergeven omdat diezelfde raad anders opnieuw over het monumentenbeleid zou moeten discussiëren. En terugkomen op een eenmaal genomen besluit is in Helmond blijkbaar onmogelijk. Zonder veel discussie was op voorhand al beslist dat sloop de enig mogelijke oplossing zou zijn.

De afgelopen tien jaar hebben een nog hoger tempo van sloop van panden en stadsgezichten laten zien dan de periode van 'Teun de Beuker'. Helmonds bestuurders schijnen de stad tot elke prijs te willen opstoten in de vaart der volkeren door een hun onwelgevallig verleden zo radicaal mogelijk weg te poetsen. Een houding die je van de ene politiek partij meer zou verwachten dan de andere. Je vraagt je af voor welke collega-wethouders Van der Zanden de kastanjes uit het vuur moet halen.

Een snelle telling door de achtereenvolgende monumentenlijsten die in Helmond zijn opgesteld, laat zien dat we in 1985 nog 47 monumenten telden en in 1992 al 87. Het Klaverhofcomplex en de beschermde stadsgezichten kanaaldijk (Begemann dus) en villawijk zijn erbij gekomen, het Ketsegankse en twee panden aan de markt afgevoerd. De toename is echter schijn; de werkelijkheid is anders.

Wanneer we de ontwerplijsten van rijk, provincie, monumenten inventarisatie project en de gemeente zelf naast de vastgestelde lijsten leggen, vallen twee zaken op: alle lijsten hebben een voorkeur voor het monumentale karakter van wat fabrikanten en middenstanders voor zichzelf bouwden. Fabrieken, arbeiders en wevers worden stelselmatig vergeten.

Op de tweede plaats worden panden die niet op een definitieve lijst terecht komen min of meer snel gesloopt. Denk maar aan de hoek van de Markt, Molenstraat en villa's aan de Kromme Steenweg. Het lijkt er sterk op dat objecten die voor projectontwikkelaars interessant kunnen zijn, sowieso niet in aanmerking komen voor plaatsing op de (stedelijke) monumentenlijst.

De conclusie kan niet anders zijn dan dat we over zeven jaar leven in een stad zonder verleden. Zelfs in het museum schijnt het verleden niet meer belangrijk te zijn. En zoals iedereen weet: zonder verleden geen heden en geen toekomst.

Dat het ook anders kan wordt op vele plaatsen bewezen. Zelfs in gemeenten die ook niet goed bij kas zijn. Daarvoor hoeven de politici niets eens ver weg te gaan: de stadsbestuurders zouden een voorbeeld kunnen nemen aan gemeenten als Oss, Den Bosch, Tilburg of Breda.

Wat geweest is in monumentenzorg, is voor eeuwig voorbij. Het enige dat rest zijn wat kleine dingen en papier. Van dat laatste is deze extra dikke Helmonds Heem een voorbeeld. Na twee verhalen over ijzerbewerkers in de vijftiende en zestiende eeuw volgt een beknopt overzicht van wat tot op heden geschreven is over de geschiedenis van Begemann. Daarin zijn een aantal nieuwe gegevens meegenomen, maar veel vragen blijven liggen voor meer uitgebreide onderzoeken. Als derde deel zijn een aantal gesprekken met oud-werkne(e)m(st)ers opgenomen die vanuit hun herinnering een divers beeld van het bedrijf Begemann schetsen. Een speciale bijlage met foto's compleetert het geheel.

De redactie wil op deze plaats haar dank uitspreken aan allen die meegelopen hebben om dit nummer te realiseren.

De Redactie

► Binnenkort aan de beurt... Foto Gabriël van Neerven

HELMOND EEN CENTRUM VAN IJZERWERK

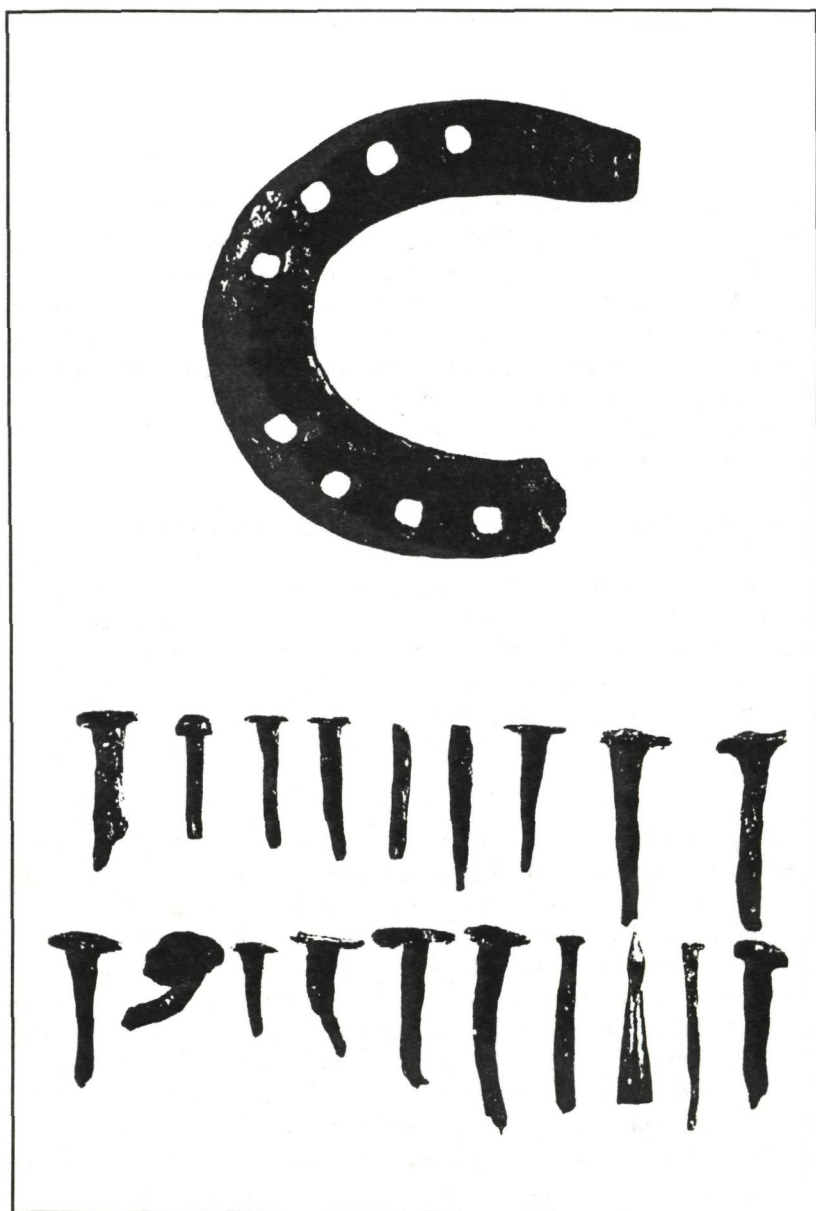
Door S. Vonk

Helmond speelde in de vijftiende eeuw een belangrijke rol op het gebied van ijzerbewerking. Tenminste vanaf veertienhonderd kent Helmond een traditie van metaalbewerking. Helmond was de enige plaats in Peelland waar harnasmakers en wapensmeden werkzaam waren. De elders in de Peelregio gesignaleerde wapensmeden kwamen allen uit Helmond. Dit 'overwicht in ijzer' illustreert de maatschappelijke en politieke positie die Helmond toen innam. Helmond was een centrumstad in opkomst. De bouw van het nieuwe kasteel rond 1400 was hiervan zowel een uiting als een aanzet.

Dat blijkt uit een onderzoek wat schrijfster dezes deed samen met G.J. van Bussel. Aanleiding was het vinden van een harnasmaker in het Helmonds schepenprotocol. De vraag drong zich op of dat een interessante vondst was of niet. Hoeveel harnasmakers zijn er eigenlijk geweest? 'Goyart Jan Toppens die harnasmaker' is de enige die in het Helmondse archief werd gevonden. Vervolgens hebben we in de Bossche protocollen (de schepenakten van Den Bosch) het hele Peelgebied gecontroleerd op actieve ijzerbewerkers en volgens bepaalde criteria hiervan een lijst gemaakt.¹

Het optellen van alle actieve ijzerbewerkers in het Bosch protocol levert het volgende beeld op: in de ongeveer zesduizend fiches die betrekking hebben op Helmond komen achtentwintig werkende smeden, mesmakers, hoefslagers en andere ijzerbewerkers voor. Ter vergelijking: in de twaalfduizend kaartjes over St. Oedenrode vonden we eveneens achtentwintig ijzerbewerkers. De andere Peeldorpen liggen ver onder deze aantallen.² Bovendien: smeden die elders werken blijken veelal uit Helmond afkomstig te zijn. Voor zover ons bronnen overgeleverd zijn, is daarmee puur statistisch aangetoond dat Helmond een centrum van ijzerbewerking vormde.

De bouw van het kasteel trok eind veertiende eeuw verschillende beroepsgroepen naar Helmond; steenbakkers, metselaars, timmerlieden en ijzerbewerkers.

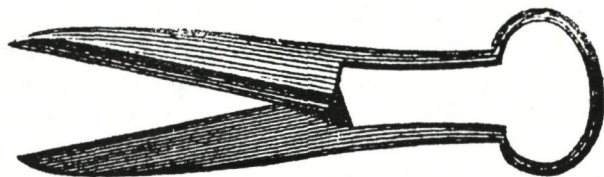
► Hoefijzer en spijkers. De spijkers zijn bij 't Oude Huys opgegraven.

't Oude huys

Al voor de veertiende eeuw speelde ijzer een rol in het dagelijks leven in Helmond: bij de opgraving van 't Oude huys is een grote hoeveelheid mooi bewerkte ijzeren voorwerpen gevonden uit de periode 1150-1400. Daaronder hoefijzers, krammen, spijkers, sierspelden, onderdelen van een harnas, messen, een stijgbeugel en delen van wapens.

Ook bij andere opgravingen in Helmond zijn relatief veel ijzeren voorwerpen gevonden, zoals resten van een schaar, messen en spijkers.

De ijzerbewerker waren belast met het maken van onder andere muurankers, hang- en sluitwerk en keukeninrichting. Daarnaast was hun aanwezigheid noodzakelijk omdat de diverse ambachten een grote verscheidenheid aan ijzeren gereedschappen en materialen nodig hadden. De kleinsmid en de grofsmid vervaardigden honderden onderdelen van gereedschappen voor de andere ambachtslieden: tangen, priemen, hamers en ijzerbeslag. De nagelsmid produceerde de benodigde nagels. Het maken van gereedschap was geen eenvoudige opgave. Daarvoor waren zowel specialistische kennis als apart gereedschap nodig. Hierdoor ontstond binnen het smedenambacht een verregaande splitsing in diverse disciplines. Elke metaalbewerker had zijn eigen specialisatie.

IJzerbewerkers in Helmond, Leuven en Den Bosch.

Om de grote verscheidenheid aan specialisaties te illustreren volgt hier een vergelijking van de in Helmond, Leuven en Den Bosch voorkomende ijzerbewerkers³:

<u>HELMOND</u>	<u>LEUVEN</u>	<u>DEN BOSCH</u>
mesmaker	mesmaker	mesmaker
slotenmaker	slotenmaker	slotenmaker
hoefsmid	hoefsmid	hoefsmid
plaatmaker		
spoormaker		
ketelmaker	ketelslager	ketelslager
wapensmid	wapensmid	wapensmid
harnasmaker		harnasmaker
nagelsmid		nagelsmid
	kleinsmid	
	blikslager	
zadelmaker	zadelmaker	
		grofsmid
		zeismaker
		schermaker

De smid en zijn status

Al in het eerste document waarin Helmond als stad wordt vermeld (28 mei 1241) staat een smid als schepen van de stad genoemd. Evenals in de Griekse oudheid stond het smedenambacht in Helmond in hoog aanzien. Dit zal zowel te danken zijn geweest aan hun kundigheid in het maken van wapens als aan de ontzag inboezemende magische uitstraling die smeden hadden. Zij waren het immers die in staat waren vuur te temmen en het ijzer naar hun hand te zetten. Dit aanzien wordt weerspiegeld in de plaats die zij binnen een gemeenschap innamen. Ook in de hierna volgende eeuwen treden smeden regelmatig als schepen van Helmond op.

Smeden waren financieel draagkrachtig en behoorden tot de bovenlaag van de gemeenschap. Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat de gehele geschiedenis door ijzerbewerkeren regelmatig een bestuurlijke rol gespeeld hebben, al was het alleen al uit financieel oogpunt. De meeste ambten moest men in die tijd immers kopen.

Niet alleen binnen de burgermaatschappij maar ook in de kloosterwereld straalden smeden gezag uit. Het hanteren van ijzeren gereedschap gaf status, zoals onder meer blijkt uit het ordevoorschrift van Benedictus. De abt mag dit gereedschap slechts toevertrouwen aan monniken 'in wier handen het veilig is dank zij hun levenswijze en handvaardigheid.' Het verliezen of onbruikbaar maken van dit materiaal was een grove overtreding van de Regel en vereiste een zware straf.

De Helmondse smeden waren kennelijk toonaangevend binnen de gilden. Zij liepen voorop in processies en bij het inhalen van een nieuwe heer. Dit was zelfs nog zo in het jaar 1783. Toen vond de inhuldiging plaats van Carel Frederik Wesselman als nieuwe heer van Helmond. De optocht werd geopend met een praalwagen van de Helmondse smeden.

Een Helmonds smedengilde?

Middeleeuwse ambachtlieden waren georganiseerd in gilden. Ambachtsgilden waren verenigingen van burgers van een stad, die hetzelfde beroep of bedrijf uitoefenden volgens vaste bepalingen. Wie niet bij een gilde was aangesloten, kon zijn beroep niet uitoefenen.

Officieel kende Helmond geen apart gilde of ambacht voor smeden. Dat wil zeggen, er is van hun geen aparte gildekaart bekend. De smeden waren lid van het laagambacht, een soort restgroep van iedereen die niet tot een van de zes andere gilden behoorden. In het laagambacht waren de ijzerbewerkeren verenigd met de chirurgijns, bakkers, slaggers en timmerlieden. De smeden treden echter wel als zelfstandige groep naar buiten. In 1423 wordt in de rentmeestersrekeningen van de heer van Helmond opeens een apart smedengilde genoemd. Kennelijk wordt Jan IV van Berlaer lid van dit 'gilde': 'Doen mijn heer in der smede-ambacht quam hem gegeven VIII beyersgulden ende den knechts die die smede vergaderde IIII boddreyers.'⁴

In 1424/25 worden, eveneens in de boekhouding van de heer, de dekenen van de smeden genoemd. Zij ontvangen 'vanwege de here drie

gulden.' Deze vernoeming van dekenen zou kunnen wijzen op een zelfstandig smedengilde dat slechts een beperkte tijd heeft bestaan.

Opmerkelijk is ook dat in Helmond in de vijftiende eeuw één van de vier stadspoorten genoemd werd naar de patroonheilige van de smeden. Deze Sint Eloyspoort is wellicht beter bekend als de Hoogeindse poort. Beide namen werden door elkaar gebruikt. Geen van de andere poorten is ooit vernoemd naar een patroon van een ambachtsgilde. Hoewel de smeden behoorden tot het laagambacht dat als patroonheilige Sint Nicolaas had, hielden de smeden van Helmond hun 'gildefeest' op 10 oktober, de naamdag van Sint Eloy.⁵

Op 1 december 1620 werd een overeenkomst gesloten tussen de leden van de Helmondse broederschap van St. Eloy over het vieren van 'den dagh van St. Loy als patroon van hun handtwerck'. Na een mis 's morgens zullen de leden 's middags verschijnen op een afgesproken plaats, waar ze 'met vrede ende eerbaerheyt hun gelach verteeren ende betaelen etc.'⁶

In 1774 vierden de smeden en tingieters hun gildedag voor het laatst met een mis: 'Voorgaende jaeren hebben de smeders en tingieters op dezen dag een mis te laten doen, maar 1774 niet, en dit is den letste keer.'⁷

Het bewerken van ijzererts.

In de oudheid werd ijzer gewonnen zonder het uit het erts te smelten. Het erts werd met houtskool verhit en er ontstond een brok smeedbaar ijzer. Later werd het erts in speciale smeltovens gesmolten. Deze smeltovens werden renn-ovens genoemd. Uit deze rennovens kwam smeedbaar ijzer. Dit werd verdeeld in brokken van ongeveer veertig kg, loepen genoemd. In de middeleeuwen werd de zgn. schachtoven geïntroduceerd, de voorloper van de hoogoven. Door ijzererts daarin op een speciale manier te verhitten, ontstond ruwijzer.

Het ruwijzer werd geschikt gemaakt om gesmeed te worden door middel van een frishaard. Het materiaal werd onder het toevoegen van zuurstof ontdaan van verontreinigingen. Op die manier werd een breiachtige massa verkregen, die ook in loepen werd verdeeld. De loepen werden onder de smidshamer verder bewerkt tot welijzer, dat taai was en van goede smeedkwaliteit.

De eerste smeden ontvingen hun materiaal van de smeltoven in de vorm van ijzeren staven, dunne stangen, draad of platen. De smid deed zijn keuze al naar gelang hij nodig dacht te hebben.

Later ontstonden de door water- of mankracht aangedreven pletmolens, die ijzer in kleinere stukken en in platen afleverden. Deze werden in de smidse na verhitting op het aambeeld gelegd en beslagen. Als het ijzer wat was afgekoeld werd het opnieuw in het vuur geplaatst om verhit te worden, waarna het weer op het aambeeld werd gelegd enzovoort, tot de gewenste vorm was verkregen.

Waar de Helmondse smeden hun ijzer vandaan haalden is niet bekend. Wel is bekend dat voor de meester-smeden van Den Bosch in 1487 enkele schepen met 'kolen, kalk en smedekolen' ter waarde van 300 gulden in 't Luikse werden gehaald.⁸ Vooraanstaande ijzerbewerkercentra in deze tijd waren Luik, Huy en Dinant en niet te vergeten het Ruhrgebied.

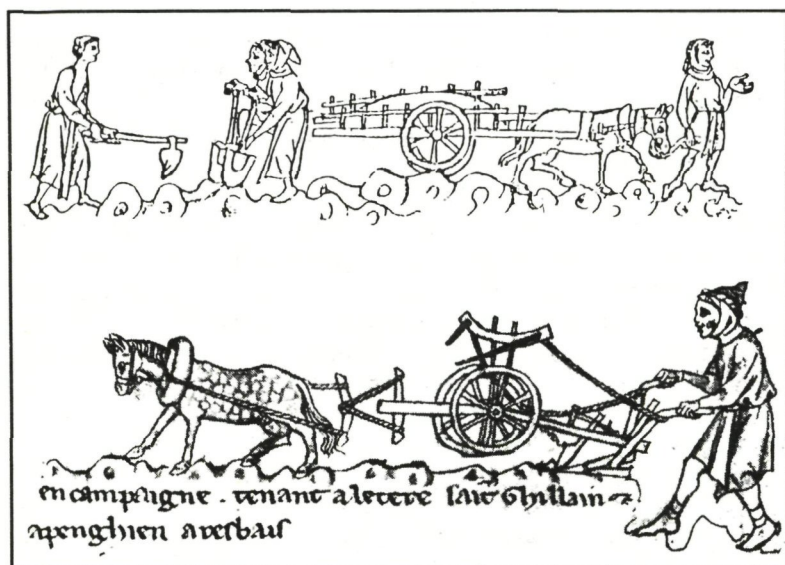
Produkten van ijzerbewerkeren

De vroegst bekende smeedprodukten dienden als versteviging en versiering van deuren, kisten, koffers enz. Zij waren gemaakt van verschillende metaalsoorten. Slechts een klein deel van de totale ijzerproduktie was bestemd voor land- en bosbouwgereedschap. Voorbeelden hiervan zijn ploegijzers, zeisbladen, sikkelijzers, de bladen van schoppen, aksen en snoeimessen.

Voor al in de kloosters werd veel gedaan aan het ontwikkelen van de smeedtechniek. De belangrijkste reden hiervoor was de wens van de monniken zich zo min mogelijk bezig te houden met de 'aardse verplichtingen'. Ze wilden zich zoveel mogelijk wijden aan hun religieuze bezigheden. Hoe effectiever hun gereedschap was, des te meer tijd konden ze aan bovenaardse zaken wijden.

Een voorbeeld van de ontwikkeling van de techniek was het stalen van ijzer. Staal is hard, ijzer sterk. Door een dunne stalen plaat aan weerszijden te bedekken met ijzeren plaatjes en vervolgens te slijpen konden scherpe én sterke zeisen en andere snijdende voorwerpen worden vervaardigd.

Vanaf de elfde eeuw raakte het beschermen van hoeven van paarden door ijzeren hoefbeslag verbreid. Door de hoefijzers konden de paarden gemakkelijker vooruitkomen.

► *Verschillende manieren om een paard in te spannen en ijzeren landbouwgereedschap.*

Hoefijzers zorgden zo voor een belangrijke bijdrage aan de opbloei van de landbouw en andere sectoren waarin trekkracht van belang was. Daarbij speelde ook twee andere ontwikkelingen een rol: de toen nieuwe mogelijkheid van de bespanning met haam en lamoen, waardoor de trekkracht van borst en hals naar de schoften werd verplaatst, én paarden voor elkaar konden worden gespannen, waardoor ook zeer zware lasten getrokken konden worden.

In de dertiende eeuw drong ijzer verder door in het dagelijks leven met een steeds grotere verscheidenheid aan ijzeren voorwerpen zoals deurenkloppers, kandelaars, haardijzers, spijkers, muurankers, muurstutten e.d. In die eeuw schreef een Franciscan: 'In veel opzichten is ijzer veel nuttiger voor de mens dan goud, ofschoon hebzuchtige creaturen goud meer begeren dan ijzer. Zonder ijzer zou het volk zich niet kunnen

verdedigen tegen zijn vijanden of het recht kunnen doen gelden. Onschuldigen kunnen zich dankzij het ijzer verdedigen en de onbeschaamdheid van kwaadaardigen wordt door het ijzer bestraft. Zonder ijzer zou niemand de grond kunnen bewerken of een huis kunnen bouwen.'

Bewapening

Een groot deel van het gewonnen ijzer werd gebruikt voor de bewapening. Het leger van Karel de Grote was met slagzwaarden bewapend. Deze nieuwe soort zwaarden legde mede de basis voor de militaire successen van Karel de Grote.

Dat ijzer en ijzer bewerken kostbaar was, blijkt uit de prijzen voor harnassen. Een uitrusting van een beroepskrijger in de tijd van Karel de Grote kostte:

helm	6 koeien
maliënkolder	12 koeien
zwaard + schede	7 koeien
beenbekleding	6 koeien
lans met schild	2 koeien
paard	12 koeien
totaal	vijfenveertig koeien.

Van oorsprong was een ridder een bereden krijgsman. Dit beroep werd vooral door kleine vazallen en ministerialen beoefend. Hun wapenrusting bestond aanvankelijk uit een vlechtwerk van ijzeren ringen. Geleidelijk aan ontwikkelde het zich tot het ons bekende plaatharnas. Dit harnas heeft rond veertienhonderd grote opgang gemaakt.

In de late middeleeuwen verbreedde de ridderschap zich tot de hele sociale bovenlaag met alle functies van dien en met verloochening van haar oorspronkelijke karakter. Ridder werd een sociale ere-titel.

De van oorsprong doelmatige gevechtsgedrag voor krijgslieden werd door de edellieden gemaakt tot een aan mode onderhevige dracht. Ze werd gebruikt om hun status, functie en rijkdom uit te drukken. De harnasmakers haakten in op deze ontwikkeling. De harnasmeedkunst maakte hierdoor vanaf de vijftiende eeuw een bloeiperiode door. Steeds ingewikkeldere technieken ter versiering werden toegepast. Het

is in deze eeuw dat de smedenfamilie Toppens in Helmond wordt aangetroffen.

Een Helmonds monopolie

Helmond was rond 1400 de hoofdstad van het kwartier Peelland. Als stad had Helmond in deze periode een hoogwaardige gedifferentieerde

► Een Zwaardveger anno 1694.

beroepen-structuur. Aan het einde van de veertiende en het begin van de vijftiende eeuw worden in de archieven beroepen vermeld als valkenier, schildknaap, handschoenmaker, harnasmaker etc. Mogelijke oorzaken van deze differentiatie en specialismen zouden kunnen zijn de centrale ligging van Helmond, haar markt- en hoofdstadfunctie en het houden van de kwartiersvergaderingen van Peelland op het kasteel.

Waar het de aanwezigheid van de harnasmaker en de zwaardvegers betreft kunnen we zelfs spreken over een monopolie-positie binnen het kwartier Peelland. Kortom: in het Helmond van de vijftiende eeuw kwamen beroepen voor die duiden op aanwezigheid of frequente aanwezigheid van adellijke personen.

De harnassmid

De specifieke kundigheid van een harnassmid was vlakke ijzeren platen van zo'n veertig à vijftig centimeter in de vereiste vorm smeden. Hij moest het materiaal dikker of dunner maken op de plaatsen waar dat nodig was en in toenemende mate het harnas van fraaie vormen en versieringen voorzien.

Het ruwe harnas moest vervolgens worden glad geslepen. Dit werk werd in het hertogdom Brabant meestal door zwaardvegers gedaan. Voor aparte harnasvegers was hier onvoldoende emiplooi.

De familie Toppens

Het is dit vak van harnasmaker waarin Goyart Toppens zich heeft bekwaamd, zijn broer Henric staat te boek als zwaardveger (wapensmid).

De kinderen Toppens raken door huwelijken onder andere gelieerd aan de Van de Wyntmolens, de Van de Capellens, de Dappers en de familie Van Merevoirt. Dit waren alle vier vooraanstaande families binnen de Helmondse gemeenschap van de vijftiende en zestiende eeuw.

Waar de familie Toppens vandaan komt is ons niet bekend. In de Bossche schepenakten worden zij voor het eerst genoemd in 1376 te Schijndel. Wat stamvader Jan Toppens van beroep was staat nergens vermeld. Uit het Helmondse en Bossche schepenprotocol valt af te

leiden dat de broers Goyart en Henric zich aan het begin van de vijftiende eeuw in Helmond hebben gevestigd.

Goyart Toppens de harnasmaker heeft vermoedelijk bij de Sint Eloyspoort gewoond en zijn atelier gehad. Zijn werkplaats is natuurlijk vanwege een aantal praktische redenen aan de rand van de stad gelegen: brandgevaar, dichtbij water en misschien was het tevens een gunstige plaats om iets bij te verdienen als hoefsmid.

Goyart trouwt met Aleijt, dochter van Gijsbers Reijners van de Wijntmolen. Een invloedrijke molenaarsfamilie, waaruit verschillende Helmondse schepenen afkomstig zijn. Goyart en Aleijt krijgen alleen dochters.

Uit de verzamelde gegevens mag geconcludeerd worden dat de harnasmaker aan plaats gebonden was.

Broer Henric de zwaardveger betreft een 'huysplaats aen die Merct'. Hij trouwt met Yda Dapper, ook een molenaarsdochter. Hun zoons worden allen smid en bekwamen zich in een eigen specialisatie. Zij worden respectievelijk nastelmaker, zwaardveger en harnasmaker.

Vader Henric Toppens treedt op de voorgrond als de ambassadeur van de familie. Hij komt voor in de plaatsen Aarle-Rixtel, Beek en Donk, Bakel, Deurne, Lieshout, Mierlo, Stiphout, Sint Oedenrode, Vlierden, Tongelre, Veghel, Schijndel en natuurlijk Helmond.

Al staat achter zijn naam altijd zwaardveger, Henric zal zijn brood niet alleen verdiend hebben met het vegen van zwaarden en harnassen. Gezien de vele overeenkomsten met molenaars is het niet ondenkbaar dat hij een soort onderhoudsmonteur voor molens was die, net als de huidige pianostemmer, zijn klanten thuis opzocht. Mogelijk sloeg hij daar korte tijd zijn bivak op zodat iedereen uit de buurt in de gelegenheid was van zijn kundigheid gebruik te maken. Waarschijnlijk huurde hij ter plekke een deel van het benodigde gereedschap. Uit de akten blijkt namelijk dat het huren en verhuren van aambeeld en ander smidsgereedschap veelvuldig voorkomt.

Zijn zoon Goyart is tot 1480 lid van het smedenambacht in Den Bosch. Na 1480 trekt hij zich daaruit terug. Hij blijft echter wel lid van het cremersambacht en behoudt zo het recht waren binnen Den Bosch te verhandelen. Het werkgebied van de familie Toppens besloeg bijna de gehele Peel. Door haar specialisatie heeft zij zich gedurende tenminste drie generaties een vooraanstaande positie in Helmond (en omgeving) weten te verwerven.

► Een smid uit het begin van de zestiende eeuw.

IJzerwerk in het kasteel

Dat ook de heer van Helmond gebruik maakte van de verdienste van de harnassmid blijkt uit de rentmeestersrekeningen. In 1424/25 staat vermeld: "Betaelt aen Margareteken Becx vijff lansknechten haernessen voer mijn heere die ic op den huysse van Helmont geleverd hebbe." De kosten waren drie gulden en tien stuivers.

Een blik op de inboedel van het kasteel in 1560 laat zien dat er een behoorlijke hoeveelheid ijzeren voorwerpen op het kasteel aanwezig is.⁹ Hier een greep uit de op de hoppekamer aanwezige spullen:

'Op die hoppe camere

In den eersten een thonne met harnas onghesloten

Item een harnasch kiste met eenen hooghen rugghe

Item een langhe viercante kiste liggende vul harnasch' en nog vele andere voorwerpen. Ook een groot deel van het keukengerei, bijna alle brand-, blus- en hardspullen, het wapentuig en de harnassen zijn gesmede voorwerpen.

Rond 1480 daalt de bevolking van Helmond fors. Het aantal inwoners loopt terug van zo'n zevenhonderdvijftig naar circa vierhonderd. Dat dit invloed heeft op de Helmondse economie is duidelijk. Waardoor deze teruggang veroorzaakt is, is nog niet duidelijk. Van de eens zo talrijke familie Toppens komen we nog maar twee leden tegen. Beiden zijn smid. Nog in 1497 wordt melding gemaakt van Henric Goyart Toppens, zwaardveger, alias die Harnismaker. Veranderingen binnen het bestuurlijk klimaat zullen er de oorzaak van zijn geweest dat het specifieke beroep van harnasmaker in Helmond na het eerste kwart van de zestiende eeuw niet meer voorkomt.

In de zestiende eeuw neemt de aan de Toppens gelieerde familie Van Merevoirt het stokje over en bouwt zich in Helmond een bekende naam op, zowel in het stadsbestuur als in de smeedkunst. Eén van hun smederijen bevond zich in de Veestraat. Sinds kort is na archeologisch onderzoek gebleken dat ook op de Markt, in het pand van Sprengers, een smederij gevestigd is geweest.

Al zijn de smeden niet meer zo talrijk en bekleden zij geen monopoliepositie meer in de Peel, toch blijven deze families in het stadsbestuur hun partij meezingen. Werkeloos waren de smeden niet. Bijna ieder huisgezin bezat ijzeren voorwerpen zoals op te maken is uit de be waard gebleven boedelbeschrijvingen. Hoewel de ijzeren voorwerpen

zeer lang mee gingen, moesten zij wel regelmatig worden onderhouden.

Ondanks de mogelijkheid veel produktiever te werken, werd ijzer in verhouding tot bijvoorbeeld hout slechts in kleine hoeveelheden gebruikt. Behalve kostbaar was ijzer ook zeer onderhouds-intensief materiaal. En veelal was dit onderhoud wat de mensen niet zelf konden uitvoeren. Dit zal wel één van de oorzaken geweest zijn waardoor ijzer slechts beperkte aftrek vond. De aanwezigheid van relatief veel ijzeren voorwerpen zegt dus wel iets over de sociale en economische structuur van het gebied waar het gebruikt wordt.

Een nieuwe impuls

Aan het einde van de achttiende eeuw kreeg het gebruik van ijzer een nieuwe impuls. In 1769 werd door James Watt de stoommachine uitgevonden. Deze machine kon alleen gerealiseerd worden door gebruik te maken van een materiaal dat hitte- en druckbestendig was, twee eigenschappen die ijzer bezat. De stoommachine heeft de machinale produktie binnen vele sectoren op gang gebracht. J. Watt kan beschouwd worden als de initiator van de industriële revolutie.

Door de mechanisering werd de ijzerbewerking nieuw leven in geblazen. Immers, wilde men op stoom gaan produceren, dan waren stoomketels en aangepaste apparatuur nodig. In Helmond zal het accent gelegen hebben op de mechanisatie van de textielindustrie. Naast de stoomketels waren daarvoor nieuwe weefgetouwen nodig. In beiden werd veel ijzer toegepast.

En zo blijft het Peelgebied een centrum van ijzerverwerking. In 1851 werd in Beek en Donk de eerste spijkerfabriek van Oost-Brabant opgericht. In deze fabriek maakten, in dienst van een ondernemer, een aantal smeden ieder op eigen aambeeld gesmede spijkers in soorten en maten. Pas veel later werd de 'draadnagel' geproduceerd die we nu nog kennen en in geweldige hoeveelheden gebruiken.

Helmonds 'ijzersterke' afkomst verloochende zich niet. In kort tijdsbestek ontstonden in Helmond metaalbedrijven als Everts & Van der Weyden, Gebroeders van Thiel-draadnagelfabriek, Nederlandse Schroefboutenfabriek, Van Dongen metaalgietery, Emans-Swinkels machinefabriek en last but not least de Koninklijke Nederlandsche Machinefabriek v/h E.H. Begemann.

NOTEN:

1. Bij het samenstellen van de lijst van ijzerbewerkers zijn de hieronder beschreven criteria gehanteerd:
 - * Alleen handelend optredende smeden zijn opgenomen. Het grote aantal overleden smeden dat wordt vermeld is niet opgenomen.
 - * Alleen ambachten waarbij de zekerheid bestond dat het ijzerverwerkende ambachten waren zijn geïnventariseerd.
 - * Alleen de namen waarbij de vermelding 'die' met toevoeging van het soort ijzerbewerker stond of waarbij het beroep expliciet was omschreven, kwamen voor onze lijst in aanmerking.
2. Schijndel vierentwintig vermeldingen op 16.000 fiches; Veghel achttien op 10.000 fiches. In de andere plaatsen worden ijzerbewerkers aanzienlijk minder genoemd.
3. De klok- en horlogemakers en de geelgieters zijn hier buiten beschouwing gelaten.
4. GaHM, huisarchief inv.nr. 193. Een botdreyer of draager is een zilveren munt ter waarde van een stuiver.
5. Sint Eloy (= Eligius) leefde in de zevende eeuw. Deze heilige zou volgens oude beschrijvingen eerst hoefsmid en later goudsmid geweest zijn. Hij werd wegens zijn buitengewone talenten door koning

► St. Eloy.

Clotharius geroepen om een gouden troon te maken. Als goudsmid zou hij re-liëkschrijven gemaakt hebben voor de heiligen Martinus, Genoveva, Germanus en Dionysius.

Eligius werd later priester en in 641 werd hij tot bisschop van Noyons benoemd. Toch bleef hij ook zijn smidsvak uitoefenen. Dit werk was hem behulpzaam bij het verslaan van de duivel, die hem dikwijls kwam kwellen. Eloy wist namelijk uiteindelijk de duivel met een gloeiende knijptang bij de neus te grijpen. Daarom werd St.-Eloy patroonheilige van de hoof- en goudsmeden. St.-Eloy wordt voorgesteld in bisschoppelijk ornaat met hamer, tang en hoefijzer of aambeeld. Bij uitbeelding als patroonheilige van de edelsmeden wordt op de hamer een kroontje gezet.

6. GaHm, Huisarchief inv.nr. 336; Frenken blz. 340.
7. GAHm, Archief parochie Lambertus inv.nr. 3.
8. Ga Den Bosch, Bosch protocol 1487/88, folio 395.
9. GaHm, Huisarchief inv.nr. 115.

BIJLAGE 1:

LIJST VAN IJZERBEWERKERS IN HELMOND, 1241 - 1489

De jaartallen geven het jaar van vermelding.

Frank Faber (smid-handwerksman), 1241, schepen van Helmond Christiaan Faber, 1271-1303, schepen van Helmond¹

Smet van Zonne, 1311²

Coel die Smyt, 1375-1390, schepen van Helmond

Dirck van Hezewijc, smid, 1376-1405³

Johannes Faber de Liedorp, vóór 1390⁴

Henric van den Rennen, smid, 1404-1415³

Peter die Smyt van Lieshout, 1408-1413³

Henrick Jan Toppens, zwaardveger, 1408-1446³

Goyart Jan Tuppens die harnaschmaker, 1420-1444⁵

Lambert van Moendewijc, plaetmaker, 1420-1422³

Jan die Smet van Gheldrop, 1420-1443

Henric soen Henrics geheiten Smeeds van Bruggen, 1420-1443⁶

Herman geheiten van Arle die Smet, 1421-1429

Jacob die Smit van Rode, 1426-1447³

Henric Smeeds van Bruggen, 1428⁷

Art den Smet van Vlimen, 1429-1434

Jan die Smyt Peter Mauwaerts soen van Dornen, 1429-1434

Colen den Smet van Bijstervelt, 1429-1443

Mathijs Henrick Toppens soen, zwaardveger, 1433-1498³

Jan Henrick Toppens, zwaardveger en nastelmaker, 1433-1460³

Jan Jan Toppens, zwaardveger, 1434-1458³

Willem die Smet van Vlieden, 1439-1443

Hepken den Smyt, zoon van Jan Hapen soen van Gerwen, 1445-1446

Goyart Jan Toppens, zwaardveger, 1450-1470³

Jan van Os, smid, 1487-1488³

Maes, zoon van Maes van Merevoirt, smid, 1489⁸

Henrick Goyart Toppens, zwaardveger alias die Harnismaker, 1486-1497³

Yewaan Aert Ywaens, smid, 1499-1500³

NOTEN:

1. H.P.H. Camps (ed.), Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312. I. De Meijerij van 's Hertogenbosch ('s Gravenhage 1979).
2. Poorterboek van Helmond.
3. Bosch Protocol, fiches Helmond 1368 - 1501.
4. Archief van de tafel van de Heilige Geest Helmond, inv. nr. 1348
5. H. Beijers en P. Koolen, Huizen in de Veestraat tussen 1400 en 1830. Een aanzet tot een reconstructie; in: de Vlasbloem X, Helmond 1989.
6. In de Helmondse schepenprotocollen.
7. Archief van de tafel van de Heilige Geest Helmond.
8. Schepenlijst van Helmond.

► Een kijkje in een andere zestiende eeuwse smidse.

Door S. van Wetten

In een themanummer van Helmonds Heem over de firma Begemann hoort natuurlijk ook een sprokkel over 'de smederij in de Helmondse schepenprotocollen'. Na een speurtocht door de periode 1500-1628 blijkt dat hier niet veel te sprokkelen valt; zegge en schrijve één vermelding van een Helmondse smid 'aan het werk' valt te noteren.¹ Die smid was Berthout Dries Berthouts, en hij had zijn smederij op het Binderseind 'omtrent 't Lijntke'.

Uit de opsomming van de gereedschappen valt af te leiden dat Berthout bij het eventueel opdoeken van z'n nering niet zoveel ophef zal hebben veroorzaakt, als nu bij die firma op de Kanaaldijk NW 31 het geval is: Berthout Dries Berthouts heeft geratificeerd alzulke 'vertijdenisse' als hij heeft gedaan ten behoeve van zijn vader en zijn stiefmoeder, en na hun beider overlijden ten behoeve van zijn halfbroer en halfzusters.

Nu, op 8 februari 1601 (vader Dries is inmiddels overleden) heeft Lijntgen, de weduwe van Dries - en de stiefmoeder van Berthout - alsnog aan Berthout geschonken een aambeeld met blaasbalg, een voorhamer en 'hantshaemer' met tangen spaijen, roeffelen ende een saege met spaijveeren.²

Andere bronnen

De vernoeming van beroepen neemt na 1500 af. Beroepsnamen worden steeds meer vaste achternamen. Hierdoor zijn ook de ijzerbewerker moeilijker te herkennen. Bovenstaande akte spreekt voor zich: het is een akte waarin de smid ook in zijn beroep optreedt. Daarnaast worden smeden nog een tiental keer expliciet genoemd, zonder dat de handeling zijn vak betreft. Het gaat dan om verkopen van land, boedelscheiding e.d. waarin een smid optreedt of getuige is, zonder dat meer over zijn vak gezegd wordt dan dat hij smid is.³

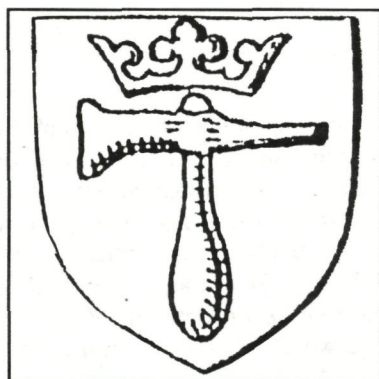
Wil men over deze periode een duidelijker beeld krijgen wie smid waren, dan zijn de cijsboeken waarschijnlijk een rijkere bron. Hier

valt o.m. te vinden dat Michiel van Merevoirt meester-smid was en een huis bezat in de Veestraat. Hij overleed op 21 november 1641.

Ook zijn zoon Godefridus van Merevoirt was smid van beroep. Hij is burgemeester geweest van 1 oktober 1646 - 1 oktober 1647. Godefridus heeft vele openbare ambten binnen Helmond bekleed, onder andere schepen, diaken van de Heilige Geest en kerkmeester.⁴ Willem van Merevoirt, geboren in 1522 was smid van beroep en hield daarnaast een herberg. Ook hij heeft deel genomen aan het besturen van Helmond: in 1573/74 en 1582/83 als burgemeester, in 1577 was hij stadhouder van de schout.

NOTEN:

1. In de vijftiende eeuw is er tenminste een Helmondse smedenfamilie van enige naam en faam geweest, namelijk de familie Toppens. Zie hierover het artikel van S. Vonk.
2. GaHm, rechterlijk archief, inv.nr. 244, akte 715.
3. Zie bijv. S. van Wetten: 'Uittreksels algemene schepenprotocollen, deel VI,' akten 53, 107, 112. Daarin worden Jennij, Gheef en Ghoert die Smet (van den Bosch) genoemd.
4. Geciteerd uit J.J.M Heeren: 'familie van Merevoirt' in: Taxandria jaargang 47 (1940), blz. 163 - 168. Heeren noemt het gehucht Merevoirt onder Mierlo als mogelijke stamplaats van de familie.

► *Het wapen van Maes van Merevoirt, schepen van Helmond in 1508.*

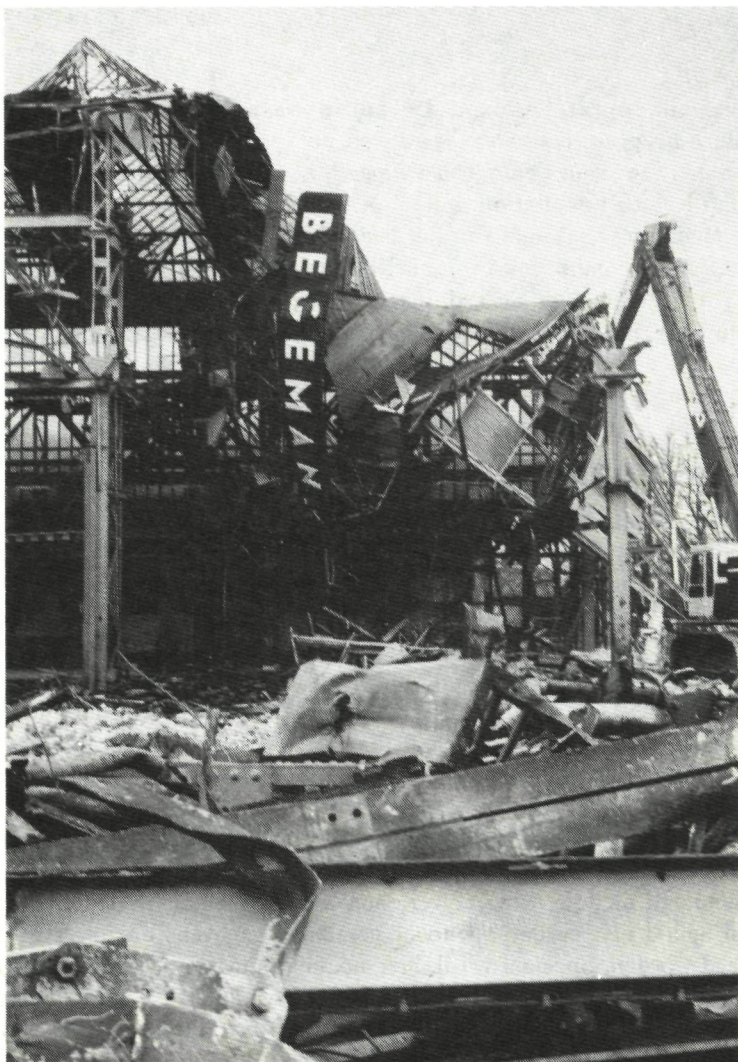
Begemann wordt gesloopt. De hallen waar bijna tachtig jaar lang talloze bruggen, reservoirs, tanks en andere constructiewerken werden gemaakt en voor-gemonteerd liggen al plat. De overige gebouwen staan leeg en wachten op hun einde.

De Helmondse periode van het bedrijf is binnenkort voltooid verleden tijd. Of Begemann ook in figuurlijke zin gesloopt wordt, is een kwestie van afwachten. Van de redding van Begemann Staalbouw door overplaatsing naar Breda is in ieder geval weinig terecht gekomen. Op 31 maart van dit jaar ging de constructiewerkplaats als eerste definitief tegen de vlakke.

Dit verhaal krijgt daarmee iets van een in memoriam. Het geeft in de eerste plaats een globaal overzicht van wat tot op heden over de geschiedenis van het bedrijf geschreven is. Omdat de invloed van de directeuren op de bedrijfsvoering zo goed traceerbaar is, is het artikel verdeeld in de perioden van directievoering. Er valt ook wat nieuws te vertellen. Tot 1930 was Begemann een familiebedrijf. Op dat moment zaten drie leden van 'de tweede generatie' in de zaak: twee zonen van J.B. Kam en een zoon van mede-oprichter en commissaris M. de Groot. Directeur A.A. Bienfait vormde de schakel tussen familiebedrijf en een op de beurs verhandeld fonds. De overgang was pijnlijk, zeker voor de familie Kam. Hoe een en ander in zijn werk ging, valt verder op te lezen.

Bij het schrijven is niet alleen gebruik gemaakt van de bestaande literatuur.¹ Diverse leden van de families Kam en Begemann waren zo vriendelijk medewerking te verlenen aan dit artikel. Daardoor konden een aantal niet eerder openbaar gemaakte gegevens en foto's gepubliceerd worden. Speciaal wil ik hier noemen mevrouw M. Biemond-Kam uit Voorschoten en de heren B.J. Kam (Zwolle), E. Kam (Nijmegen), P. Haverkamp Begemann (Haarlem) en E. Haverkamp Begemann (New York/Amsterdam).

Tevens is dankbaar gebruik gemaakt van de documentatie, die de heer H. van de Vrande² heeft aangelegd over en de kennis die hij heeft van het bedrijf, waar hij van 1937 tot 1979 werkzaam was. Zijn laatste functie was chef inkoop. Ook is gebruik gemaakt van gegevens uit de

► Begemann Helmond wordt gesloopt. Foto A. Welten.

interviews, die verderop in dit blad staan. Tenslotte is de inbreng van Alex den Ouden van veel nut geweest. Door zijn kennis van de ontwikkeling van de techniek, en van de gevolgen die deze had op de door Begemann gefabriceerde produkten en de fabrieksgebouwen, werden een aantal ontwikkelingen binnen het bedrijf verduidelijkt.

Het Helmondse gemeentearchief heeft onlangs het tweede gedeelte van het archief van KNM Begemann veilig gesteld. Daarmee is dat het grootste archieffonds van een particuliere instelling in de collectie van het gemeentearchief. Het archief Begemann meet 200 strekkende meter. Omdat het nog maar voor de helft geordend is, hebben we voor dit verhaal maar spaarzaam gebruik van deze rijke bron kunnen maken.

De opkomende metaalnijverheid in de negentiende eeuw

De metaalnijverheid kwam in Helmond op in de jaren zestig van de vorige eeuw. Eind 1862 begonnen kastelein Johan Weber en Arnoldus H. van Moorsel een spijkerfabriekje. Dit bedrijfje hield een jaar stand. Weber begon in zijn eentje opnieuw en hield het uit tot 1871. Enige andere ondernemers probeerden ook een spijkerfabriekje op te zetten, maar zij zijn allen na korte tijd gestrand.

Initiatieven van na 1866, toen de spoorlijn Eindhoven - Venlo gerealiseerd was, bleken meer levensvatbaar. De Helmondse katoennijverheid kende van 1867 tot begin 1870 een slappe periode, maar daarna trad een kentering op. De omschakeling van de textielnijverheid naar fabrieksmatige bedrijvigheid met stoomaandrijving zorgde in Helmond voor een gat in de metaalmarkt. Diverse ondernemers zagen hun kans schoon en begonnen een machinefabriekje. Ook de produktie van klinknagels, bouten, schroeven en moeren werd in aparte fabrieken ter hand genomen. Puntsgewijs enkele voorbeelden:

- Prinzen & Everts draadnagelfabriek, opgericht in 1869; vennootschap in 1871 ontbonden; vanaf 1872 met nieuwe partner verder onder de naam H.P. Prinzen en Co.; in 1875 weer ontbonden; zaak voortgezet door een zwager van H.P. Prinzen (draadnagels en machinale kuiperij voor boterfusten); 1891 bedrijf failliet.
- Th. Royakkers en Everts ♦ o.a. stoom- en andere werktuigen, draadnagels, machinale draadtrekkerij. Opgericht in 1870; vanaf 1875 Th. Royakkers en Zn. (o.a. smederij, machinefabriek, machi-

nale kuiperij); vanaf 1890 nv Machinefabriek Helmond; in 1893 failliet. De ketelmakerij is overgenomen door Begemann, de constructie-afdeling door Vinckers en Stork. Geliquideerd in 1904.

- G. Brückenhaus, opgericht 1871 ♦ ijzergieterij en machinefabriek; vanaf 1872 Van Hoorn en Begemann; vanaf 1874 E.H. Begemann; vanaf 1889 nv Koninklijke Nederlandsche Machinefabriek v/h E.H. Begemann.
- fa. Gebroeders Van Thiel (Martinus en Hendrik) ♦ handspijkermakerij en stoomdraadnagelfabriek. Opgericht ca. 1871/1872 Veestraat en Haagje, in 1885 verplaatst naar nieuwe draad- en klinknagelfabriek en smederij aan het kanaal. In 1890 splitsing bedrijf in enerzijds firma Gebroeders Van Thiel (= Martinus en zijn zonen Johan en Henri, na 1895 ook Antoon en Frans) en anderzijds Hendrik van Thiel en Co. (Hendrik en zonen Willen en Gerard). Later omgezet in Nederlandsche Schroefbouten, moeren- en klinknagelfabriek.
- Gebr. Everts en Co., opgericht in 1875 ♦ draadnagels, bouten en moeren, klein spoorweg- en telegraafmateriaal; vanaf 1880 Everts en Van der Weyden.

De opgaande conjunctuur, de plaatselijke vraag naar (giet)ijzeren produkten, de vele werkloze - dus goedkope - arbeidskrachten én de behoorlijke verbindingen met de wijde omgeving in de vorm van kanaal en spoorlijn maken de keuze van Gustaaf Brückenhaus om in 1871 in Helmond een gieterij annex machinewerkplaats te beginnen duidelijk. Dit bedrijfje vormde de basis van de latere koninklijke machinefabriek van E.H. Begemann.

De achtergrond van Egbert Begemann

Egbertus Begemann werd in 1848 geboren als oudste kind van het gezin Begemann-Caldemeijer. Zijn vader, de 31-jarige Jan Willem Haverkamp Begemann, was op dat moment Nederlands Hervormd dominee in het Zuid-Hollandse Geervliet. Ook diens vader en grootvader waren predikant geweest. Egbert heeft zijn grootouders niet bewust gekend. Opa Egbertus Begemann overleed in 1850 en oma Sara Johanna Begemann-Haverkamp stierf in 1853.

Egberts moeder, de in Amsterdam geboren en getogen Maria Elisabeth Caldemeijer, was bij zijn geboorte 33 jaar. Over de achtergrond van Elisabeth Caldemeijer is momenteel verder niets bekend.

Het gezin verhuisde in 1849 naar Gouda. Daar werden in 1852 en 1855 twee dochters geboren, Wilhelmina en Maria. De drie kinderen Begemann kenden van vaders kant twee tantes en een (aangetrouwde) oom. De oudste zus van vader Jan heette Trijntje. Ze was geboren in Koog aan de Zaan in 1810 en overleed 1872 ongehuwd in Arnhem.

Tante Christophine Egbertina Johanna, geboren te Amsterdam in 1819, overleed daar in 1868. Ze was twee jaar getrouwd met de teerkoper Franciscus Petrus Uhlenbroek. Na zijn overlijden in 1842 trouwde ze met Wilhelm George Deelman, eveneens geboren in Amsterdam, koopman van beroep. Deelman overleefde zijn vrouw dertig jaar en stierf te Amsterdam in 1898.

Tien jaar oud werd Egbert naar een kostschool in Bielefeld (Duitsland) gestuurd. Hij volgde daar het Duitse equivalent van het gymnasium. Bielefeld ligt vlakbij het plaatsje Detmold, de geboorteplaats van zijn overgrootvader, Christoph Georg Sigismund Begemann. In zeven jaar tijd doorliep Egbert zowel het gymnasium als de Machinistenschool van de marine in Hellevoetsluis. Hij brak daarmee met de drie generaties oude traditie in de familie om predikant te worden. De marine-machinistenschool vormde in Nederland een van de weinige mogelijkheden om zich te bekwamen in de stoom- en werktuigtechniek, buiten de dure Polytechnische School in Delft.

Van zijn zeventiende tot zijn drieëntwintigste jaar (1865-1871) was Egbert werkzaam bij de Marine in Indië.

G. Brückenhaus en J. van Loon

In november 1871 - hij is dan 23 jaar - verhuisde E. Begemann naar Helmond en kwam in de kost bij zadelmaker Arnold Franssen, die woonde in de Veestraat op nummer 23. Helmond had op dat moment ongeveer 7.000 inwoners. In het bevolkingsregister liet hij zich inschrijven onder de naam Egbert Haverkamp Begemann. Voortaan zou hij zich zijn hele verdere leven met de achternaam van zijn grootmoeder sieren.

Egbert H. Begemann kwam te werken voor Gustaaf Brückenhaus. Deze ondernemer uit Mönchen-Gladbach had kort tevoren grond gekocht om een ijzergieterij op te vestigen.

Begemann vroeg bij Gedeputeerde Staten 'pro Brückenhaus' vergunning om een gieterij te beginnen. We mogen dus aannemen dat E.H. Begemann als bedrijfsleider optrad en dat de gieterij onder zijn leiding gebouwd werd. Naast de gieterij werd een draaijerij en bankwerkerij ingericht met een stoomwerktuig van 4 PK. Brückenhaus vestigde zich pas in april 1872 in Helmond. In de zomer van 1872 was de Eisengieserei & mechanische Werkstätte van Gustaaf Brückenhaus in bedrijf.

Eind december van datzelfde jaar deed hij zijn zaak alweer van de hand, voor 10.800 gulden. We kunnen slechts speculeren over de reden. De nieuwe eigenaars werden Jacobus van Hoorn Szn. en Egbert Haverkamp Begemann. Over Van Hoorn weten we weinig. Hij werd geboren te Amsterdam en was op dat moment 33 jaar oud, doopsgezind en woonde in Leiden. Het is voor ons gissen over hoe Begemann en hij elkaar hebben leren kennen. De machinistenschool is onwaarschijnlijk, gezien het leeftijdsverschil. Maar het is best mogelijk dat Van Hoorn ook bij de marine in Indië werkzaam was.

Jac. van Hoorn woonde tussen 2 januari 1873 en 28 juli 1874 in Helmond. Zijn beroep werd in het bevolkingsregister omschreven als 'opzichter fabriek'.³ De twee werkten kennelijk hard. Het fabrieksgebouw werd vergroot en er werd een tweede - 6 PK sterke - verplaatsbare stoommachine geïnstalleerd. Over de hoeveelheid personeel in die tijd bestaan geen gegevens, maar een schatting van maximaal tien personen is gezien de beschikbare ruimte en de apparatuur redelijk.

De firma Van Hoorn en Begemann⁴ produceerde in die tijd gereedschapswerktuigen, zoals draaibanken en boormachines. Ook werd gietijzeren drijfwerk en gietwerk voor allerlei machines gemaakt. Hoewel we geen grote voorstelling hoeven te hebben van het produktievolume, ging het de twee firmanten goed.

Gezinsvorming en uitkoop van compagnon Van Loon

Egbert Haverkamp trouwde op 14 augustus 1873 te Gouda met Pauline Wachter, geboren in Rotterdam op 13 februari 1841. Twee weken daarna ging het echtpaar wonen op het adres Molenstraat 415a.

Het eerste kind, Johan Willem, werd 6 juni 1874 geboren. Het jongetje overleed al tien maanden later, op 4 april 1875, in Gouda. Waarschijnlijk logeerde hij in Gouda in verband met de op handen zijnde verhuizing naar het nieuwe pand naast de fabriek aan de Kanaaldijk.⁵

Vier maanden na het overlijden van Johan Willem werd een tweeling geboren. De kinderen kregen de namen Dirk en Maria. In 1879 werd het gezin gecompleteerd door de geboorte van zoon Egbert Paul.

Inmiddels had Begemann zijn compagnon uitgekocht en was zo per 1 augustus 1874 alleen-eigenaar geworden van de ijzergieterij en machinefabriek. Over de motieven van het beëindigen van de samenwerking na zo'n korte tijd tasten we in het duister.

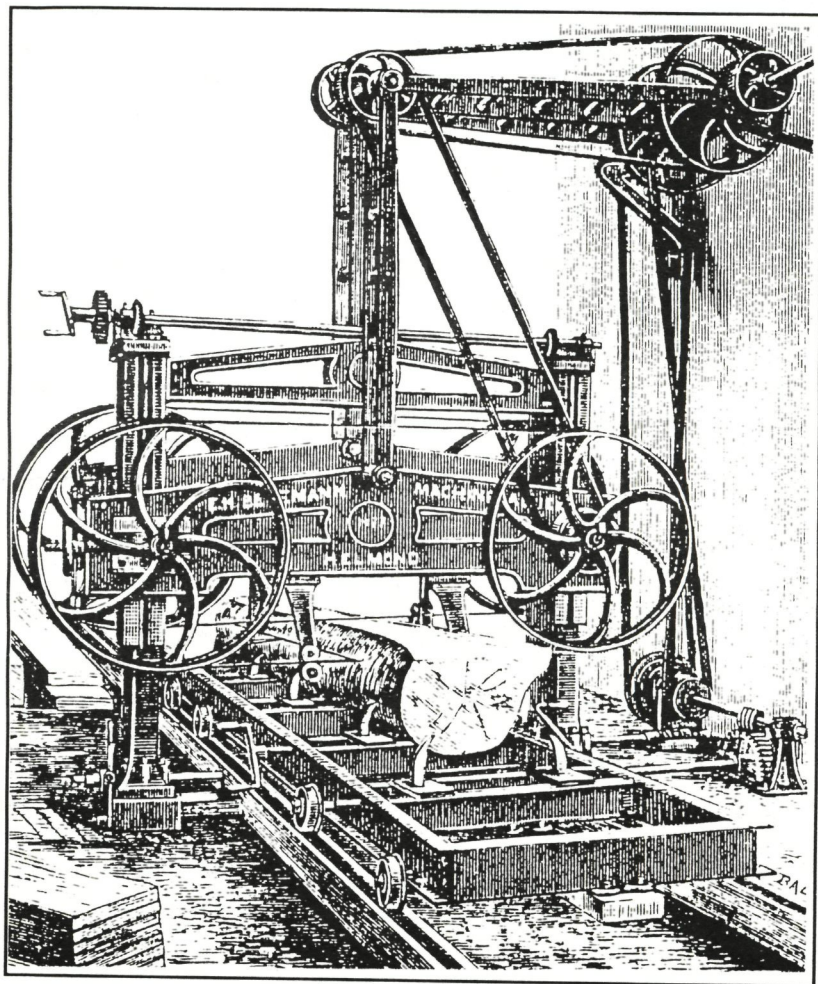
Vijftien jaar lang zou Egbert Haverkamp Begemann daarna in z'n eentje het bedrijf leiden en tot ontwikkeling brengen.

► Factuurhoofd 1889.

1874 - 1889: Produktontwikkeling

Machinebouw vormde lange tijd het zwaartepunt van het bedrijf. De gieterij werd in 1875 afgestoten. Het gietwerk werd uitbesteed aan Ph.J.W. Feith. Deze vestigde zich op een perceel naast de machinefabriek.

► Een Begemann horizontale lintzaag voor hout uit 1879.

Begemann ging vanaf 1875 naast de al genoemde gereedschapswerktuigen stoommachines, stoomketels en pompen produceren. Egbert Begemann was in deze periode duidelijk innovatief gericht op het uitbreiden van zijn assortiment. Drijfwerkonderdelen werden niet langer tegen kiloprijs verkocht, maar tegen stuksprijs.

Hij waagde het in 1877 in te schrijven op de opdracht voor een gashouder voor de gemeentelijke gasfabriek in Helmond. Hij kreeg de opdracht en het resultaat stemde iedereen tot volle tevredenheid.

De centrifugaalpomp werd rond 1875 uitgevonden. Centrifugaalpompen waren zeer geschikt voor het verpompen van grote hoeveelheden vloeistof onder lage druk. Begemann was niet de uitvinder van de centrifugaalpomp maar wist deze wel direct te koppelen aan scheepsstoommachines. Vanaf ongeveer 1890 werd zijn centrifugaalpomp daardoor een interessant produkt.

E.H. Begemann timmerde hard aan de weg. Hij toonde zijn produkten op allerlei tentoonstellingen en beurzen. Dat was in zijn tijd de normale manier om de produkten in de markt te positioneren. Zo stond hij al in 1876 op de wereldtentoonstelling in Philadelphia. In Arnhem - 1879 - behaalde hij bij de wedstrijd, die aan de tentoonstelling verbonden was, de tweede prijs voor zijn stoommachine. En in 1883 wist hij bij de Internationale koloniale en uitvoerhandel-tentoonstelling in Amsterdam zelfs een gouden medaille in de wacht te slepen én al zijn geëxposeerde machines te verkopen.

Hofleverancier en Koninklijk

Het verhaal gaat dat koning Willem III zo enthousiast was over het door Begemann ontwikkelde drijfwerksysteem, dat hij E.H. Begemann tijdens het slotbanket van de Arnhemse tentoonstelling het predikaat 'Koninklijk' toezegde. In 1881 verleende de koning het bedrijf vergunning tot het voeren van het koninklijk wapen. J. de Waal (22) maakte aannemelijk, dat deze vergunning in wezen gelijkgesteld kan worden met de verlening van de titel 'hofleverancier'. Bij de omzetting van het bedrijf in een nv werd de machinefabriek bij brief van de Particulier Secretaris des Konings d.d. 11 juli 1889 impliciet het predikaat 'koninklijk' verleend, door goed te vinden dat het bedrijf de naam zou gaan krijgen van 'Koninklijke Nederlandsche Machinefabriek voorheen E.H. Begemann'.

Vanaf ca. 1880 trad een wijziging op in het produktiepakket van de fabriek. De gereedschapswerktuigen werden geheel verdrongen door stoommachines en stoomketels. Daarnaast ging het bedrijf constructie-

► *Briefhoofd met koninklijk wapen en namen van beide directeuren, ca. 1890.*

werken uitvoeren, voor het eerst in 1882. Voor de meel- en broodfabriek De Leeuw (Amsterdam) mochten de spanten voor de kap van het ketelhuis geleverd worden. Het is opmerkelijk dat Begemann zich met constructies ging bezighouden. Zelf was hij op dat gebied niet geschoold. Het kan zijn dat hij de machines voor het maken van gereedschapswerktuigen wilde blijven gebruiken en dat ze aangewend konden worden voor constructiewerken. Ten behoeve van de fabricage van stoomketels werd in 1884 een platenwals aangeschaft. Vanaf die tijd konden ook reservoirs voor wateropslag geleverd worden. In 1888 werden de eerste twintig (kleine!) spoorbruggen geleverd. In die tijd nog geen sprake van het maken van ingewikkelde vakwerkbruggen, maar van simpele balkbruggen van maximaal vijftien meter lengte.

Het gebouw aan de Kanaaldijk was al snel te klein. Grote en kleinere uitbreidingen vonden plaats in 1877, 1879 en tussen 1885 en 1887. Vanaf 1885 huurde Begemann de gieterij van Arnoldus van Loon, die de gieterij overgenomen had van oprichter Ph. Feith.

In 1889 werd een aparte machinekamer met ketelhuis gebouwd. Vanaf de kanaaldijk bekeken lagen links achter de machinefabriek de smederij, een loods en een houtbergplaats. Verder was daar nog een 'vuurwerkerij', waarin de smidsvuren stonden.

De gebouwen van Begemann komen hier verder niet uitgebreid aan de orde. Een zorgvuldige beschrijving van de ontwikkeling van de gebouwen van Begemann kan zeer binnenkort verwacht worden van Alex den Ouden uit Eindhoven. Hij is in opdracht van de gemeente bezig met het maken van een gedetailleerde documentatie, opdat in ieder geval iets van het gezichtsbepalende complex bewaard blijft.

1889 - 1919: nv Koninklijke Nederlandsche Machinefabriek

E.H. Begemann zette zijn zaak om in een naamloze vennootschap op 21 augustus 1889. Begemann heeft ongetwijfeld het gemis aan een bouwkundige gevoeld. Om op grotere schaal constructiewerken te kunnen leveren moest het bedrijf bovendien een betere financiële basis hebben. Hij vond een geschikte persoon in de 28-jarige Jan Benjamin Kam. Deze was zowel civiel als bouwkundig ingenieur én verwant met diverse vooraanstaande Amsterdamse families. Eén van de punten waarop het tussen Begemann en Kam klikte was hun sociale bewogenheid. Sterk sociaal besef en verantwoordelijkheid voor hun arbeiders speelden bij beiden een belangrijke rol. Begemann stond bekend als een echte 'patroon', in de zin van beschermer.

De emissie van de aandelen verliep moeizaam, ondanks de goede reputatie van het bedrijf, de belangrijke familierelaties en het feit dat het gerenommeerde bankiershuis van de Gebroeders Boissevain te Amsterdam de uitgifte verzorgde. De achttien personen, buiten Kam en Begemann, die uiteindelijk bereid waren als eerste aandeelhouder op te treden, waren vrijwel allen familie van Kam. Op een eerste aandeelhoudersvergadering (12 mei 1889) werd het besluit tot oprichting van de nv genomen. Op 21 augustus van dat jaar vond de oprichting plaats. Er waren toen 187 aandelen van f 1.000,- geplaatst. Begemann beschikte over 153 aandelen en Kam waarschijnlijk tien. De nv Koninklijke Nederlandse Machinefabriek v/h E.H. Begemann kreeg in de oprichtingsakte als doel mee: "Het vervaardigen van stoommachines en andere werktuigen, bruggen en andere ijzerwerken en het handel drijven in machines".

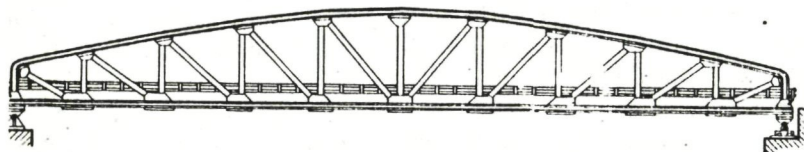
In de eerste jaren van haar bestaan als nv maakte de machinefabriek een stormachtige ontwikkeling door. Had het bedrijf in 1889 achtenzes-tig arbeiders in dienst, tien jaar later werkten daar ongeveer tweehon-derd mensen. Belangrijk voor het bedrijf was de omschakeling van stoom naar elektriciteit. Vanaf 1893 werd door de fabriek zelf elektriciteit opgewekt. Ook de woonhuizen van de beide directeuren werden voorzien van aansluitingen op het bedrijfsnet.

Egbert H. Begemann en Jan B. Kam scheelden twaalf jaar in leeftijd. Ze leerden elkaar kennen via Jacob Cornelis van Marken, oprichter (in 1869) van de Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek in Delft. J.C. van Marken geldt nog altijd als Nederlands bekendste voorbeeld van de negentiende eeuwse, sociaal-geïnspireerde ondernemers.

Zowel Kam als Begemann zetten als directeuren van het eerste uur hun stempel op het bedrijf, tot 1909 respectievelijk 1930. Dat was heel duidelijk ook een sociaal stempel.

Evenals Begemann kwam Kam uit een Nederlands Hervormd domi-neesnest. Hij was in 1860 geboren in het Zuid-Hollandse Piershil. Na het behalen van zijn ingenieurstitels in 1881 en 1882 werkte hij enige jaren bij een architectenbureau in Amsterdam. In 1886 volgde zijn aanstelling bij de Gist- en Spiritusfabriek.

Kam was daar onder andere belast met de uitvoering van arbeiderswo-ningen voor het befaamde Agneta-park. Jan Kam leerde bij de Gist- en Spiritusfabriek zijn latere vrouw Maria Kruseman (1862-1950) kennen. Ze was werkzaam op de afdeling Belangen van het Personeel, waar het Agnetapark onder ressorteerde. Marie Kruseman wordt beschouwd als Nederlands eerste officiële maatschappelijk werkster. Ook vader Kruse-man was predikant. Jan Kam en Marie Kruseman trouwden eind sep-tember 1889.

Egbert H. Begemann

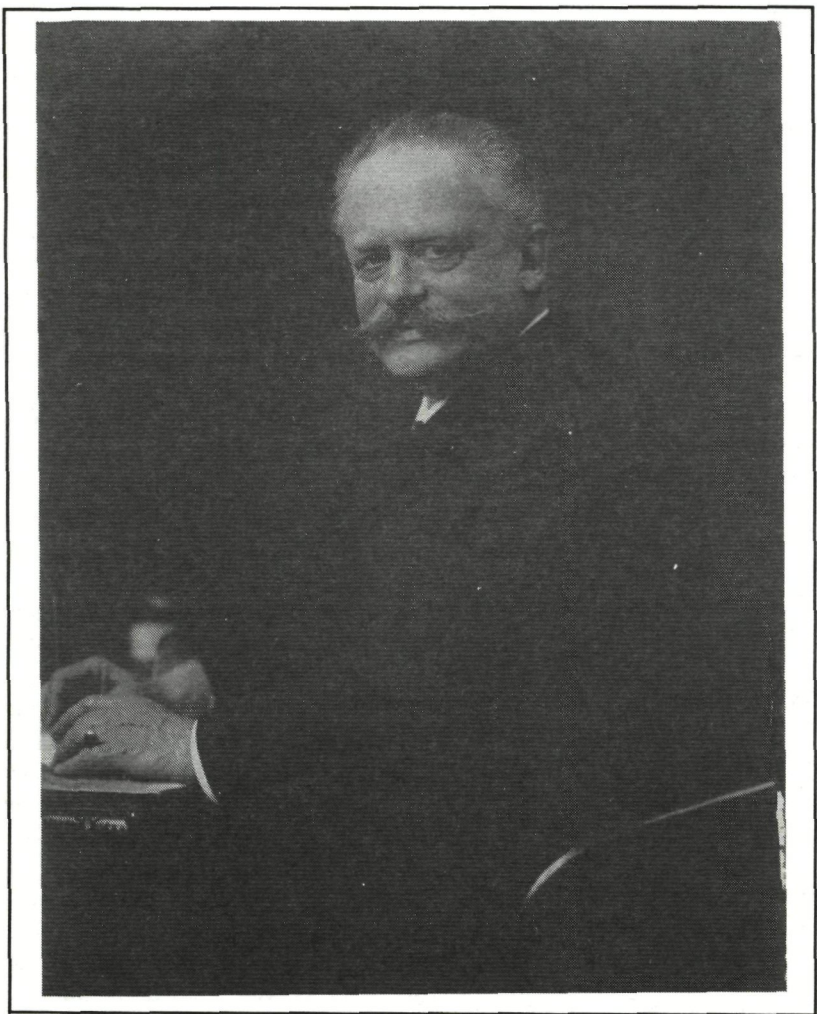
Egbert Begemann was een aimabele, extroverte man. Hij was 'zeer aanwezig' in gezelschappen en wist mensen te boeien met zijn verhalen. Bij zijn afscheid als directeur in 1909 werd hij in een tijdschrift als volgt getypeerd: "Sedert 36 jaar is deze selfmade man, wiens commerciële bekwaamheid, koopmansflair en jovialiteit algemeen bekend zijn, te Helmond onder het donderend geraas van zijn bijna nooit stilstaande fabriek, rusteloos bezig geweest. (...) Zijn overredingstalent, zijn vroolijkheid en geestig vernuft waren beroemd tusschen Helmond en Rotterdam. En reisde hij, na een contract voor een mooie leverantie geteekend gekregen te hebben, wêer huiswaarts, dan was 't gelach niet tot bedaren te brengen in de coupé waarin Begemann zijn medereizigers en handelsvrienden vermaakte met moppen en goocheltoeren."

Mevrouw M. Biemond-Kam herinnert zich 'de oude Beeg' ook als een innemende persoonlijkheid en als goochelaar, die plotseling aan elke vinger een vingerhoed kon hebben.

Als voorbeeld van zijn manier van reageren op situaties kan de volgende anekdote dienen, die door zijn kleinzoon en naamgenoot werd verteld: "Op een gegeven moment moest een stoomketel plechtig in gebruik worden genomen. Er was een heel gezelschap uitgenodigd. Natuurlijk was ook Egbert Begemann erbij. Iedereen was behoorlijk zenuwachtig. Plotseling klinkt een harde knal, ergens ontploft iets. E.H. Begemann reageert hierop met de woorden: 'God dank, nou is de spanning eraf.'"

Uit de beginperiode van de nv dateert het in de familie nog circulerende verhaal over Begemann's kortstondige contact met Philips. Gerard Philips, die een studiegenoot was geweest van Jan B. Kam, benaderde Begemann. Hij vertelde dat hij een gloeilampenfabriek wilde beginnen een vroeg of Begemann daarin wilde participeren. Naar verluidt was het antwoord: "Ik zie er niets in." Hiermee was hun relatie meteen weer beëindigd. Gerard Philips begon in 1891 samen met zijn vader, die bankier was, de firma Philips en Co.

Natuurlijk kan het zijn dat Begemann niet of nauwelijks gericht was op iets anders dan werktuigbouw en de mogelijkheden van de gloeilampen niet zag. Het is echter zeer waarschijnlijk, dat zijn vermogen volledig in de jonge nv was gestoken en dat hij geen mogelijkheden zag om met

► *Egbert Haverkamp Begemann op 28 mei 1906.*

Philips in zee te gaan, al zou hij gewild hebben.

Begemann's maatschappelijk engagement was niet van dien aard dat hij zich inzette voor de Kamer van Koophandel of de plaatselijke politiek.

Daarentegen maakte hij zich in 1904 kennelijk verdienstelijk voor de diamantbewerkeren. Na de onlusten van dat jaar, die o.a. resulteerden in een negen-urige werkdag vanaf januari 1905, kregen een aantal personen van de diamantbewerkerenbond een prent van Roland Holst als dank voor bewezen diensten. Eén van hen was E.H. Begemann.

Bij Begemann zelf werd in die tijd tien tot twaalf uur per dag gewerkt. E.H. Begemann en J.B. Kam waren twee van de zes Helmondse abonnees op 'De Sociaal Democraat', het weekblad van de SDAP dat tussen 1896 en 1900 verscheen. Beide directeuren waren daarmee overigens nog geen socialist. Ze zullen zich, volgens Giel van Hooff, "vanuit een combinatie van intellectuele nieuwsgierigheid en sympathieke belangstelling op de hoogte [hebben willen] stellen van de ontwikkelingen binnen de sociaal-democratische beweging."

Opvallend is wel, dat in 1906 Begemann genoemd wordt als mogelijke geldschietster van de socialistische beweging. Paul Begemann komt daarvoor echter m.i. meer in aanmerking dan zijn vader Egbert.

► *Toneelvereniging Helmond in 1895. Vierde van links met geruite broek en snor staat E.H. Begemann.*

Van Sociëteit Gezelligheid was hij een gezien lid. Een aan hem opgedragen gedicht uit 1901 is bewaard gebleven. Samen met ondermeer notaris/archivaris August Sassen, apotheker Emile Steyns, dokter Dentz, Rien Matthijsen, Louis Fentener van Vlissingen en Emile Wesselman maakte hij deel uit van de neutrale gemengde Toneelvereniging Helmond.

J.B. Kam

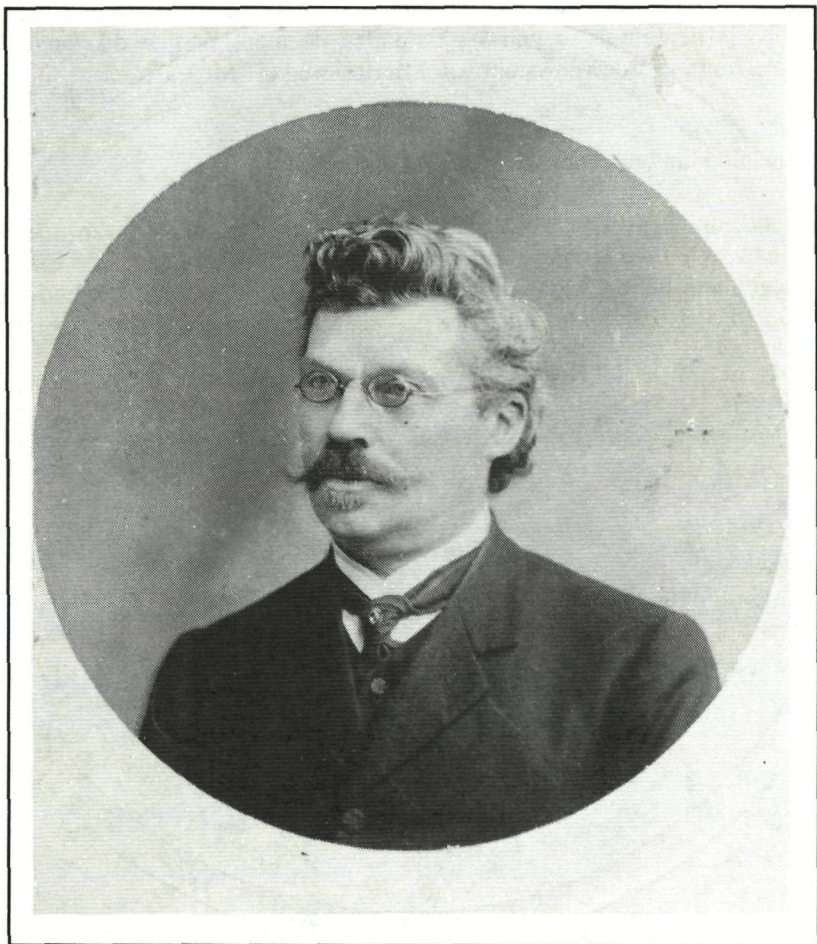
Jan Benjamin Kam was een generalist. Hij was volgens zijn dochter, mevrouw M. Biemond-Kam, een soort wandelende encyclopedie. In vergelijking met Egbert Begemann was Kam een man van weinig woorden. Jan Kam was naast zijn al vele uren vergende directeurschap ook zeer actief betrokken bij het openbare maatschappelijk leven in Helmond. Hij zette zich bijvoorbeeld in voor de totstandkoming van de waterleiding.

In 1902 werd hij lid en drie jaar later voorzitter van de plaatselijke Gezondheidscommissie. In 1904 werd hij als vertegenwoordiger van de protestants-liberale bevolkingsgroep gekozen in de gemeenteraad. Hij volgde P.F. van Vlissingen op en bleef raadslid tot zijn dood in 1932. Hij was lid van diverse raadscommissies, waaronder die voor Gemeentebedrijven en Publieke Werken. Buiten zijn vakgebied maakte hij deel uit van commissies op het gebied van werkloosheidsbestrijding en personeelszorg.

Ir. Kam maakte zich zeer verdienstelijk als architect. Hij ontwierp vele panden, waaronder de voormalige school aan de Wilhelminalaan in Helmond. Uiteraard bouwde hij zijn eigen huis aan de Mierloseweg.⁶ Mw. M. Biemond-Kam: "Omdat Helmond toen (1895) nog geen waterleiding bezat, construeerde hij een ondergrondse waterkelder achter de keuken. Het regenwater werd van het dak via diverse putten naar de waterkelder geleid. Antraciet diende als zuiveringsmiddel."

Sinds 1913 was Kam lid van de commissie van toezicht op woningbouwvereniging Volksbelang (opgericht in 1912). Hiermee had hij zeker invloed op de toen zeer moderne aanpak van sociale woningbouw door deze bouwvereniging.

Kam was zeer populair. Zo kon na de raadsverkiezingen van 1923 de door hem aangevoerde lijst van 'vrijzinnigen' zes van de vijftien zetels

► J.B. Kam in 1908.

gaan bezetten in het katholieke Helmond. Mevrouw M. Biemond-Kam herinnert zich dat haar broers geen hoed opzetten als ze met hun vader door de stad liepen. Ze kwamen dan immers steeds zoveel bekenden tegen, die gegroet moesten worden.

In 1929 werd hij benoemd tot ridder in de Orde van Oranje Nassau. Bij zijn begrafenis in juni 1932 stonden de mensen rijen dik langs de hele route van de rouwstoet van Mierloseweg tot Molenstraat.

Sociale maatregelen voor het personeel

Begemann was opvallend snel en vroeg met het nemen van sociale maatregelen ten behoeve van zijn personeel. In 1873 al betaalde Egbert Begemann dubbel loon voor werken op zondag. Bekend is het bedrijfs-
ziekenfonds dat op 1 januari 1879 werd opgericht. De gelden voor het

► Een reclamefoto uit 1909. Schenking J. van der Vorst.

fonds kwamen zowel van een percentage van de lonen van de arbeiders als van de boeten, die wegens overtreding van het fabrieksreglement werden opgelegd aan de personeelsleden. Daarnaast werd het fonds gevuld met een bijdrage van de fabriek en met de opbrengst van de mest uit de fabrieksprivaten.

Het eerste reglement dateert van ca. 1892. Vóór die tijd was, naar verluidt, Egbert Begemann zélf het reglement. Het ziekenfonds had als doel "door onderlinge samenwerking de leden van het personeel in geval van ziekte te ondersteunen." Die ondersteuning bestond uit een geldelijke uitkering. Vanaf 1892 bepaalde de directie in overleg met een door de directie gekozen commissie welke uitkeringen werden verleend. In 1905 kreeg het ziekenfonds een door het personeel zelf gekozen bestuur.

Dit nieuwe bestuur functioneerde vooral na 1911 als een soort ondernemingsraad. Door het overleg in deze fabrieksvertegenwoordiging konden vele sociale maatregelen getroffen worden. Daarbij moet gedacht worden aan zaken als verlof met behoud van loon, een premieregeling voor hen die op tijd op het werk kwamen (1913) in tegenstelling tot allerlei boeten, toeslagen op het loon in verband met de tijdsomstandigheden, invoering van de 8-urige werkdag en 45-urige werkweek (1918) en de regeling van een leerlingstelsel (ook 1918).

Na de invoering van de Ziektewet 1930 en aansluiting van Begemann bij de Bedrijfsvereniging voor de metaalindustrie werd het bedrijfsziekenfonds omgezet in een afdelingskas, zodat de eigen collectieve verzekering op ongeveer dezelfde voet kon worden voortgezet.

In 1930 kwam de eerste Collectieve ArbeidsOvereenkomst tot stand. Die bepaalde onder meer dat een fabrieksraad moest worden gekozen. Bij Begemann werden daarin nagenoeg dezelfde personen gekozen als de bestuursleden van het Ziekenfonds. Het ziekenfondsbestuur besloot daarop het beheer van het fonds aan de Fabrieksraad over te dragen.

Ook voor "oude, ziekelijke werknemers en weduwen van werknemers" werd een fonds gevormd, het ondersteuningsfonds. Vanaf de oprichting van de nv in 1889 werd bij de winstverdeling een bepaald percentage van de overwinst voor dit doel apart gezet. In 1935 werd dit fonds omgezet in een Stichting pensioenfonds voor de werklieden.

Als sociale maatregel van Begemann kan ook beschouwd worden het ondersteunen van een muziekgezelschap, dat de eerste jaren van haar

bestaan (vanaf 1883) bekend stond als 'Begemann's ketelmuziek', maar dat uitgegroeid is tot het alom bekende Helmonds Muziek Corps.

1906 - 1919: Afscheid van Egbert Haverkamp Begemann

Egbert Begemann trok zich op 61-jarige leeftijd per 1 november 1909 terug als directeur wegens anno 1903 nog steeds onbekende "bijzondere omstandigheden." (12) De Helmondse kranten bleven opvallend leeg bij zijn afscheid. Het lijkt erop, dat hij in stilte het bedrijf verliet. Zijn zoon Paul stond inmiddels in de startblokken.

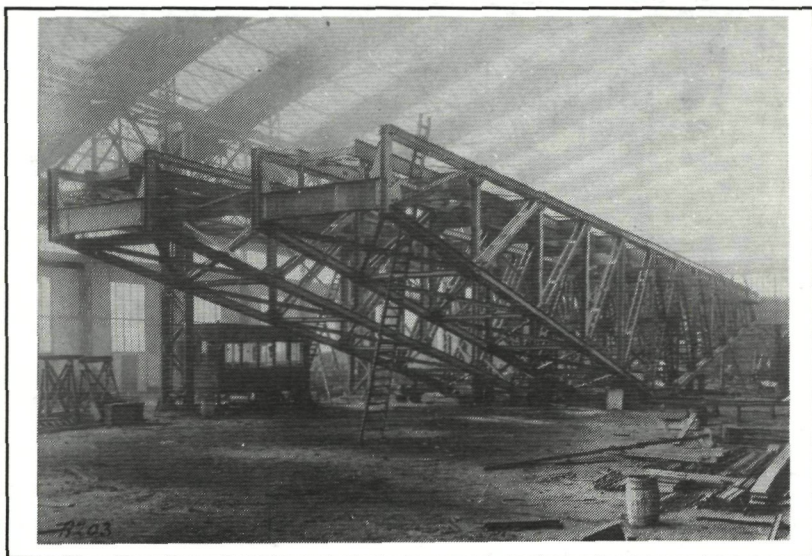
Egberts vrouw Pauline Wachter was inmiddels overleden en Egbert was verhuisd naar Warandelaan 180. Op verzoek van verschillende ondernemingen maakte Egbert Haverkamp Begemann meteen na zijn ontslag ruim zes jaar lang een (handels)reis naar het buitenland. In een tijdschrift-artikeltje worden Java, Japan, China, Noord-Amerika en Guatemala genoemd als bestemmingen. Pas in maart 1916 kwam Egbert H. Begemann weer terug. Hij woonde eerst bij zoon Paul in maar verhuisde twee jaar later met zijn dochter Maria naar Rheden. Hij overleed 29 maart 1919 op 71-jarige leeftijd in Ellecom.⁷

Paul Begemann

Van de kinderen van Egbert Haverkamp Begemann en Pauline Wachter trad de jongste in het voetspoor van zijn vader. De oudste zoon Dirk werd commissionair in koffie en thee. Hij overleed ongehuwd in januari 1944 in Ellecom. Maria was jarenlang onderwijzeres. Zij vestigde zich ook in Ellecom en overleed daar in 1953.

Egbert Paul - roepnaam Paul - behaalde in 1902 in Delft het diploma werktuigkundig ingenieur. Hij trouwde in december van dat jaar met Louise de Balbian Verster uit Oisterwijk. Het echtpaar vertrok naar de Verenigde Staten van Amerika. Paul kwam achtereenvolgens te werken bij een spoorwegmaatschappij en bij een machinefabriek annex constructiemaatschappij. Toen Louise in 1906 na de geboorte van hun tweede kind overleed kwam Egbert Paul weer naar Nederland. Hij kreeg een baan bij de Kon. Ned. Machinefabriek. Drie jaar later werd hij benoemd tot directeur.

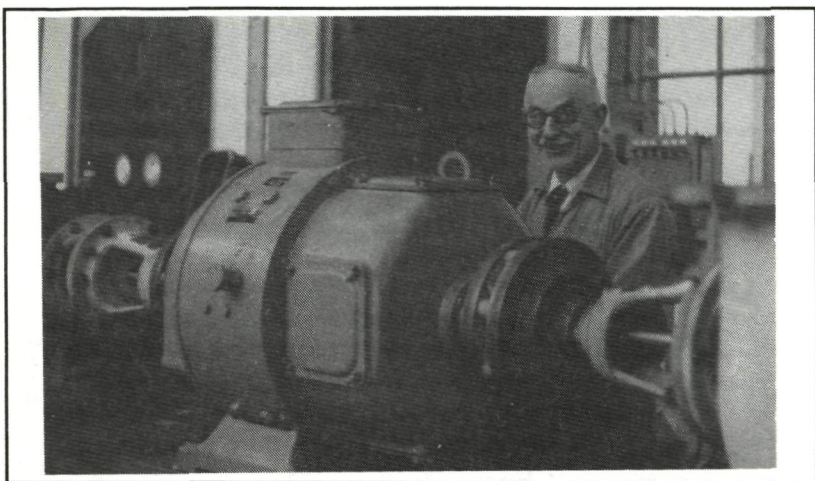
'Meneer Paul' was een groot voorstander van een rationele en planmatige aanpak van zaken. In de periode dat hij met Jan B. Kam directeur

► Een cantileverbrug uit 1916. Hierbij zit de steunconstructie onder in plaats van boven de brug.

was, werden een aantal strategische keuzen gemaakt. Paul Begemann had in de Verenigde Staten kennis gemaakt met de bedrijfsvoering volgens Taylor, waarbij men o.a. via arbeidsanalyse tot zo efficiënt mogelijke resultaten tracht te komen. De invloed van Paul Begemann op het bedrijf is overduidelijk. De productie van stoommachines en gietijzeren drijfwerken werd gestaakt. De machinefabriek ging het accent vooral leggen op kleine centrifugaalpompen volgens standaard modellen, die voorzien werden van een elektromotor. Begemann schakelde over op seriefabricage van onderdelen in tegenstelling tot de vroegere productie op bestelling. Naast de seriematige productie van pompen werden moderne, op elektromotoren afgestemde riemschijven en drijfassen in het assortiment opgenomen. De constructiewerkplaats ging zich meer en meer toeleggen op het vervaardigen van bruggen en reservoirs.

De fabriek werd grotendeels verbouwd. Ketelhuis, machinekamer en kantoorgebouw werden vernieuwd. Bovendien kwamen er een beproevingslokaal voor de pompen, een assendraaijerij, een riemschijfmakerij, een fabrieksspoor met aansluiting op het staatsspoorwegnet en de zeer

► Met een brede lach aan het werk. Datum en opname onbekend.

beeldbepalende achttien meter hoge constructiewerkplaats (1914-1916) bij.

Niet alleen de huisvesting, ook de arbeidsmethoden werden die jaren grondig herzien. Als uitvloeisel daarvan werd een uitgebreid akkoordstelsel ingevoerd. Voor de hogere beampten in het bedrijf kwam een tantième-stelsel.

1919: Paul Begemann vertrekt naar Rotterdam

Niet alleen 'op het fabriek' maar ook privé maakte Paul Begemann een enerverende tijd door. Hij trouwde in 1912 met Sabine Matthijssen. Zij was de dochter van Cornelis Matthijssen en Cornelia Roland Holst. Cor Matthijssen was een van de directeuren van Van Vlissingen en Co.; schrijfster Henriëtte Roland Holst-van der Schalk, 'socialiste van het eerste uur', was hun schoonzus. Tussen 1913 en 1920 kregen Sabine Matthijssen en hij vier dochters.

Paul Begemann en zijn vrouw behoorden in die tijd tot de radicaal anti-militaristische vleugel van de Bond van Christen-Socialisten. Deze politieke partij bestond tussen 1907 en 1921. Het huwelijk strandde in

1922, waarna Paul hertrouwde met Helena Maria Goverts. Uit dit laatste huwelijk kwamen twee zonen en een dochter voort.

Om socialistisch-ideologische redenen verlaat Paul Begemann in 1919 (hij is dan 39 jaar oud) het bedrijf. In een brief aan de 'H.H. Commissarissen der Kon. Ned. Machinefabriek voorheen E.H. Begemann' d.d. 10 maart 1919 vraagt Paul Begemann ontslag als directeur der machinefabriek.

In die brief schrijft hij o.a.: "De onmiddellijke aanleiding tot deze ontslag aanvraag is de volgende: Door een groot deel der werkgevers in de Metaalindustrie is een Werkgeversvereniging opgericht, de zoogenaamde "Metaalbond". Dit is een vereniging met een uitgesproken "stryd"-karakter. Zy beoogt om sterk te staan tegenover eischen van de Vakverenigingen."

"Ik acht het zeer in het belang van de fabriek om thans niet afgezonderd te blijven staan, maar zich aan te sluiten by een werkgeversvereniging. Ik heb evenwel reeds lang voor my persoonlijk uitgemaakt, dat ik geen directeur van een fabriek wil zyn, die van een dergelyke Werkgeversvereniging lid is. De eenige oplossing die my daarom overblyft is myn ontslag vragen."

"Dat ik dit juist nu doe komt omdat er hoogst waarschyntlyk een Actie begint op 17 Maart a.s., en ik het zeer tegen het belang der fabriek zou achten, als ik tydens het conflict aftrad. Dit toch zou de indruk kunnen maken, dat ik de eischen der Vakverenigingen steun (hetgeen ik zeker persoonlijk doe), maar hetgeen als fabriek ongewenscht is met het oog op de vyandige verstandhouding die daardoor zou ontsaan tot onze concurrenten, waarmede wy tot nu toe op zeer gewenschten voet leven. (...) Myn denkbeelden omtrent de verhouding tusschen arbeiders en fabrikanten zyn zoodanig dat ik myn overtuiging in deze te veel geweld aan moet doen, om nog langer in het tegenwoordige maatschappelyke stelsel fabrieksdirecteur te willen zyn."⁸

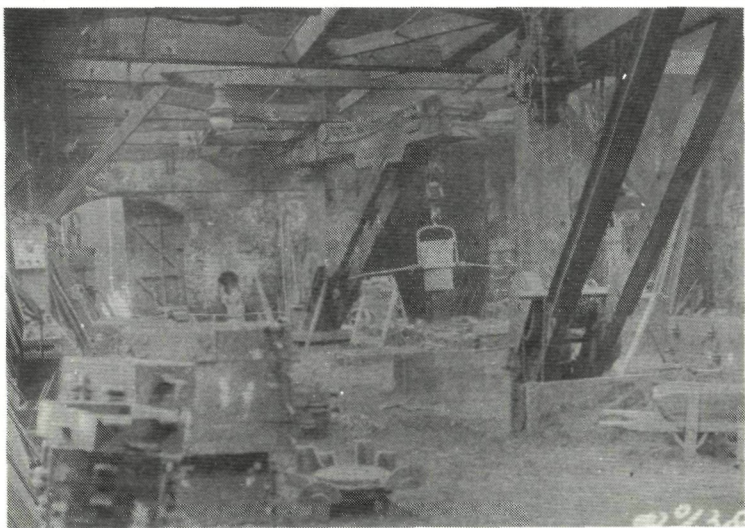
Gezien de verwachte actie mogen we veronderstellen dat het personeel niet op de hoogte zal zijn gebracht van de ware reden van zijn ontslag. Paul Begemann ging werken bij een coöperatieve ijzerhandel in Rotterdam. Na nog even in Naarden gewoond te hebben emigreerde hij in oktober 1925 naar de jonge Sovjet-Unie. Daar werkte hij eerst in Siberië (Kemerovo) en later bij Moskou. In de Sovjet-Unie overleed zijn acht maanden oude dochter. Vlak voor Stalin met zijn Grote Zuivering begon (1934-1938) kwam hij terug naar Nederland. In 1954 kreeg hij

vergunning om de naam Haverkamp (van zijn overgrootmoeder) toe te voegen aan zijn achternaam. Paul Begemann overleed in Haarlem op 22 november 1961; Helena Goverts in 1982.

1919 - 1951: Kam en Bienfait

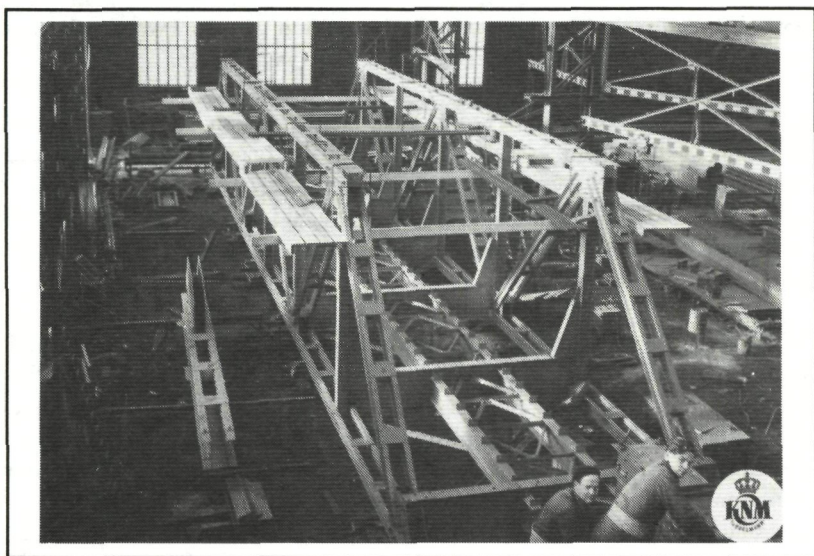
In 1916 kocht Begemann voor verdere uitbreiding twee hectare braakliggend drassig weiland aan de Kloosterweide (voor f 58.975).

Er werden grote plannen gemaakt voor een nieuwe gieterij, die met een kabelbaan met de fabriek verbonden zou worden. In 1921 wist Begemann echter beslag te leggen op de gebouwen van de fa. Bogaers uit het faillissement van de Helmat, voor f 80.700. Op dat terrein aan de Kromme Steenweg bouwde de KNM uiteindelijk de nieuwe gieterij.

► *De oude gieterij in 1921.*

In de tweede helft van de jaren twintig beleefde Begemann een sterke opleving. Uit Brits-Indië, Zuid-Afrika, Ned. Indië, Australië etc. kwamen veel orders binnen. Een van de beroemdste bruggen van Bege-

► Een brug voor Indonesië. Rechts voor Bert Wilbers en 'de Sing'. Foto schenking J. van der Vorst.

mann werd in 1930-1931 gebouwd. Het was de honderd meter lange brug over de Kali Progo in Java. Het bijzondere van deze brug zit in de speciale, relatief lichte constructie, waardoor 30% materiaal bespaard werd. Een verkleinde kopie van deze spoorbrug werd in 1953 aan Madurodam geschonken.

In Nederland leverde Begemann in die jaren de vloerconstructie van de Moerdijkbrug en de eerste bruggen van zgn. Staal 52, over het Julianakanaal. Bij de fabricage ging het lassen het klinken van (brug)onderdelen vervangen.

De crisis van de jaren dertig bracht een sterke neergang. Werktijden moesten worden ingekort en personeel ontslagen. Het herstel zette in 1935/1936 in. H. van de Vrande: "Ruim voor de oorlog (1931) waren de plannen voor een nieuwe montagehal van de machinefabriek helemaal klaar en was het materiaal aanwezig. Gedurende de hele bezettingstijd kon dat materiaal verborgen gehouden blijven door het te gebruiken bij de bouw van schuilkelders, die op een aantal plaatsen op

het fabrieksterrein gemaakt werden. Na afloop van de Tweede Wereldoorlog is het staal onder meer gebruikt voor werkbanken."

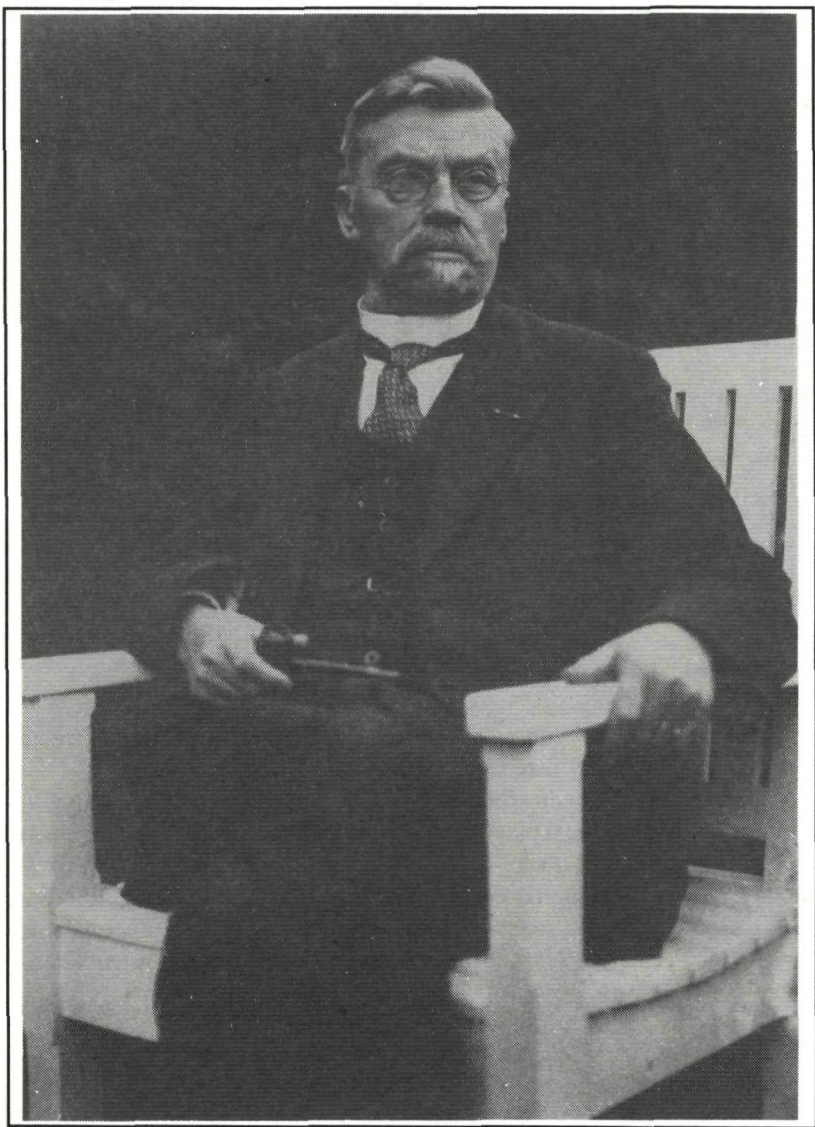
Op 10 mei 1940 kwamen Nederlandse soldaten een provisorische verdediging in de fabriek maken. De Helmondse bruggen gingen de lucht in en het personeel werd naar huis gestuurd. In 1940 werkte Begemann aan het herstel van tientallen bruggen, o.a. de Veestraatbrug, de brug over het Julianakanaal in Maastricht en een brug bij Bunde in Limburg.

Vlak voor de bevrijding van Helmond brachten de terugtrekkende Duitse troepen trotyl onder de trafo's van de fabriek tot ontploffing. Het was een effectieve manier om het bedrijf onklaar te maken, de productie werd vrijwel lam gelegd. Op de nood-krachtvoorziening kon eigenlijk maar één apparaat tegelijk werken. Opruimen en eerste herstel duurde een half jaar. Daarna duurde het nog vier jaar alvorens installaties en machines vervangen konden worden. Daardoor kon het bedrijf voorshands niet profiteren van de over het algemeen gunstige conjunctuur rond 1950. Wel werden alle beschikbare krachten ingezet voor het herstel van bruggen, overal in Nederland.

A.A. Bienfait

Antoine Adelaïde Bienfait begon, 26-jaar oud, in 1914 bij Begemann als (werktuigkundig) bedrijfsingenieur. Hij was de in 1888 geboren zoon van Louis Pierre Bienfait en Jule (J.C.) Fentener van Vlissingen. In 1916 trouwde hij met Cornelia M. Cremers (1889-1983). Antoine Bienfait volgde Paul Begemann op als directeur.

Bienfait hechtte veel waarde aan het opleiden van (zijn) personeel. Onder zijn leiding voerde Begemann "als een der eersten" het leerlingstelsel in. Dit hield in, dat zonen van personeelsleden voor rekening van de nv naar de ambachtsschool konden. Gedurende de opleiding gaf Begemann een tegemoetkoming om de gezinnen in de loonderving van deze 'verdienders' tegemoet te komen.

► J.B. Kam rond 1920. De foto is door zijn zoon Wim genomen in de tuin van hun woonhuis aan de Mierloseweg.

► "Arbeiders tijdens hun werk." Plaats en opname onbekend.

J.B. Kam krijgt ontslag

In 1928 ontstaat een controverse tussen Bienfait en zijn mede-directeur J.B. Kam, die dan 39 jaar Begemann leidt.

Volgens Kam jr.⁹ heeft Bienfait in 1928 klachten over de jaarcijfers van de constructiewerkplaats, waarover vader Kam de scepter zwaait. De cijfers komen te laat binnen en geven een te gunstige indruk van het resultaat. Bienfait trekt aan de bel bij de commissarissen, die daarop in eerste instantie reageren door voor te stellen de constructieafdeling maar te sluiten. Na een intern onderzoek kan de constructiewerkplaats open blijven.

Een jaar later kondigt de inmiddels 41-jarige Bienfait aan naar een andere betrekking te gaan uitzien. De commissarissen schrikken. Zij kennen Kam's leeftijd (68) en zijn bang zonder directeur te komen. Ze vragen daarop Jan B. Kam ontslag te nemen. Op 2 augustus 1929 (tijdens Kam's vakantie!) schrijft de oudste commissaris en mede-oprichter van de nv, M.C.M. de Groot, aan Kam dat naar de overtuiging van de commissarissen "de gewone loop der dingen zich hier ook voordoet:

dat de oud gewordene voor jongere moet plaats maken." Of Kam maar ontslag wil vragen, dat hij eervol zal krijgen, evenals een levenslang pensioen van f 3.000 's jaars. "Het is jammer dat de toestand der onderneming niet toelaat, het bedrag minder bescheiden te maken," voegt De Groot daar aan toe.

De Groot meent dat " heengaan je voor veel wrijving en ergernis zal behoeden." Hij voorziet dus een vervelende sfeer tussen Kam senior en Bienfait, als die er niet al was.

Kam ervaart de brief als zeer grievend. Ruim een maand volgt met familieoverleg, correspondentie en onderhandelingen. Op 13 oktober worden deze afgesloten. Kam sr. besluit te vertrekken maar moet eerst het boekjaar nog afsluiten.

De vertrekkende directeur Kam beschouwt zijn zoon Jan Gerrit als opvolger. Maar hij weet in de onderhandelingen niet meer te bereiken dan een toezegging dat ".. bij de eerstvolgende benoeming van een directeur (de commissarissen) in de eerste plaats het oog vestigen op uw zoon Jan, maar verder geheel vrij blijven."¹⁰ Jan G. Kam was in 1922/23 meteen na het behalen van zijn diploma civiel-ingenieur bij Begemann komen werken. Hij was in 1930 hoofd van de constructiewerkplaats, en zou dat ook blijven. Jan Benjamin Kam trok zich per 1 mei 1930 terug uit de nv.

Ook conflict Bienfait - Jan Gerrit Kam

In de plaats van Jan B. Kam werd geen andere directeur benoemd. Zijn zoon werd op dat moment dus (nog?) niet geschikt geacht en misschien heeft Bienfait een benoeming afgehouden opdat hij alleen-directeur zou blijven.

Ir. Jan Gerrit Kam wordt in 1931 - op 37-jarige leeftijd - wel een van de twee procuratiehouders. De verhouding tussen hem en directeur Bienfait is en blijft gespannen. Steeds weer zijn er kleine en grotere aanvaringen. "Vanwege crisis en oorlog" blijft Kam jr. bij Begemann in plaats van op te stappen. Waarschijnlijk heeft de toezegging van de commissarissen uit 1929 toch ook een aanzienlijke rol gespeeld bij het 'blijven hangen' bij Begemann. In ieder geval hebben we daardoor aan hem het boekje '50 Jaren Begemann NV' te danken. (16)

Omdat het terrein aan de Kloosterweide niet gebruikt zou worden voor uitbreidingen van de fabriek, kon het verkocht worden. Mede door de

oorlog wilden veel mensen hun geld beleggen in grond en Begemann had geld nodig om de lonen te kunnen blijven betalen. Over de verkoop van deze grond ontstaan mei/juni 1940 ook problemen tussen directeur Bienfait en J.G. Kam. Het "stinkend vervelende optreden" van Bienfait werd volgens Kam mede door een slechte gezondheid veroorzaakt, "een ongerechtigheid in een van zijn longen."

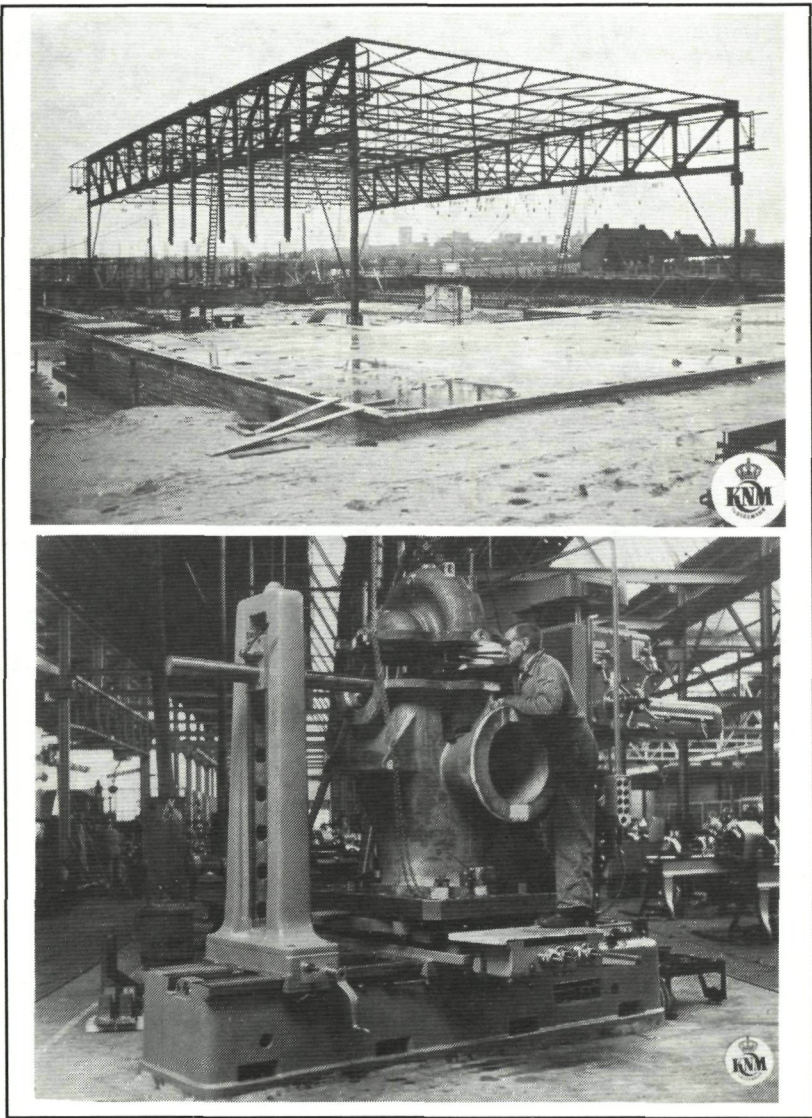
In 1948 wordt procuratiehouder Chris I. de Langen benoemd tot onderdirecteur, waarbij Jan Kam uitdrukkelijk gepasseerd wordt. Dan besluit deze zijn heil elders te zoeken en begint te solliciteren. Dat gaat hem slecht af, want hij is inmiddels 53 jaar en Bienfait geeft slechte referenties over hem. Opnieuw is het rendement van de constructiewerkplaats een van de punten waarop het conflict zich toespitst. In 1949 is die winst 11.000 gulden.

Plannen voor splitsing

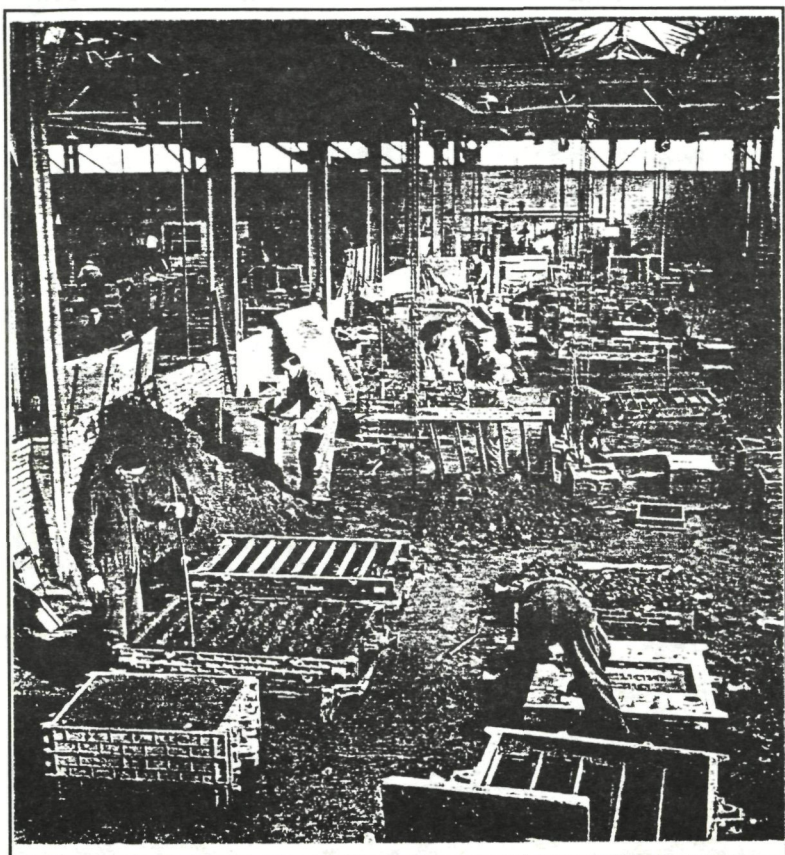
In samenwerking met J. Roozendaal en P. Elzer van de constructiewerkplaats ontwikkelt Kam plannen om de werkplaats beter te laten draaien en meer winst te laten opleveren. Het liefst zag Kam de constructiewerkplaats afgesplitst van de machinefabriek in een aparte nv. Voordat de plannen op papier staan, geeft Bienfait J.G. Kam op 24 juni 1950 ontslag. Het argument is dat de activiteit en samenwerking van Kam sinds zijn mededeling te gaan solliciteren "niet de indruk gegeven [hebben] die wij bij een voortzetting van Uwe positie in ons bedrijf verwacht konden hebben." Omdat de beloofde plannen voor de constructiewerkplaats niet voor 1 juli klaar zullen zijn, besluit Bienfait "Uwe positie per 31 December a.s. te beëindigen."

De lange opzegtermijn krijgt Kam vooral om die plannen verder uit te kunnen werken. Door bemiddeling in het conflict trekt Bienfait 16 september de ontslagbrief weer in. Uiteindelijk ruimt Jan G. Kam tegen het eind van dat jaar toch het veld. Hij verhuist naar Amsterdam.

Na de ervaringen van vader en zoon Kam zal het niet verwonderen, dat in de familie Kam volgens mevrouw Biemond "niet echt met bewondering" over Bienfait gesproken werd. A.A. Bienfait, de man die ruim een kwart eeuw directeur van Begemann was, heeft bij andere mensen ook een andere indruk achtergelaten. In 1971 wordt over hem geschreven: "Zijn doordacht beleid met nauwgezette toepassing van sociale regelin-

► *Producten van Begemann: staalconstructies en pompen. Hier de sporthal in Heerlen en een pomp in de machinefabriek. Foto beschikbaar gesteld door J. van de Eventuin.*

► Een kijkje in de nieuwe gieterij.

gen, die o.m. door hem ingesteld waren, maakten het zijn opvolgers mogelijk zijn stramien voort te zetten, uit te breiden en aan te passen aan de eisen des tijds." (32)

Hierbij sluit een opmerking aan van president-commissaris H. Knottnerus, gemaakt tijdens een toespraak in 1971, dat bij Begemann nooit getracht is via lage lonen hoge winsten te boeken. De ervaring van H. van de Vrande in maart 1937 is hiermee in overeenstemming. Hij kreeg zoals zo velen bij Raymakers ontslag "omdat hij f 25,- zou gaan

BEGEMANN IN BEELD

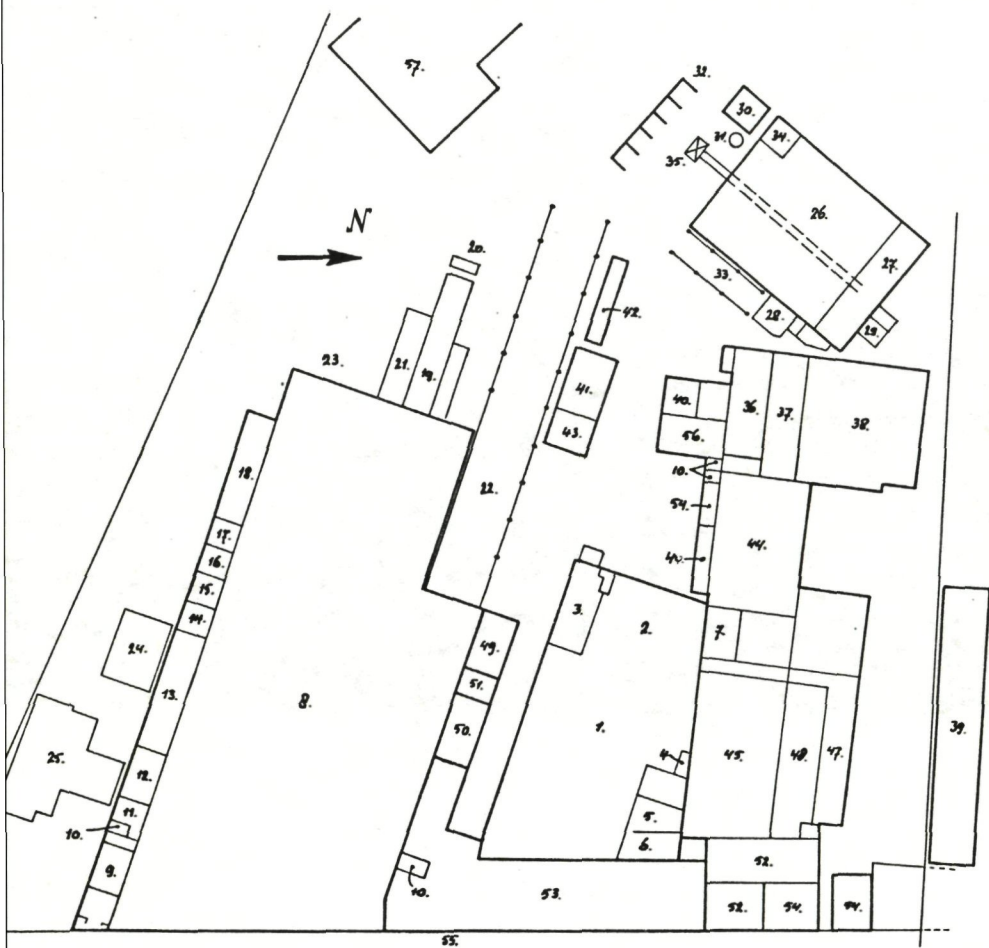

No. 15472

Uitg. J. M. van de Burgt, Helmond.

Kanaaldijk. HELMOND

-
- De oudste foto van de bedrijfspanden van Begemann met daarachter het woonhuis van E.H. Begemann. De schoorsteen is van het textielbedrijf Bogaers.

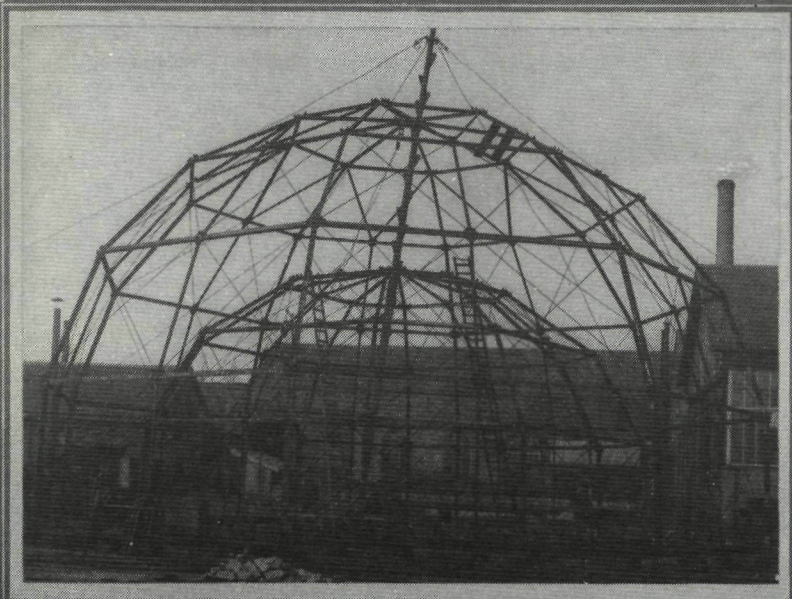

- Het Begemann-fabriksterrein in 1990. Tekening van A. den Ouden.
Rechts de legenda van de nummers.

Legenda

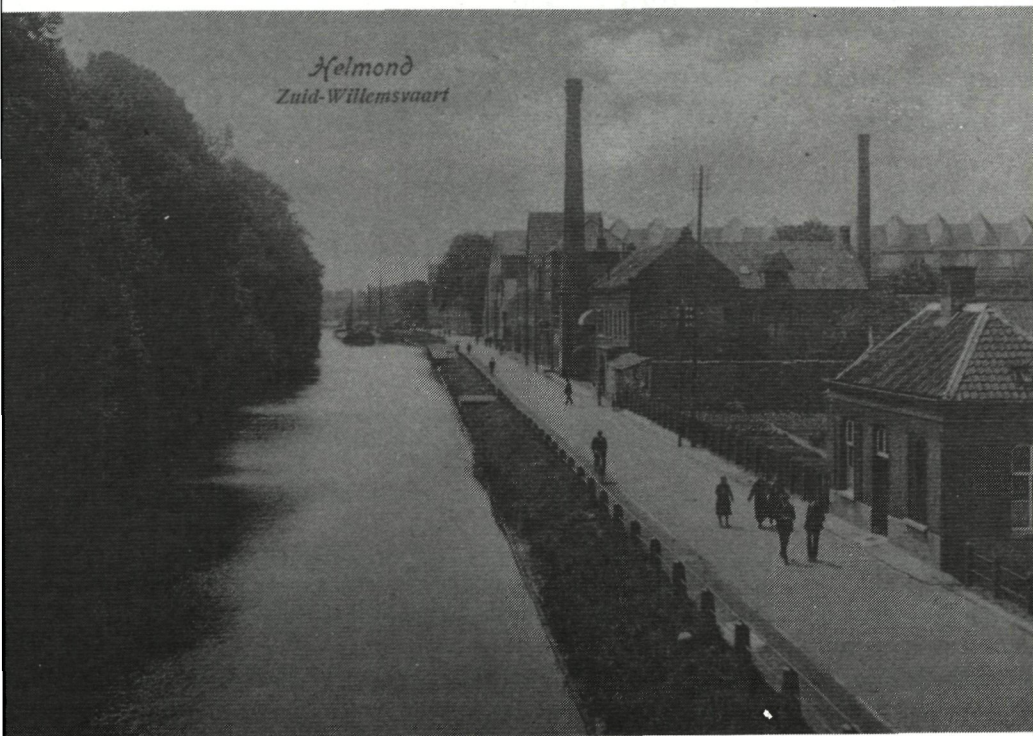
1. Machinefabriek
2. Pompenmontage
3. Expeditie
4. Meeikamer
5. Gereedschapslijperij
6. Gereedschapmagazijn
7. Tussenbankwerkerij
8. Constructiewerkplaats
9. Wasruimte
10. Toiletten
11. Onderhoud
12. Compressorruimte
13. Magazijn
14. Kantoor werkmeesters
15. Kantoor opzichters
16. Kantoor crasseurs
17. Kantoor "Accoord"
18. Afdak
19. Gritstraalcabine
20. Cycloon-stofvanglers
21. Verspuicabine
22. Opslag profielstaal met 3-tons kraanbaan
23. Opslag plaatstaal
24. Nieuw magazijn
25. Kantoor Begemann Staalbouw B.V.
(tijdelijke units)
26. Gieterij
27. Poetsenrij
28. Metallurgisch laboratorium, bazenkantoor en
toilet/doucheruimte
29. Aanbouw voor gloei oven met schakelruimte
30. Opslag diverse materialen
31. Zandsilo
32. IJzeropslag
33. Vormkastenterrein met bovenloopkraan
34. Magazijn legeringstoelagen
35. Bunker afgewerkt vormzand en uitbreek-
afvoerband
36. Modelmakerij
37. Houtbergplaats
38. Modellenbewaarplaats
39. Modellenopslag
40. Timmerwinkel
41. Beproeversgebouw voor pompen
42. Meetbak voor grote pompen
43. Kantoor beproevingsruimte
44. Magazijn commissie-onderdelen
45. Centraal magazijn
46. Magazijn smeermiddelen
47. Service
48. Zagerij
49. Laagspanningsruimte
50. Gecombineerde hoog- en laagspanningsruimte
51. Werkplaats electriciën met onderdelenmagazijn
52. Lakkerij
53. Kantoren Begemann Pompen B.V.
54. Archief
55. Entree tot het bedrijf
56. Kantine
57. Kunststoffenfabriek

IJzerconstructies voor Moskeeën (Missighit).

Vervaardigd voor de Deli-Spoorwegmaatschappij
door de Kon. Nederl. Machinefabriek $\frac{1}{h}$ E. H. Begemann, Helmond.

-
- Minder bekend werk van Begemann.

-
- Uitzicht vanaf de Veestraatbrug op de nieuwe constructiehal (1915).
In het midden opnieuw de schoorsteen en het bedrijf van Bogaers.

Dankbetuiging.

Het geheele personeel der
Kon. Ned. Machinefabriek

h. **E. H. Begemann** te *Helmond*,
betuigt zijn **innigen spijt** over het
afsteden van den WelEd. Heer
BEGEMANN als Directeur van ge-
noemde fabriek en **dankt** voor de
humane wijze, waarop hij afscheid
heeft genomen.

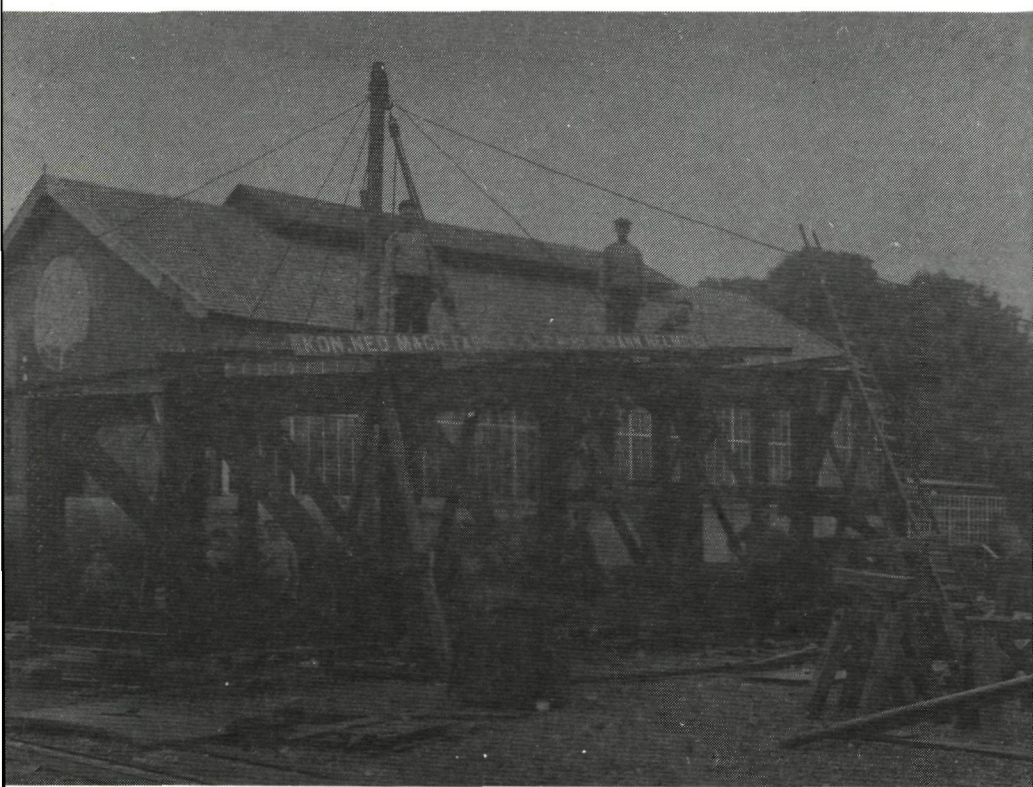
Het hoopt dat Z.Ed. nog vele
jaren van zijn welverdiende rust
al mogen genieten.

- Boven: het enige krantebericht naar aanleiding van het afscheid van E.H. Begemann (1909).
- Onder: het personeel van de afdeling machinefabriek in 1892.

-
- Het fabriekscomplex vóór 1930. Op de voorgrond met de boogbeploistering het huis van Keijzers. Het terrein van Bogaers is inmiddels opgekocht door Begemann; een deel van het gebouw is in gebruik genomen als magazijn. Het voetstuk van de schoorsteen valt nog te onderscheiden. De hal met het kleine dak is verhuurd aan cartonnagefabriek Het Zuiden.

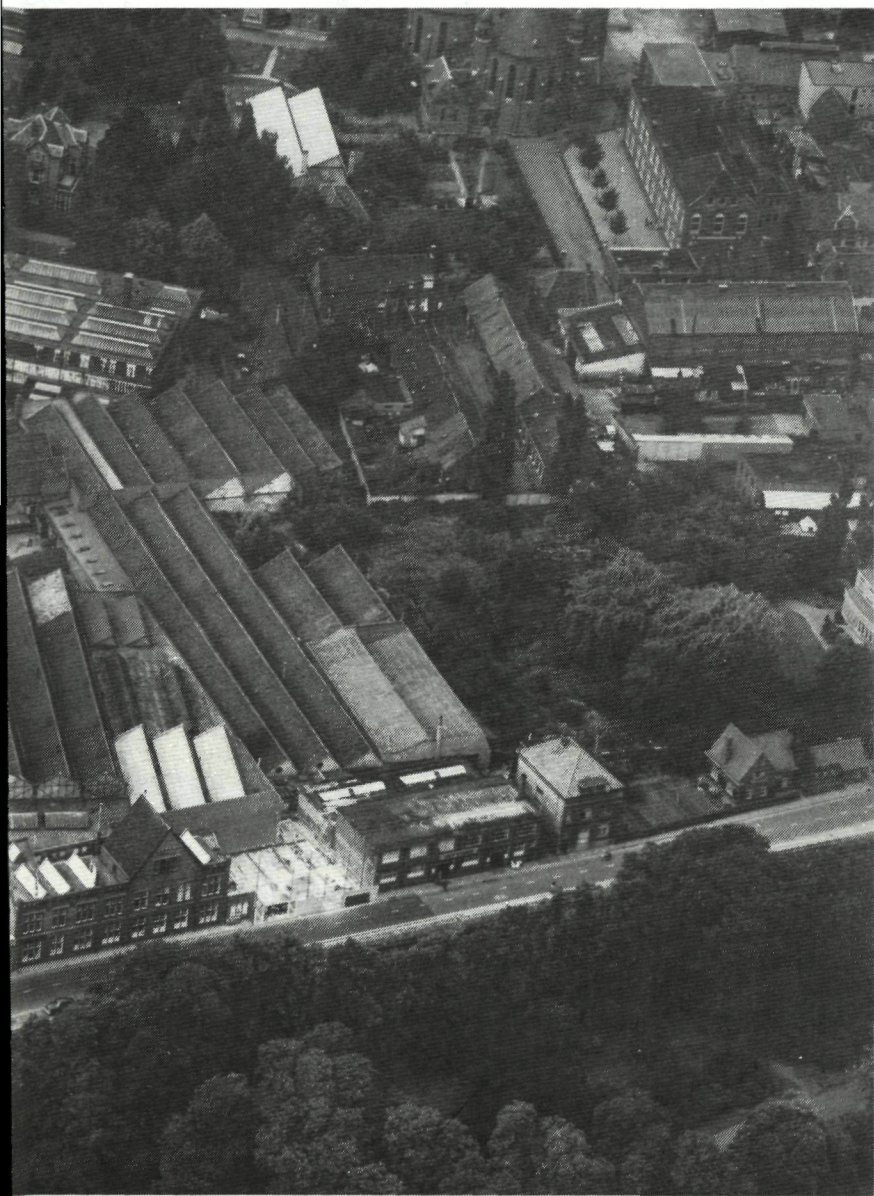

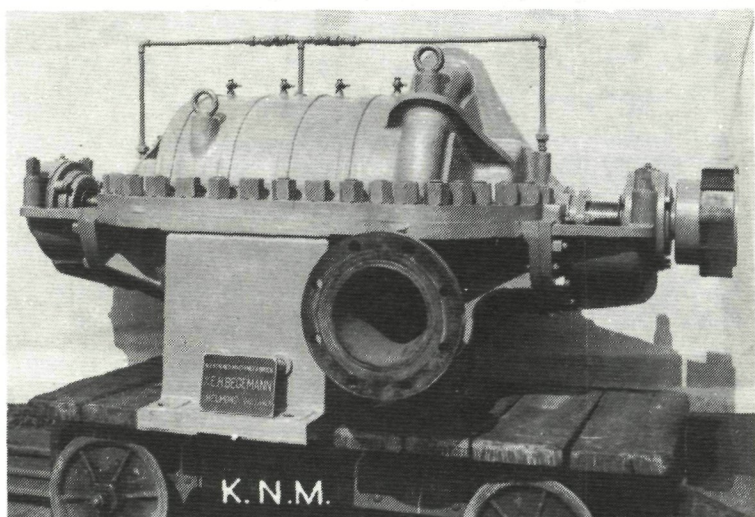
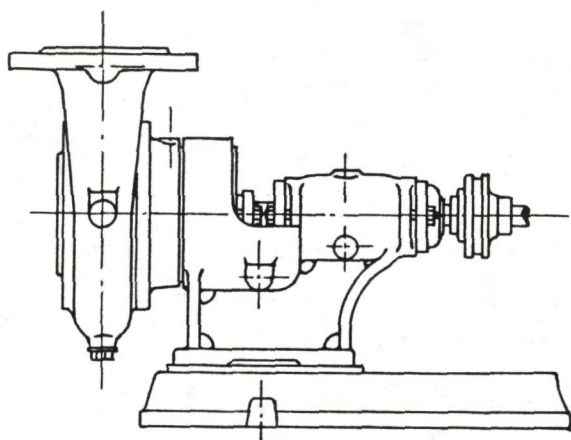
-
- Tot 1895 werden alle constructiewerken in de buitenlucht gemonteerd. Hijswerk gebeurde handmatig met behulp van houten palen en katrollen.

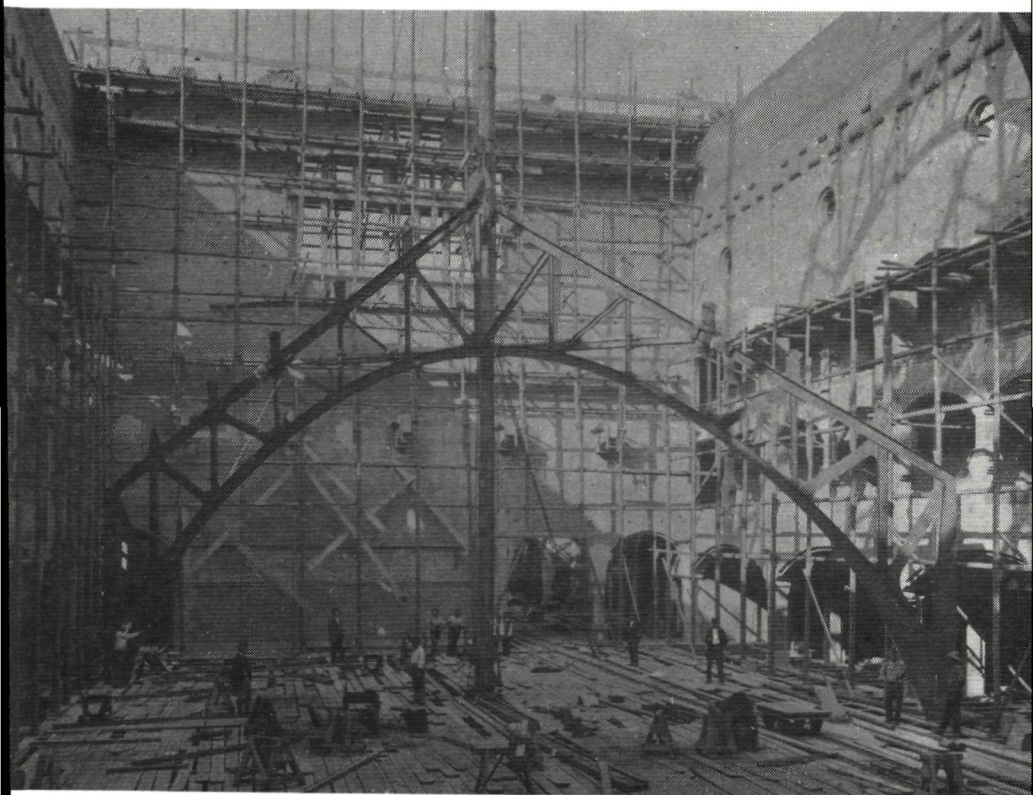
-
- ▶ Tien tons kraan voor de gemeente Maassluis uit 1891.
 - ▶ Op de volgende pagina een overzicht van het complex in 1956. Op de achtergrond de O.L.Vrouwe-kerk en de Kromme Steenweg, links de Eikendreef. Zie ook pagina XIX.

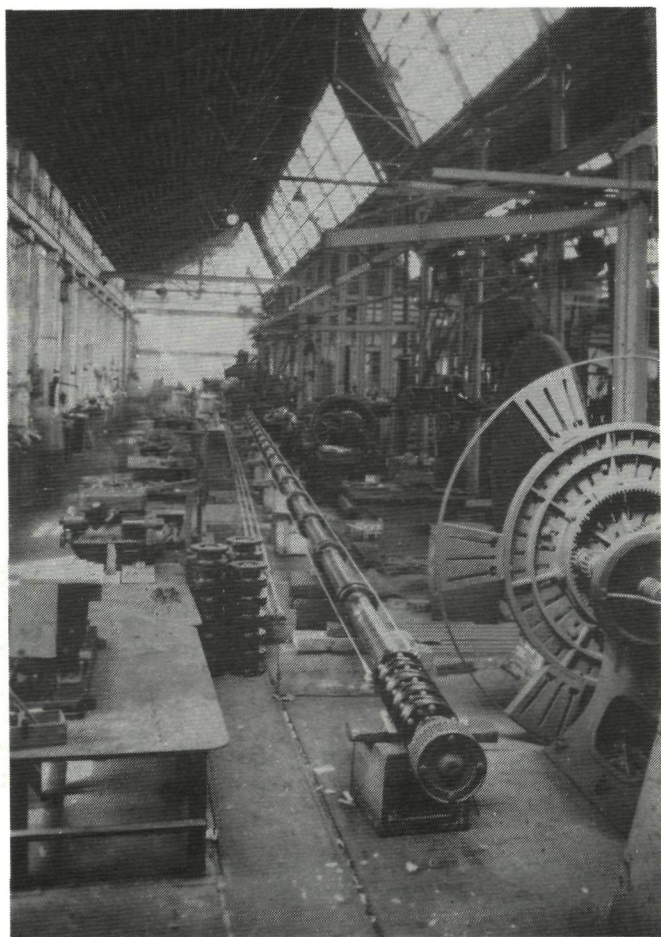

-
- Pompen brachten lange tijd veel geld in het laatje. (Foto ter beschikking gesteld door J. van der Vorst).

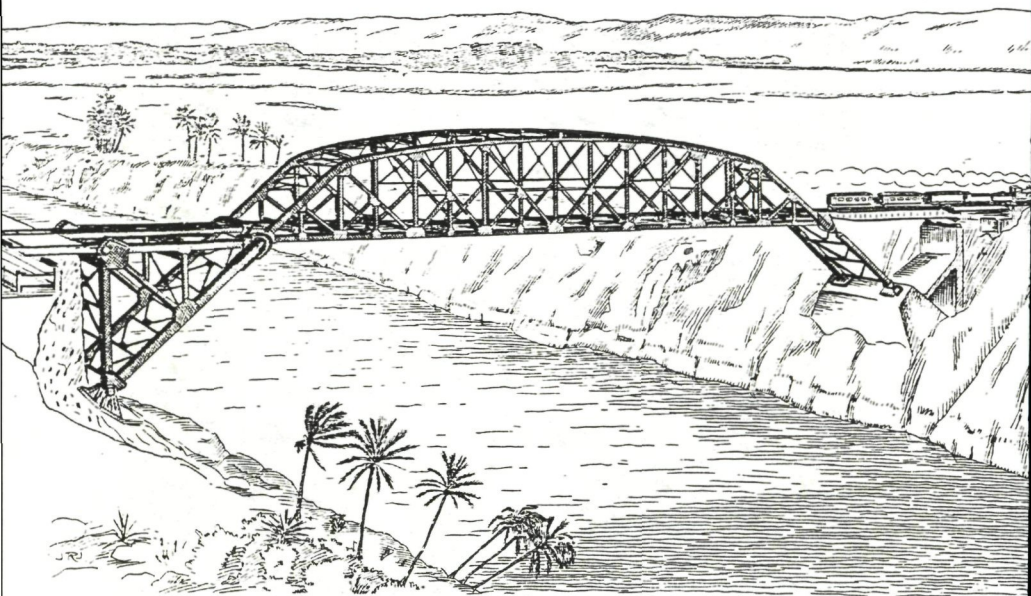
-
- De Beurs van Berlage heeft een Begemann-kapconstructie. Hier de montage in 1899. Elke spant weegt 7.000 kg. Op de werkvloer zijn spoorrails aangelegd. Berlage koos bewust voor ijzer als toen modern materiaal.

-
- Ook pompen voor grote diepte werden bij Begemann ontwikkeld en gebouwd, hier in de jaren dertig. Foto ter beschikking gesteld door E. Kam.

► Het werk in de gieterij rond 1955. Foto Cas Oorthuis

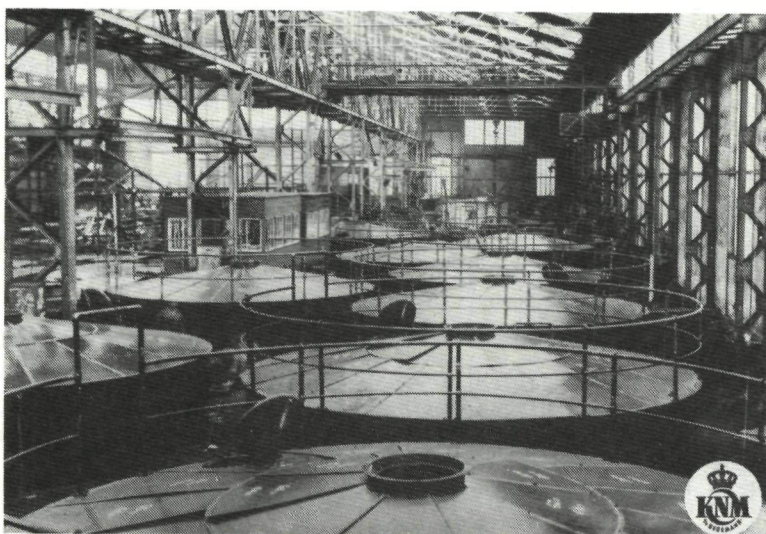
BRUG OVER DE KALI PROGO

IN OPDRACHT VAN HET TECHNISCH BUREAU VAN HET DEPARTEMENT VAN KOLONIEN

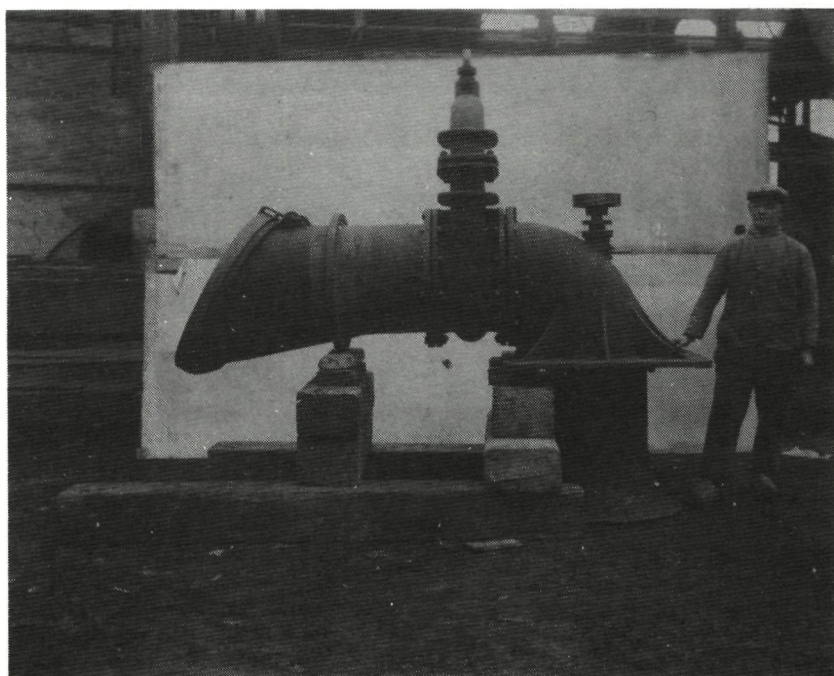
VERVAARDIGD IN DE AFDEELING CONSTRUCTIEWERKPLAATS VAN DE

ON. NED. MACHINEFABRIEK v.h. E. H. BEGEMANN HELMOND

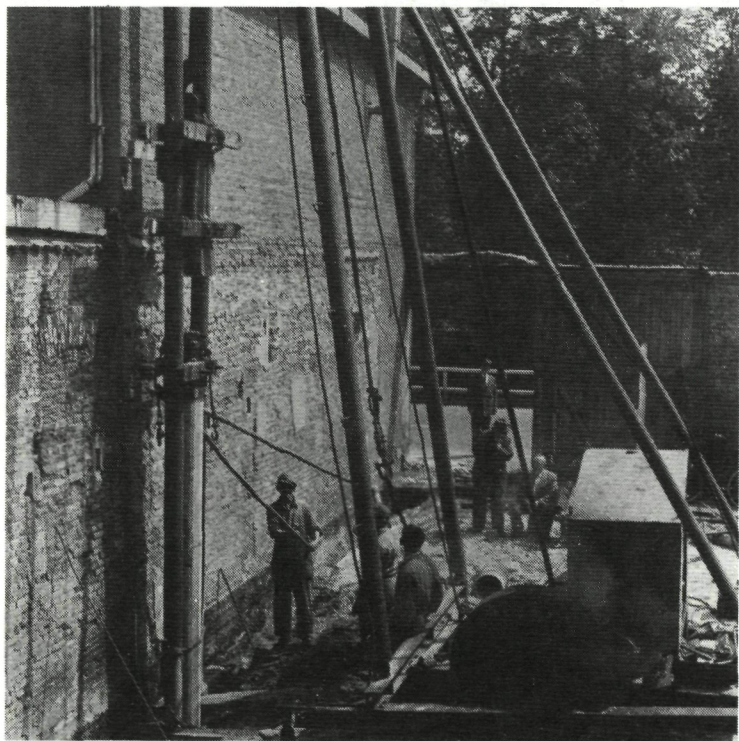
-
- Een tekening uit De Ingenieur van de Kali Progo-brug. Zie pagina 49.

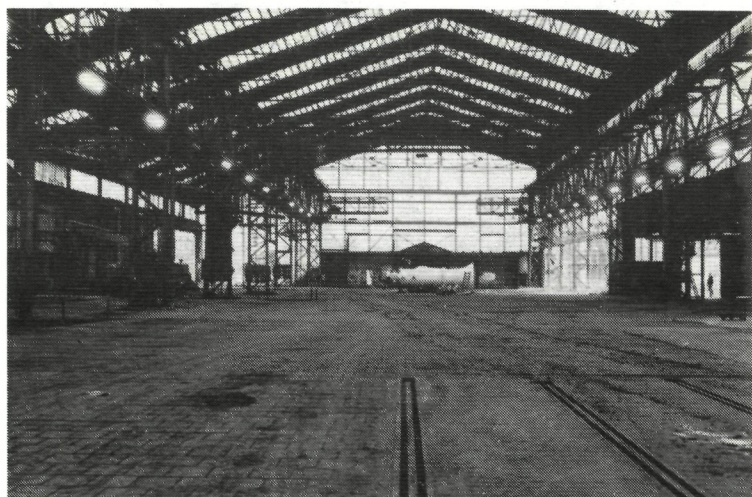
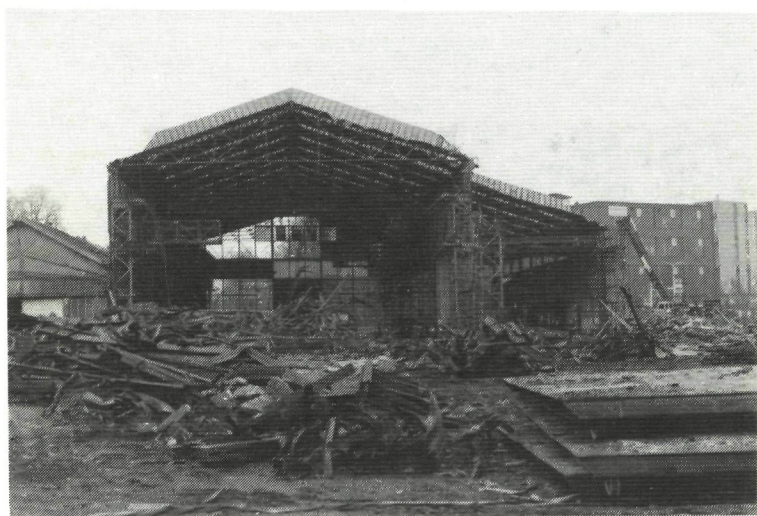
-
- Opslagtanks in de vijf tonshal.

-
- Trots poseert een werknemer bij een pomp. Begemann vroeg voor dit soort foto's altijd de kleinste werknemer van de fabriek.. Foto ter beschikking gesteld door E. Kam.

-
- Heiwerk voor de bouw van 1956, zie ook de foto op pagina IX en X. Op de plaats van het woonhuis wordt het kantoorgebouw uitgebreid, waarmee de gevel aan de Kanaaldijk haar definitieve uiterlijk krijgt.

-
- ▶ De hallen tijdens de sloop, dit voorjaar. Boven zijn duidelijk (v.l.n.r.) de drie, tien en vijf tonshal te onderscheiden.
 - ▶ Onder een kijkje in de bijna lege tien tonshal vanaf de Kanaaldijk gezien. Beide foto's: A. Welten.

verdienen." Op een gegeven moment kreeg hij een briefje van Begemann met het verzoek "even ten onzen kantore te komen". De volgende dag kon hij beginnen. Van de Vrande durfde niet naar het aanvangssalaris te vragen. Dat bleek f 25,- per maand.

A. Bienfait maakte zich verdienstelijk in het hoofdbestuur van de Metaalbond en bekleedde het voorzitterschap van het zuidelijk district. Hij maakte ook deel uit van het bestuur van de MTS in Eindhoven en vertegenwoordigde enige jaren (met anderen) de Helmondse industrie in de Kamer van Koophandel voor Oost-Brabant. De directeur van Begemann was jarenlang commissaris van P.F. van Vlissingen & Co. (1930-1953). In 1949 werd hij benoemd tot ridder in de Orde van Oranje Nassau.

In 1950 moet Bienfait wegens een ernstige ziekte ophouden met werken. Vanaf 20 januari 1951 werd ir. Chr. I. de Langen tot mededirecteur benoemd. Hij was al onderdirecteur en procuratiehouder. Een half jaar later, op 14 juli 1951, moet de algemene vergadering van aandeelhouders echter A.A. Bienfait om gezondheidsredenen ontslag verlenen. Op dezelfde vergadering wordt Jan Willem Tuininga tot opvolger benoemd. Ook hij was al onderdirecteur en procuratiehouder. C. de Langen oefent de functie van directeur niet lang uit: in september 1952 overlijdt hij na een ruim 32-jarig dienstverband bij Begemann. Op maandag 25 mei 1953 overlijdt A.A. Bienfait op 64-jarige leeftijd.

1951 - 1979: J.W. Tuininga

Na de periode van wederopbouw volgde de tijd van vernieuwing en uitbreidingen. Meteen in 1952 wordt de constructiewerkplaats gereorganiseerd. Het zou interessant zijn de door J.G. Kam gelanceerde ideeën over een andere structuur en organisatie van de werkplaats te toetsen aan de door Tuininga doorgevoerde hervormingen. Financieel belangrijk voor het bedrijf was 1954. In dat jaar werd Begemann aan de Beurs genoteerd met een aandelenemissie van nominaal f 400.000. Daarmee werd het aandelenkapitaal op één miljoen gulden gebracht.

In 1956 - Begemann heeft dan 420 mensen in dienst - komt een nieuw automatisch lasaggregaat. In datzelfde jaar wordt het oude kantoorgebouw verbouwd en uitgebreid onder architectuur van de Helmonder M.

► *Het oude directiekantoor, later vergaderkamer. Let op de marmeren schoorsteen.*

Gondrie. De gevel aan de Kanaaldijk krijgt daarmee het aanzien dat ze tot 1993 zal behouden. Op de begane grond komen de directiekamer, een vergaderzaal en kantoorlokalen. Op de eerste verdieping de tekenzaal, "waar de al lang eng behuisde ontwerpers en tekenaars ruim armslag kregen." (30)

De leidende figuur in deze periode is ir. Jan Willem Tuininga. Hij was in december 1911 geboren in Joure (Friesland). Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog was hij reservekapitein-vlieger bij de luchtmacht. Later lid van de staf van prins Bernhard. Hij was drager van het Ver-

Naamloze Vennootschap

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE MACHINEFABRIEK voorheen E. H. BEGEMANN

gevestigd te Helmond

Uitgifte

van

nom. f 400.000.- gewone aandelen

elk groot nom. f 1.000.- aan toonder

voor de helft delende in de resultaten over het boekjaar 1954 en ten volle in die
over volgende boekjaren,

tot de koers van 104 pCt.

uitsluitend voor houders van claims van de thans uitstaande gewone aandelen
in de verhouding van twee nieuwe gewone aandelen van nom. f 1.000.- op drie
oude gewone aandelen van nom. f 1.000.-.

Ondergetekende bericht, dat zij op

Vrijdag, 24 September 1954

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur, de inschrijving op boven-
genoemde uitgifte openstelt bij haar kantoren te Amsterdam, Rotterdam, 's-Graven-
hage en Helmond, op de voorwaarden van het prospectus d.d. 15 September 1954.

Exemplaren van het prospectus en inschrijvingsbiljetten, alsmede - tot een beperkt
aantal - van de statuten en van het jaarverslag over 1953 zijn bij de inschrijvings-
kantoren verkrijgbaar.

AMSTERDAMSCH E BANK N.V.

Amsterdam, 15 September 1954.

► *Advertentie Helmondse Courant d.d. 16 september 1954.*

zetsherdenkingskruis en het Oorlogskruis en Vliegerskruis. Tuininga
begon per december 1949 als personeelschef bij Begemann. Net als

voorheen bij de bedrijfsingenieurs het geval was, was de functie van personeelschef voor Tuininga het voorportaal voor het directeurschap.

J. Tuininga kwam over als een energiek, menselijk en opgewekt persoon die niet erg op conventies gesteld was. (31) Hij was de eerste voorzitter van het Industrieel Contact Helmond, dat in 1956 werd opgericht. In het door Begemann zelf uitgegeven boekje 'Van de ene naar de andere kant'(19) wordt Tuininga door de schrijfster als volgt getypeerd: "Een landgenoot met een staat van dienst die allerm minst van lamlendigheid getuigt maar het is tevens de grootste plaaggeest die ik ken. Hij kan je kwellen tot het uiterste, zo dat je de neiging krijgt te wensen dat hij naar de maan wordt afgeschoten."

H. van de Vrande: "Hij had belangstelling voor het personeel. Hij bekommerde zich bijvoorbeeld om de thuissituatie als we over moesten werken. Omdat hij ook impulsief was, had iedereen ook wel de nodige aanvaringen met hem. Gelukkig vergat hij conflicten weer snel en ging dan over tot de orde van de dag."

Na zijn ontslag in 1979 heeft hij slechts negen jaar van zijn pensioen kunnen genieten. Hij overleed op 16 maart 1988.

► J.W. Tuininga ca. 1956.

De algemene sfeer in het bedrijf was in zijn tijd goed. Vanaf 1948 werd jaarlijks een bedrijfsfeest gehouden, waar gelijktijdig de jubilarissen met een 40-jarig dienstverband werden gehuldigd. Voor teksten van liedjes stond Hubertus C. Keijzers garant. Dat elk jaar een aantal jubilarissen te huldigen waren is tekenend voor het bedrijf. Velen zijn 'aan de hand van vader' bij de zaak komen werken. In die zin was Begemann zeker een familiebedrijf.

Het huis van Keijzers.

Hub. C. Keijzers verdient hier uitgebreider vermeld te worden. Hij kwam in 1914 uit Gemert naar Helmond om bij Begemann te gaan werken. Keijzers was werkzaam bij 'het handelskantoor' (= de bedrijfsadministratie), in 1954 als chef nacalculatie. H. Keijzers was bij Begemann voorzitter van de beambtenkern, van het Bijzonder Sociaal Fonds en lid van de feestcommissie. Buiten zijn werk was hij actief in talloze sociale, charitatieve en culturele organisaties binnen Helmond. Zijn vele functies worden in de Helmondsche Courant van 21 januari 1954 uitgebreid gememoreerd. Door zijn actieve rol in zoveel clubs, verenigingen en instellingen was Hub Keijzers een 'Bekende Helmonder'. Hij woonde in het pand Kanaaldijk 35a. Dat pand staat nog steeds bekend als 'het huis van Keijzers'.¹¹

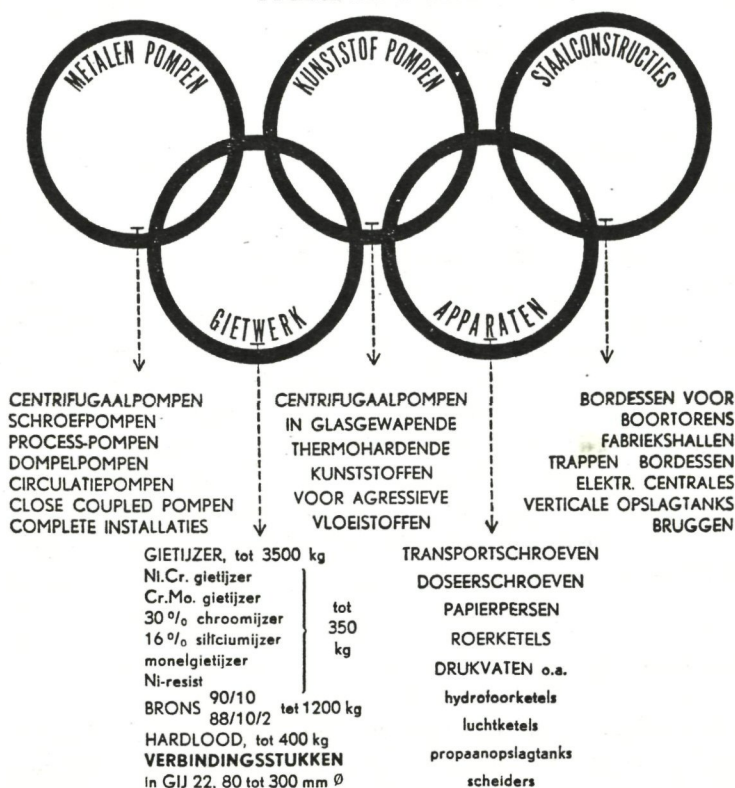
75 Jaar koninklijk

1956 Is voor Begemann een jubeljaar. Op 28 februari viert het bedrijf 'Begemann 75-jaar Koninklijk.' Een feest dat overigens negen jaar te vroeg kwam, gezien de eerder genoemde manier waarop deze onderscheiding verkregen is.

Ter gelegenheid van de festiviteiten werd door 'hofkapel' HMC de door dirigent Cor Swinkels gecomponeerde Begemann-mars uitgevoerd. De krant recenseert: "Het bleek een zeer geslaagde compositie te zijn, goed van melodie en harmonie, met een knipoogje naar de Nederlandse marsencomponist Willy Schootemeijer."

Maar ondanks dat feest moest er ook gewerkt worden. De machinefabriek met modelmakerij en gieterij maken ongeveer tweederde van de

N.V. KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE MACHINEFABRIEK
v/h E. H. BEGEMANN
HELMOND

stbus 33
 telefoon (04920) 28 41

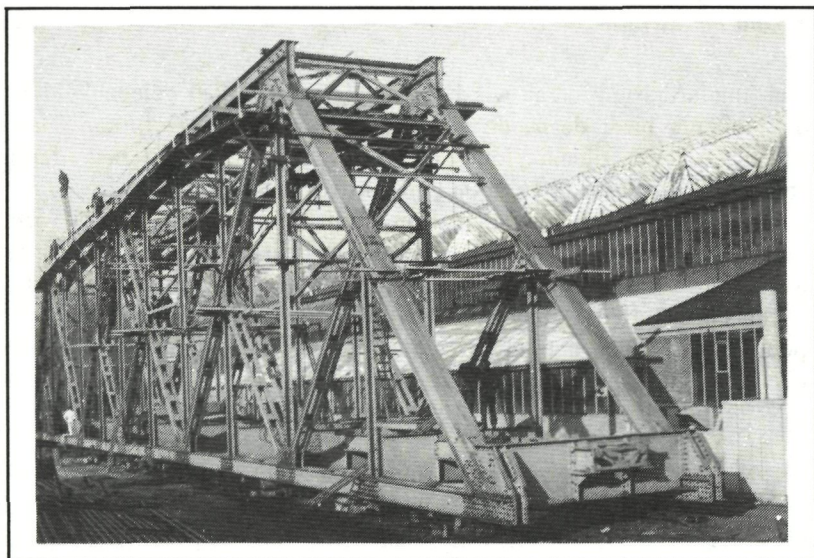
Telex 51077-
 Telegr.: Begemann Helmond

omzet. De constructiewerkplaats draagt voor een-derde aan het resultaat bij.

Begemann had in die tijd geen problemen om aan personeel te komen. Tuininga verklaart dit in het interview met Zakenwereld (april 1956) als volgt: "Tal van fabrieken in Helmond en omgeving werken met een ploegenstelsel. Wij doen dit niet. Het gevolg is dat wij in het algemeen die mannen aantrekken die bijzondere waarde hechten aan een goed en regelmatig gezinsleven. Dit is doorgaans een uitstekend slag mensen, met wie men goed werken kan en met wie men menselijk kan omgaan." De koppeling in deze redenering van ploegenstelsel en de typering van degenen die daarin (niet) werken zegt ook wel wat van Tuininga.

Opleving en ondergang

Uit alles valt op te maken dat de periode van ongeveer 1950 tot het midden van de jaren zeventig een gouden tijd was voor Begemann. Jaar na jaar kan een behoorlijk dividend worden uitgekeerd, het hele

► Alle bruggen werden op eigen terrein voormonteerd. Foto schenking J. van der Vorst.

personeel maakt uitstapjes en St. Nicolaas komt jaarlijks op bezoek. Kortom: er heerst een sfeer van 'alles kan'.

► *Villa Parkzicht in 1961.*

Het honderdjarig bestaan wordt uitbundig gevierd. Ter gelegenheid van dit jubileum biedt de nv de gemeente zeven zonnepijlers aan. Daarnaast wordt een tijdelijk fonds in het leven geroepen ter bevordering van sport en cultuur in Helmond en omstreken.

De in 1961 opgerichte afdeling Kunststoffen (in villa Parkzicht) vormt al snel een belangrijk onderdeel van het bedrijf. Hier worden centrifugaalpompen en afsluiterhuizen gemaakt van thermo-hardende en -plastische kunststoffen. Afhankelijk van de materiaalkeuze zijn deze pompen geschikt voor een groot aantal agressieve stoffen.⁽²¹⁾ Voor de overige in deze periode gefabriceerde producten verwijzen we naar de advertentie die op pagina 62 is opgenomen.

In 1971 gaat alles nog zeer naar wens. Een groot deel van de productie is bestemd voor export naar 89 verschillende landen. Begemann biedt werk aan circa 450 personen. Een jaar later wordt het aandelenkapitaal verhoogd naar vijf miljoen gulden.

De feestelijke periode is echter duidelijk voorbij als J.W. Tuininga in 1976 zijn zilveren jubileum als directeur van Begemann viert.

1973 - 1993: Snel bergafwaarts

Voorjaar 1973 ontvangen de personeelsleden voor het laatst een winstuitkering over het voorafgaande jaar. In 1973 lijdt het bedrijf vijfhonderdduizend gulden verlies; een jaar later achthonderdduizend gulden. Dankzij overheidssteun blijft het bedrijf op de been.

In 1978 neemt de Financieringsmaatschappij Industrieel Garantiefonds deel in het risicodragend kapitaal met 1,25 miljoen gulden. De Nationale Investeringsbank verleent een krediet van een miljoen gulden.

De problemen zitten - traditioneel - bij de staalbouwafdeling. Nederland ligt 'ongeveer vol met bruggen' en door de oliecrisis stagneert het werk voor de petrochemische industrie. De winstpercentages in de staalbouw zijn altijd marginaal, waardoor elke tegenslag tot fikse verliezen kan leiden.

De benoeming van een aantal adjunct-directeuren per 1 oktober 1978 leidt het vertrek van J.W. Tuininga in. Ingenieur A.P. van Gorp wordt de adjunct-directeur voor de machinefabriek, ing. W.H. van der Linden voor de constructiewerkplaats - inmiddels Staalbouw gedoopt - en mw. H.B.Th. Jansen voor algemene zaken. Begin 1979 moet Tuininga - letterlijk - plaats maken voor zijn opvolger in de directiekamer. Het is de van VMF Stork afkomstige D. ten Have.¹² Jan Willem Tuininga treedt op 11 juli van dat jaar officieel af.

D.J. ten Have

Ten Have zal slechts zes jaren directeur van de Koninklijke Nederlandse Machinefabriek zijn. Maar het zijn wel tropenjaren. Zijn manier van optreden verschilt hemelsbreed van die van Tuininga. Vooral 'op kantoor' valt dat zwaar. In juni besluiten zowel Hub. van de Vrande, de chef inkoop, als adjunct-directeur Leen Jansen op te stappen.¹³

De Redspot Investment groep probeert in 1980 via de beurs het bedrijf stilzwijgend over te nemen. Vooral de waarde van de in het hartje van Helmond gelegen grond schijnt veel investeerders aangetrokken te hebben. In datzelfde jaar vallen de eerste vijfenveertig gedwongen

ontslagen. Het personeelsbestand loopt daarna snel terug. Vooral veel 'indirecten' verliezen hun baan. Eind 1982 werken nog maar 261 personen bij het bedrijf.

Te zelfder tijd krijgen de afdelingen Pompen (voorheen machinefabriek) en Staalbouw een eigen directeur: A. van Gorp respectievelijk W. van der Linden.

In het najaar van 1984 ontstaat een conflict tussen de commissarissen en de algemeen directeur D. ten Have. Ze komen met elkaar in aanvaring "over de te volgen lijn" om uit de problemen te komen. Ten Have biedt per 1 maart 1985 zijn ontslag aan. Hij vertrekt naar de EHAD.

Interim-management

Vanaf januari 1985 zwaait B. de Kousenmaeker de scepter als algemeen directeur. Tot juni van dat jaar wordt hij bijgestaan door G. M. van der Klis en J. Stapper als technisch directeur. De Kousenmaeker wil het bedrijf omschakelen van een produktgerichte naar een marktgerichte organisatie. Omdat het meeste resultaat te verwachten valt bij de afdeling Pompen en daar de situatie nog winstgevend is, beginnen De Kousenmaeker c.s. bij die afdeling. "Met de klant samen een pompen-probleem oplossen in plaats van een pomp maken en deze zien te verkopen," noemen de interim-directeuren als voorbeeld voor de nieuwe koers. (35)

Zoals zo vaak komt de nieuwe bedrijfsstrategie ook tot uiting in de gebouwen: de leiding van de afdeling Pompen neemt een pand aan de Vossenbeemd in gebruik, waar ook de service-afdeling gehuisvest wordt. De lange naam van Koninklijke Nederlandsche Machinefabriek enz. wordt vervangen door het in blauw uitgevoerde 'Begemann'.

Anno 1985 heeft het bedrijf 230 mensen in dienst. Daarnaast zijn nog eens dertig uitzendkrachten aan het werk.

B. de Kousenmaeker krijgt te weinig tijd om zijn gelijk te kunnen krijgen. In de eerste helft van het jaar moet een verlies van bijna zes miljoen gulden worden genoteerd. De fabriek lijkt verloren.

De 'bedrijvenredder' komt in actie

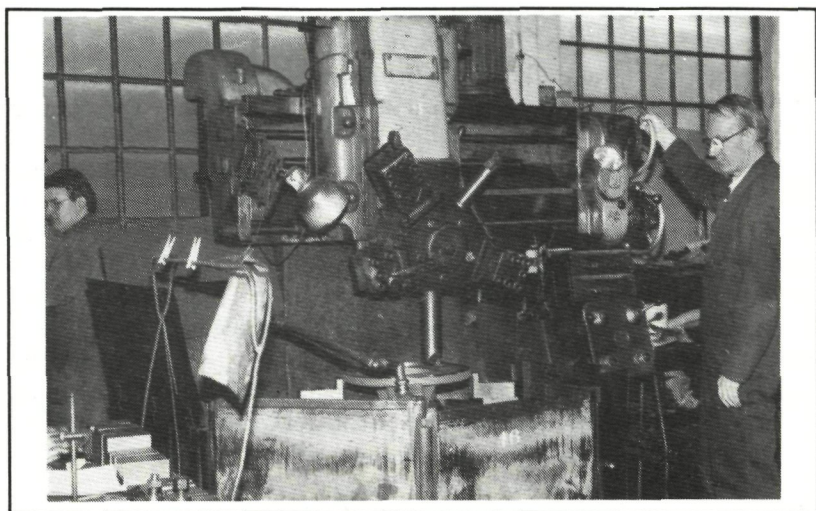
Op 19 juni 1985 vraagt Begemann nv surséance van betaling aan. Tot bewindvoerders worden vader en zoon Kager benoemd. De redding verschijnt in de persoon van de 29-jarige Joep van den Nieuwenhuyzen, in Vught opgegroeid als zoon van een van de directeurs van aanne-mersmaatschappij NBM. In het begin van de jaren tachtig had hij de Machinefabriek Stramproy van zijn schoonvader Gerrit van der Valk fors gereorganiseerd.

Dat gaf hem kennelijk voldoende armslag om in 1985 de Koninklijke Begemann in Helmond te verwerven. Daarmee begint hij zijn Bege-mann Groep. Het beursfonds Begemann werd het vlaggeschip voor zijn expansiedrift. Critici noemen hem al snel iemand die bedrijven opkoopt om vervolgens de beste delen met winst te verkopen, zonder zich veel aan de werknemers gelegen te laten.

Uit het jaarverslag over 1986 is niet duidelijk hoe die verwerving pre-cies in zijn werk is gegaan. Wel dat o.a. een aandelen-transactie plaats vond: de Begemann-groep geeft 55.000 aandelen uit en koopt daarmee de Machinefabriek Stramproy (30 december). De transactie tussen de bewindvoerders Kager en directeur J. van den Nieuwenhuyzen had betrekking op de prioriteitsaandelen en op het aandelenpakket van de Nationale Investeringsbank, dat ongeveer veertig procent van het aan-delenkapitaal bedroeg, ter waarde van drie miljoen gulden. Met tien prioriteitsaandelen heeft Van den Nieuwenhuyzen persoonlijk en alleen de volledige zeggenschap over het benoemen van de directie en het vaststellen van de winstverdeling.

Hoe dan ook, op 17 april 1986 wordt de surséance opgeheven. In sep-tember 1986 doet Van den Nieuwenhuyzen wat J.G. Kam in 1950 al voor ogen stond: hij splitst de nv Begemann in twee bv's: Staalbouw en Pompen onder resp. W.H. van der Linden en G.M. van der Klis als directeur.¹⁴ Daarmee is de Begemann-groep een feit.

Het jaarverslag over 1986 meldt dat door splitsing en uitbreiding de werkmaatschappij wordt omgezet in een holding. Met andere woorden: Begemann zelf wordt van een productiebedrijf een houdstermaatschap-pij, een 'lege' koepel die alleen aandelen beheert.

► Personeel van Begemann Pompen in de laatste dagen aan het werk met een boormachine. Foto: A. Welten.

Onder de houdstermaatschappij vallen in januari 1987:

- * Machinefabriek Stramproy
- * Begemann Pompen bv
- * Begemann Staalbouw bv
- * Machinefabriek Werklust bv (Apeldoorn)
- * GIS Bouwmachines bv (Uden)

Het zijn niet de laatste bedrijven die aan de Begemann-groep worden toegevoegd, vaak met de nodige onduidelijkheden.

Zo stelt het weekblad Elsevier in 1989 onder de titel 'de Goocheltoeren van Begemann' de vraag of de investeringen in Holec en Cindu-Key & Kramer gedaan worden door de Begemann-groep of door Van den Nieuwenhuyzen privé. De halfjaarwinst van de Begemanngroep over de eerste helft van 1989 bedroeg weliswaar 14,1 miljoen gulden maar kwam "nagenoeg geheel voort uit een niet nader toegelicht transactieresultaat."¹⁵

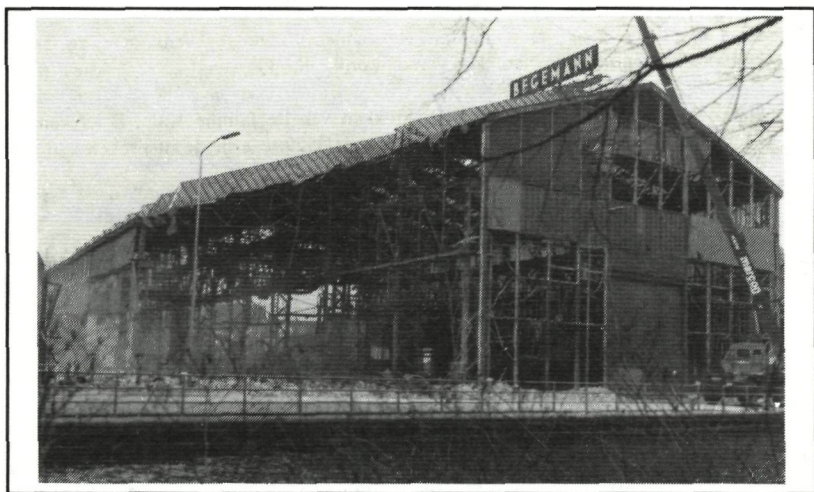
Sloop

September 1992 wordt Begemann Staalbouw in Helmond gesloten. Achteenveertig mensen worden overgeplaatst naar Backer & Rueb in Breda. Tegelijkertijd wordt Pompen verkocht aan Baker Hughes in Blerick maar blijft voorlopig zitten in het gebouw aan de Kanaaldijk. Binnen een half jaar wordt dat bedrijf samengevoegd met Holthuis bv, waarna de naam omgedoopt wordt in GeHo (Gebroeders Holthuis). Medio maart 1993 wordt de laatste rest van Pompen bv ontruimd en overgebracht naar Blerick. Inmiddels heet het bedrijf EnviroTech Pumpsystems.

Na een aantal merkwaardige manoeuvres van het voltallige gemeente-bestuur met wethouder Van der Zanden voorop, wordt Helmond medio januari opgeschrikt door de haastige sloop van de grote constructiehal.

Op 8 maart 1993 vragen Backer & Rueb en Begemann Staalbouw uitsstel van betaling aan. Op 31 maart wordt het faillissement uitgesproken.

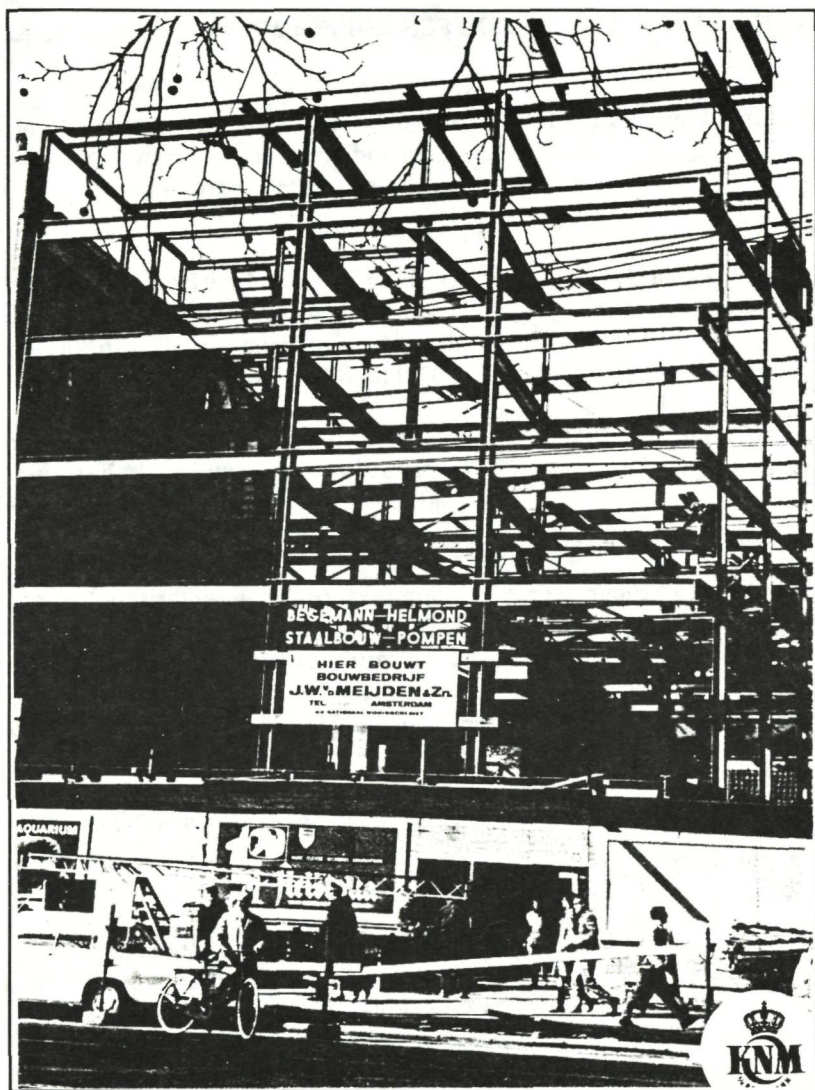
Helmond, april 1993

► De tientonshal onder de slopershamer. Foto: A. Welten

NOTEN:

1. Zie voor een overzicht van de belangrijkste geraadpleegde literatuur bijlage 1. In de tekst geven we de literatuurverwijzingen aan met het volgnummer uit die lijst tussen haakjes, bijv: (1). Daar waar aanvullende gegevens zijn verwerkt en waar letterlijk geciteerd wordt, verwijzen de eindnoten naar de bronnen.
2. Hub van de Vrande begon in 1937 bij Begemann als klokkenist (tijdregistratie). Via de functies van chef Export en Magazijnmeester kwam hij op het 'handelskantoor' te werken. In 1968 volgde zijn benoeming tot hoofd Inkoop.
3. GA Helmond, bevolkingsregister 1860-1880, deel 5, fol. 261.
4. De naam 'Van Hoorn' staat voorop. Heeft hij de grootste financiële inbreng gehad of was bijvoorbeeld zijn leeftijd bepalend bij de naamgeving van de zaak?
5. GA Helmond, bevolkingsregister 1860-1880, deel 3 fol. 799 en deel 5 fol. 3
6. Nu kantoor Praasterink.
7. GA Helmond, bevolkingsregisters 1860-1880, delen 3 fol. 799 en 5 fol. 3; 1880-1890 deel 5 fol. 5; 1890-1900 deel 3 fol. 125; 1900-1913 deel 1 fol. 136 en deel 13 fol. 25; 1913-1925 deel 2 fol. 30.
8. GA Zwolle, familie-archief Klinkert. Stukken van de familie Kam. Kopieën van in dit artikel verwerkte archiefstukken zijn gedeponereerd bij de gemeentelijke archiefdienst Helmond.
9. Ook J.G. Kam raakt met Bienfait gebrouilleerd. De gegevens over de beide kwesties komen uit archiefstukken van de familie Kam.
10. GA Zwolle, familie-archief Klinkert. Stukken van de familie Kam. Brief van de commissarissen aan J.B. Kam, d.d. 14 oktober 1929 waarin de afspraken van een dag eerder worden bevestigd.
11. Hub. Keijzers, geboren 28 juni 1893, overleed te Bakel op 12 mei 1984.
- 12.& Interview H. van de Vrande.
- 13.
14. G. van der Klis werd in 1992 opgevolgd door M. Huis. Bij Staalbouw kwamen na het vertrek van W. van der Linden in 1987 nog drie directeuren: in 1987 ing. H.A. Meijer, van 1988 - 1991 ing. M.A. van Weert en van 1991 - 1992 M. Bel.
15. M.A. Metternich: 'De goocheltoeren van Begemann' in: Elsevier 7 oktober 1989, blz. 115. Anno 1993 bezitten de gebroeders Jeroen en Joep van den Nieuwenhuyzen 75% van de aandelen in de Begemanngroep. (Bron: NRC/Handelsblad 14 april 1993)

► *Hotel Caransa in Amsterdam in aanbouw. Een van de vele Helmondse staalconstructies in Nederland.*

LITERATUURLIJST BETREFFENDE BEGEMANN

1. M.J. Biemond-Kam 'Jeugdherinneringen aan Helmond' met een inleiding door Giel van Hooff over J.B. Kam in: Heemkroniek 1981-3, blz. 98-110.
2. P.P. Bijlaard 'De brug over de Kali Progo, ontworpen volgens een nieuw systeem' in: De ingenieur 46e jaargang nr. 42, 16 oktober 1931, blz. B 273 - B 289.
3. Myriam Daru Een verdwijnend industrielandchap. Inventarisatie van industrieel historische objecten te Helmond [Helmond, 1989] Zie voor Begemann blz. 89-98.
4. M. Daru-Schoemaker Cultuurhistorische inventarisatie Noord-Brabant; Monumenten Inventarisatie Project gemeente Helmond. [Den Bosch/Helmond, 1991] Zie voor Begemann blz. 24, 54-56 en foto's 249-261.
5. Wabe van Enk 'Test crisisvastheid Van den Nieuwenhuyzen' in: NRC/Handelsblad 10 maart 1993, blz. 20.
6. A.P. van Goudoever 'De ondernemer E.H. Begemann en zijn bedrijf, 1871-1913' in: De Vlasbloem 4 (1983) blz. 193-214.
7. W. Harkx De Helmondse textielnijverheid 1794-1870 [Tilburg, 1967] blz. 158-168, 193-291.
8. G. van Hooff 'De beginjaren van de Helmondse machinefabriek Begemann (1871-1889)' in: Helmonds Heem 1983-1, blz. 29-39.

9. G. van Hooff 'De eerste SDAP-afdeling in Helmond (1919-1917) en haar voorgeschiedenis' in: De Vlasbloem 9 (1988), blz. 99-112.
10. Giel van Hooff 'Het bedrijfsarchief van de Kon. Ned. Machinefabriek v/h E.H. Begemann' in: De Vlasbloem 4 (1983) blz. 215-227.
11. Giel van Hooff 'De omzetting van Machinefabriek E.H. Begemann te Helmond in een naamloze vennootschap (1889)' in: Helmonds Heem 1987-3, blz. 16-27.
12. Giel van Hooff '125 Jaar metaalnijverheid in Helmond' in: IJzersterk mensenwerk. ijzer en staal in industrie en kunst [Helmond, 1989] blz. 109-124.
13. Giel van Hooff 'nv Koninklijke Nederlandsche Machinefabriek v/h E.H. Begemann 101 jaar oud' in: Helmonds Heem 1990-3, blz. 23-29.
14. W.H.P.M. van Hooff In het rijk van de Nederlandse Vulcanus. De Nederlandse machinenijverheid 1825-1914; een historische bedrijfstakverkenning. [Amsterdam, 1990]
15. W.H.P.M. van Hooff De Nederlandse machinefabrieken 1825-1914. [Amsterdam, 1990]. Zie voor Begemann blz. 81-82.
16. J.G. Kam 50 Jaren Begemann nv Helmond Holland [Helmond, 1939]
17. Jurgen Nieuwkoop Bedrijfsactiviteiten en bodemverontreiniging in het verleden in Noord-Brabant, [Eindhoven, TUE] oktober 1989.

18. J.J. Roelants en
M.C. Braat Genealogie Begemann. Nakomelingen van Jürgen Begemann in Nederland, het voormalig Ned. Oost-Indië en Zuidelijk Afrika [Vlaardingen/Epe, 1977]

19. Lize Stilma Van de ene naar de andere kant. Een verhaal voor de schooljeugd over bruggen, pompen, tanks, stuwdeuren en nog veel meer. [Helmond, KNM Begemann, ca. 1965]

20. Jos.M.Th. Verschueren Jan Fentener van Vlissingen [Helmond, 1990] blz. 26, 31, 51, 105.

21. H.M. v.d. Vrande (red) De centrifugaalpomp in de praktijk. 5e druk. [Helmond KNM Begemann, 1967]

22. J. de Waal 'Het predikaat 'koninklijk' en de Kon. Ned. Machinefabriek v/h E.H. Begemann te Helmond' in: Helmonds Heem 1984-3, blz. 27-38.

23. Jan Zeeuwen 'In memoriam Jan Willem Tuininga' in: Helmonds Heem 1988-1, blz. 17-24 (overdruk uit J. Zeeuwen, Cocktail [Helmond, 1981])

24. Jan Zeeuwen 'Egbert Haverkamp Begemann' in: Helmonds Heem 1990-4, blz. 26-30

25. Paul Man 'Eén vrouw en honderd mannen. Anno 1883 in een Delftse fabriek' in Libelle 9 januari 1956, blz. 12-15.

26. - 'De Koninklijke Nederlandsche Machinefabriek voorheen E.H. Begemann' in Indië, jaargang 7 (1923/24) bijblad 23 januari 1924 blz. 2-8.

27. - 'Ir. J.B. Kam overleden. Een stille noeste werker voor zijn tweede vaderstad heengegaan' in: Zuidwillemsvaart 7 juni 1932.
28. - 'Het gouden jubileum der NV Kon. Ned. Machinefabriek' en 'Bij een gouden jubileum' in: Zuidwillemsvaart 30 mei 1939.
29. - 'Het gouden jubileum der nv Kon. Ned. Machinefabriek' in: De Zuidwillemsvaart 30 september 1939 blz. 1.
30. - 'Begemann 75 jaar koninklijk' in: Helmondsche Courant 25 februari 1956.
31. - Zakenwereld interview 19-4-1956.
32. - 'Pompen en staalconstructies voor de gehele wereld. Op bedrijfsbezoek bij de nv Koninklijke Nederlandsche Machinefabriek v/h E.H. Begemann te Helmond' in: Wereldmarkt, weekblad voor de Handel met het Buitenland nr 35 - 9 september 1971, blz. 4-6.
33. - Begemann gaat nieuwe produkten maken' in: CHEMpress. Economisch en technisch weekblad voor de chemische en metaalindustrie in de Benelux, 5e jaargang nr. 37, 11 september 1971, blz. 1 en 11.
34. - Begemann 100 jaar' in: FME jaargang 10 (1971) nr. 9, blz. 22-24.
35. - 'Begemann gooit roer om' in: Helmonds Dagblad 16 april 1985.

36. - 'Marie Kruseman' in: De fabrieksbo-
de van de Nederlandsche Gist- en
Spiritusfabriek 30 maart 1889, blz. 224-
226.
37. - 'Falend management oorzaak problemen'
in: Helmonds Dagblad, 20 juni 1985.
38. - Krantenverzameling uit het archief van
de fa. Begemann, GaHm.

Bij vonnis van de arrondissementsrechtbank te 's-Hertogenbosch van
31 maart 1993 is het navolgende faillissement

UITGESPROKEN na intrekking van de surséance van betaling:

BEGEMANN STAALBOUW BV, statutair gevestigd te Helmond,
kantoorhoudende te 4815 CD Breda, Speelhuislaan 173. Corr. adres:
4800 DG Breda, Postbus 3264. Ingeschreven bij de Kamer van
Koophandel te Breda, onder nummer 68070.

Curator: mr. M.J.M. Franken, Postbus 4810, 4803 EV Breda.

Tel: 076-202010.

Tot rechter-commissaris in bovengenoemd faillissement is benoemd:
mr. F.W.H. van den Emster.

De griffier van de arrondissementsrechtbank te 's-Hertogenbosch.

**CONSTRUCTIETEKENAAR RINUS DE BRUIJN:
"BIJ BEGEMANN WERD MET HART EN ZIEL GEWERKT."**

Door Gabriël van Neerven

Marinus 'Rini' de Bruijn werd geboren op 5 september 1936 aan de Jan Stevensstraat 30 te Helmond. Zijn vader werkte bij de Vlisco en Rinus was de vierde van acht kinderen. Rini ging zes jaar naar de St. Jozefschool en daarna nog twee jaar naar de Ambachtsschool aan de Weg op den Heuvel.

Net als veel leeftijdsgenoten ging hij als veertienjarige werken. Hij begon op 22 augustus 1951 bij Begemann als leerling machine-bankwerker. "Begemann was een zéér gerenommeerd bedrijf. Als je bij Begemann ging werken was je onder de pannen voor het leven." Rini de Bruijn kwam in contact met Begemann via een advertentie in het blaadje van de Ambachtsschool: 'Klim verder bij Begemann.'

Van de sollicitatie kan Rini de Bruijn zich niets herinneren. Maar wel dat hij begon met 48 uur werken voor f 12,48 netto per week. De werktijden liepen van 7.30 tot 12.15 en van 13.30 tot 17.30 uur; op zaterdag tot 11.45 uur.

Rini de Bruijn begon tegelijk met acht leeftijdsgenoten. Met twee van hen, Leo Beekmans en Theo Spierings, vierde hij in 1991 het veertigjarig dienstjubileum.

"In 1951 was Begemann stroopbakken voor de suikerfabriek in Dinteloord aan het maken. Die waren kromgetrokken en daarom werden daar lasrupsen op gezet. Dat zijn opgelegde naden om warmte en spanning in het staal te brengen en zo de bak weer recht te trekken. Die naden moesten er daarna weer afgeslepen worden. Dat was mijn eerste werk: als klein mannetje met een slijptol lasrupsen wegslijpen."

"In het begin werden bij Begemann alle verbindingen geklonken. We begonnen met verbindingen lassen rond 1955. De nieuwe Wilhelmina-

brug in Maastricht was de eerste waarin een combinatie van klinken en lassen werd toegepast.¹ Tot die tijd vlogen de gloeiende nagels door de hal. Jonge jongens maakten de bouten heet in smidsvuurtjes en gooiden die dan naar de klinkers. En oh wé als de bout niet heet genoeg was of verkeerd aangegooid werd. Dan konden ze een draai om hun oren krijgen."

Stikken van de rook

"Op de vloer lag nog gewoon zand. De stenen vloer is pas rond 1957 aangelegd. De hal werd verwarmd met potkachels op cockes. Als we dan om half acht binnen kwamen, zag je elkaar niet staan van de rook. Vooral voor de kraandrijvers was dat lastig. Die zaten hoog boven ons in een bak en stikten helemaal in de rook."

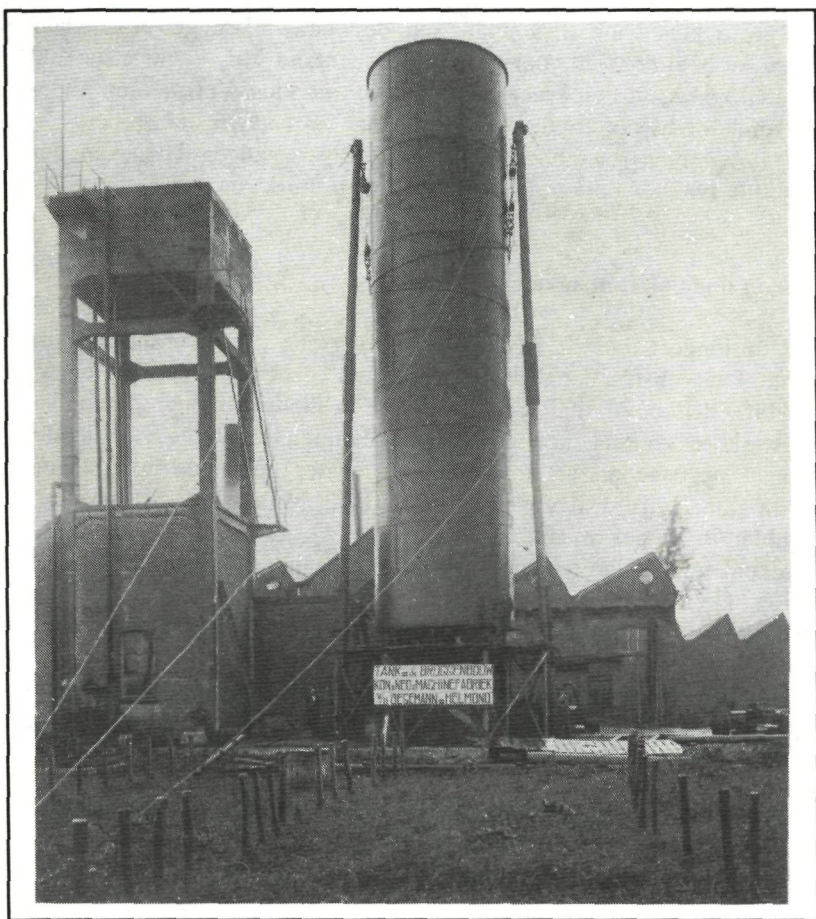
In de hal hingen drie verrijdbare kranen. De hallen werden naar hun capaciteit genoemd: de drie tons, de tien tons en de vijf tons hal.

Anno 1951 werkten bij Begemann 380 tot 400 mensen, waarvan 120 in de constructie. De apparatuur werkte op perslucht, elektrische apparatuur bezat het bedrijf nog niet. "Die koude lucht wilde nogal eens bevriezen op mijn slijptol. En als zo een slang lossprong was het alsof je in de Sahara zat door alle zandverstuivingen."

"Begemann was toentertijd een internationaal bedrijf. We maakten heel veel produkten en we hadden altijd volop werk. We maakten alles: voor de Vlisco alle staalconstructies van de gebouwen en door heel Nederland opslagtanks, bruggen (wederopbouw!: Moerdijk, spoorbrug Geldrop, brug Ewijk), stationsoverkappingen (Den Bosch, 1895), het vredespaleis in Den Haag (1913), de Schellingwoudsebrug in Amsterdam en silo's en leidingen voor o.a. de Maascentrale in Buggenum. In de jaren negentig de sluis bij Vossenbeemd in de Helmondse kanaal-omleiding en alle stuwen en sluizen in de Maas tussen Maastricht en Grave."

Heel Nederland vol gezet

"We hebben heel Nederland vol gezet met opslagtanks voor olie en benzine, voor de Shell, Esso en wat toen nog heette de Bataafse Internationale Petroleum Maatschappij (nu BP). Verder ketels en gaswassers voor de gasfabrieken en stadsverwarming (Helmond, GEB Amsterdam), leidingnetwerken voor chemische fabrieken (Organon Oss,

► Heel Nederland vol tanks gebouwd: "Tank 4,5 x 18 m - fa. Elias Eindhoven - voor Reineveld Delft." Zo te zien een tank die opgevijzeld wordt.

Belgische Shell in Bergen op Zoom, Dow in Vlissingen), en niet te vergeten vijftientig jaar lang een grote ploeg mensen op de Staatsmijnen, tegenwoordig DSM."

"Een grote klus voor Begemann zijn de deltawerken geweest. Daar hebben we heel erg veel voor geleverd. Begemann was de enige die 100 mm staal kon lassen en kreeg mede daarom de klus. Verolme en andere bekende bedrijven konden dat niet. Maar wij hadden in Lambert (Bert) Wiegmans (begonnen 1972) en zijn voorganger Theo van der Vorst (tot 1982) lasdeskundigen eerste klas in huis."

Hogerop door nierontsteking

Voor de jonge Rinus de Bruijn was al vlug een grote verandering op komst: "Die constructiehal was een enorme tochtal. Daar hebben we een kou geleden. Al snel kreeg ik daar een nierontsteking. Ze vonden dat ik netjes kon tekenen en ik kon beginnen als jongste bediende-tekenaar op de constructie tekenkamer, achter/boven de hoofdingang aan de Kanaaldijk. Dat was per 1 april 1952. Mijn loon was inmiddels 75 gulden bruto per maand."

De tekenkamer is later verdubbeld met een aanbouw boven de fietsenstalling. Toen Rinus de Bruijn op de tekenkamer begon, werkten daar twaalf of dertien mensen. Op het hoogtepunt zelfs zestien, waarvan er na 1990 nog maar twee zouden overblijven.

Bedrijfsleider was de heer Roozendaal van de Kloosterweide. "Taxibedrijf Gijsbers is groot geworden van Begemann. Die reed voor hem en de andere hoge mensen als particulier chauffeur."

Rinus klom op tot eerste tekenaar, later tekenaar-constructeur: "Vooral in de tankbouw en leidingprojecten. Van de jaren zestig tot 1978 hebben we daar goed in verdiend. Daarna ging het bergafwaarts. Nederland raakte vol gebouwd met tanks en bruggen en daarom zijn we overgeschakeld op staalconstructies: met Induma als verkoper en aannemer Manders hebben we zeventig, tachtig van die hallen op het huidige BZOB en elders gezet. De oude Edah-hal aan de Kanaaldijk is daar een voorbeeld van."

Het kon niet op

"In die tijd kon het geld niet op: er werden directie-feesten gevierd die bij de beesten af waren. Dat gebeurde in café De Kuit (Cuyten) in Mierlo. Of dan kwam de inspecteur van Waterstaat. Die was om 11.55 uur binnen, om 12.05 ging de directeur met hem naar De Kuit en rond

► *Het station in Den Bosch in aanbouw (1895).*

15.15 kwamen ze weer terug om de handtekening onder het meerwerk te zetten. En klaar was de opdracht. Ze schreven met dubbele pen, maar dat deden ze overal."

"Aan de ander kant werd maar weinig geïnvesteerd om het machinepark bij de tijd te houden. Weliswaar kwamen er nog een nieuwe wals en een brandsnijmachine. Maar tot het laatst werkten we met een knipmachine uit het jaar nul. Wat niks af doet aan de mensen. Dat waren stuk voor stuk vakmensen die tot de top van Nederland behoorden."

"Kantoorpersoneel kreeg geen overuren betaald, terwijl we vaak tot diep in de nacht zaten te werken. Dat veranderde pas toen we rond 1963 op een dag allemaal zeiden: en nu is het genoeg. Vanaf dat moment konden ook wij overuren betaald krijgen en gaan opsparen."

Minder en minder

"In 1972 kregen we voor het laatst een winstuitkering. Het werd minder, maar het werd overal minder. Misschien dat we met onze hoge lonen wel te duur waren in vergelijking met het buitenland. Vier afslankingen heb ik meegemaakt. Bij de laatste in 1985 kon ik zelf vertrekken."

"Op de tekenkamer werkten toen nog maar twee mensen; het tekenen werd uitbesteed en de tekenkamer deed alleen de controle en de bijbehorende bestellingen." Begemann kreeg uitstel van betaling en werd overgenomen door Joep van den Nieuwenhuyzen: "Negenendertig mensen waaronder ik moesten eruit. Vrijdags om half twaalf werden we bij de directie geroepen en we konden meteen naar huis."

"Ik had vanwege mijn dienstjaren recht op zes maanden doorbetaling maar Van den Nieuwenhuyzen wilde maar drie maanden betalen. Dankzij een procedure met het arbeidsbureau en het bureau voor rechtshulp heb ik toen toch mijn zes maanden gekregen. Daarna kreeg ik vijf weken WW en werd vervolgens weer terug gevraagd."

Goud geld verdiend

Per 1 april 1986 kon R. de Bruijn weer beginnen. Het ging iets beter in de fabriek. Of wat daarvan over was: "Het hele kantoor omvatte nog slechts zes mensen.² Alles was weg: de hele inkoop, tekenkamer, facturering enz. waren uit Helmond verdwenen. We hadden alleen de directie, een werkplaatschef en drie projectleiders/werkvoorbereiders. Later werd dat weer uitgebreid met mijzelf als werkvoorbereider en een calculator."

"Een van de eerste dingen die Van den Nieuwenhuyzen deed was het afstoten van de tankbouw. Dat heb ik nooit goed begrepen want daar hebben ze goud aan verdiend."

Rinus de Bruijn werd projectleider. In die functie moest hij per project alles doen, van de ontvangst van de order tot en met het opleveren

daarvan. Dat betekent orders in ontvangst nemen en begeleiden, het werk organiseren en de oplevering afhandelen. "Dag en nacht hebben we gewerkt. Vijf mensen was veel te weinig voor dit werk."

Op 1 januari 1987 werd het bedrijf gesplitst in twee bv's: de pompen en de staalbouw. "Al die tijd was de toekomst van het bedrijf onzeker. De mensen wisten niet waar ze aan toe waren en de stemming was allerbelabberst. Iedereen had de sterke indruk dat expres geen werk werd binnengehaald zodat Begemann wel uit Helmond weg zou moeten. Vijftig werknemers telde het bedrijf nog in die jaren."

Het kantoor van staalbouw verhuisde op 14 september 1992 naar Breda en later gingen ook stuk voor stuk de produktiemachines. Daar werkt 'Begemann' nu in dezelfde hal als Backer & Rueb en bij de Machinefabriek Breda, twee van de 130 bv's van Joep van den Nieuwenhuyzen. "Dat verhuizen naar Erp of Stramproy niet kon was mij al snel duidelijk: Stramproy kon niet meer uitbreiden omdat het ook tegen een woonwijk lag, al zeiden ze dat de vergunningen rond waren. En Erp (Munsters HMC - geen familie van de Helmondse Munsters, red.) was te duur."

"Die laatste jaren hadden we bij wijze van spreken meer directeurs dan personeel. In de zes jaar tussen 1986 en 1992 heb ik zeven directeurs boven me gehad.³ Het ene onderzoek na het andere werd op ons los gelaten. De mensen hadden intussen het gevoel dat het bedrijf bewust kapot gemaakt is. Ik weet niet of dat waar is. Maar dat gevoel heerste in ieder geval wel."

Mei 1992 ging de heer De Bruijn vier dagen werken als voorbereiding op zijn vertrek. Op 5 november deed hij voor het laatst de deur achter zich dicht omdat hij met al de opgespaarde snipperdagen tot 1 december in de SUM kon, de Stichting Uittreding Metaal, de VUT voor de staalbouw. "Mijn laatste werk was het bouwen van de aanleg-inrichtingen van de veerdienst Harlingen - Terschelling," zegt Rinus de Bruijn die daarvan nog een mapje kleurenfoto's bezit.

Wrange bijmaak

Het afscheid kreeg voor Rini en zijn collega's nog een wrange bijmaak: "We zouden officieel afscheid nemen op 16 december in café De Bascule in Helmond. Daar hoorde ik niks meer van, al had vesti-

gingsdirecteur De Bel nog op 30 november, mijn laatste echte werkdag, gezegd dat 'ergens in december een echt afscheid gevierd zou worden.' Komen we op 16 december bij elkaar in de hal van Begemann pompen, en dan gaat de per september benoemde directeur Morssink een toespraak met lichtbeelden houden over hoe het met Begemann staalbouw verder gaat. Dat duurde van vier uur tot half vijf en dan besluit hij zijn lezing als volgt: "En dan hebben we ook nog vijf mensen die met de SUM gaan, Wiegmans, De Bruijn, Noten, Jan van de Eventuin en Leo Beekmans. Wat die mensen bij Begemann gedaan hebben weet ik niet, maar voor hetgeen ze gedaan hebben: Bedankt!" Dat was ons afscheid, na meer dan veertig jaar dag en nacht voor het bedrijf klaar staan! Een bedrijf dat ze in mijn ogen bewust kapot hebben gemaakt."

Basstraat, 10 januari 1993

NOTEN:

1. De eerste brug over de Maas dateert van 1931, in de jaren vijftig bouwde Begemann een nieuwe.
2. Te weten: Theo Spierings, projectleider; Ted van den Aakster, idem; Jan van den Vorst, werkvoorbereider; Wiel Moonen, werkplaatschef; Wim van der Linden, directeur en Max van Weert, technisch directeur.
3. Te weten: Ten Have (directeur tot de surséance), J. Stapper & B. de Kousenmaeker (interim-directeuren in 1985, later vertrokken naar Simpelveld), Wim van der Linden, M. van Weert, H. Meyer, M. de Bel (laatste directeur Staalbouw), J. Willink (algemeen directeur Staalbouw en Machinefabriek Stramproij tot 1-9-192) en R. Morssink (per 1 september 1992 opvolger Willink als directeur Staalbouw én Backer en Rueb).

JAN VAN DE EVENTUIN: ALTIJD IN HET IJZER GEWERKT

Door Gabriël van Neerven

"In de grote constuctiehal liepen langs de muur aan de kant van de Eikendreef persluchtleidingen en een grote as. Daaraan zaten de drijf-riemen van de machines vast. De vloer was van zand en het werk ma-akte altijd erg veel kabaal." Montageman Jan van de Eventuin haalt herinneringen op aan zijn tijd bij de Helmondse staalfabriek Begemann.

Jan van de Eventuin werd geboren op 10 maart 1936 aan de Wolfstraat in Helmond. Hij was de tweede van zes kinderen, vier jongen en twee meisjes. Net als zijn leeftijdsgenoten ging hij naar school tijdens de Duitse bezetting. "Nu ja, naar school. Daar kwam het maar half van. Zeker na de bevrijding: toen waren alle scholen door de geallieerde militairen in beslag genomen. De soldaten waren bij particulieren ingekwartierd maar de scholen werden gebruikt voor de bevoorrading. Het front lag bij Deurne en later bij Overloon en elke zes weken kwamen de militairen naar Helmond voor een paar dagen rust."

In 1940 of '41 ging Jan naar de fröbelschool "Achter een boerderij vlakbij de Uithoornseweg." Twee jaar later ging hij naar de St. Jozef-school. "We kwamen elke ochtend op de speelplaats bij elkaar en kregen dan ergens les: in een leeg staande winkel, in het kantoortje van woningbouwvereniging de Hoop of in een andere school."

Mede door die onregelmatige schoolcarrière was Jan te laat voor het verplichte toelatingsexamen van de ambachtsschool. "Mijn moeder was in verwachting van broer Willy en in de drukte vergaten ze helemaal dat ik toelatingsexamen moest doen. Ik kon nog wel opgaan voor wever of timmerman. Maar ik wilde geen luie wever worden of een houtworm zijn. Alleen de metaal trok me, al van jongs af aan. Als kind al werkte ik in het ijzer."

IJzer vond ik geweldig

"In mijn jeugd kregen we geen zondagsgeld. Om toch wat centjes te verdienen, werkte ik 's avonds en op vrije dagen bij kachelsmid Toon Seijkens. Daar maakte ik kachelpijpen en kachels schoon, hielp die zware krenge met me naar binnen dragen en verdiende zo een knaak of vijf gulden. IJzer vond ik geweldig."

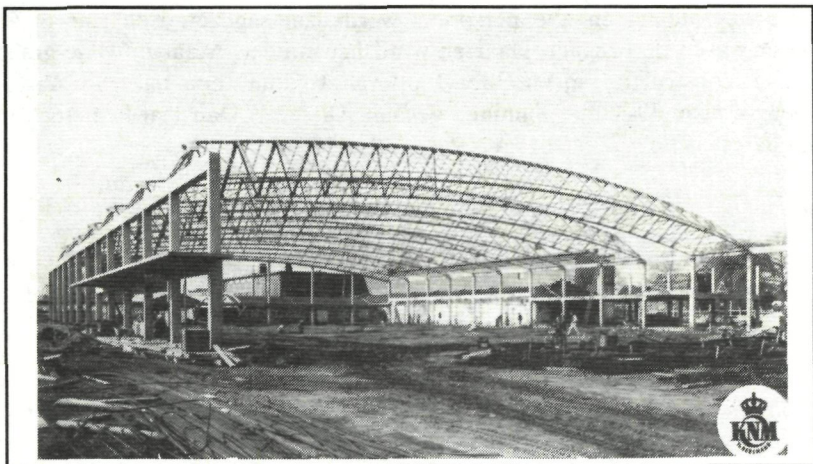
In plaats van de ambachtsschool werd het de zevende klas, het VGLO of voortgezet lager onderwijs: "Tegenover het politiebureau (nu jongerencentrum Roadhouse) in de openbare school. Beneden twee lokalen voor de protestanten en boven meester Vossen en meester Aubry voor ons katholieken. Schriften en boeken hadden we niet, zo vlak na de oorlog. Eigenlijk leerden we daar niets. Maar je was van de straat."

Uiteindelijk kon Jan van de Eventuin een jaar later alsnog naar de ambachtsschool voor de metaalrichting. Daar bleef hij twee jaar. "Veertien dagen heb ik bij de GIM langs het oude zwembad (Kanaaldijk ZW) gewerkt. Daar maakten ze toen al stempels en ik begon als vijler van die stempels. Als gereedschapsmaker ben je driekwart van je leven aan het vijlen. Daar had ik geen zin in dus na twee weken ben ik weer weggegaan. 'Ik schei uit met vijlen,' zei ik thuis. Dat moet voorjaar 1951 geweest zijn."

POMPEN STAALBOUW

N.V. Kon. Ned. Machinefabriek
v/h E. H. BEGEMANN
HELMOND HOLLAND

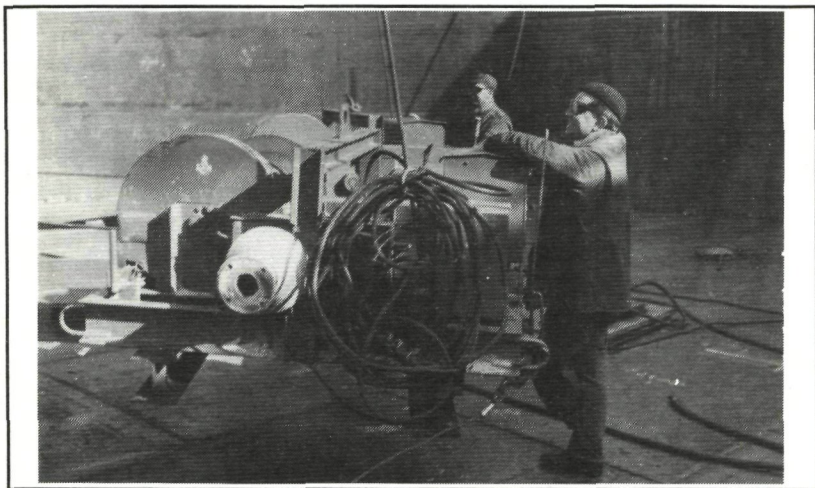
► De EDAH hal in aanbouw, rond 1960. Foto ter beschikking gesteld door J. van der Vorst.

Lapswansen

Het schooljaar duurde in Helmond tot eind juli. In de eerste volle week van augustus was het kermis en dus schoolvakantie. Mensen begonnen altijd na de kermis met werken, dwz. de tweede (volle) week van augustus. "Maar ik had daar geen zin in. Het was mooi weer, de zon scheen en ik ging fietsen. Thuis vertelde ik wel dat ik op zoek naar een baan was geweest. Maar dat was niet waar. Ik had een lange vakantie en zat maar wat thuis en zo veel mogelijk buiten. Uiteindelijk vonden mijn ouders het wel genoeg; de hele dag thuis zitten lapswansen. Vader nam me mee naar Toon Seijkes. Die werkte bij Begemann en mijn vader vroeg hem of hij daar geen baantje voor me had, 'Desnoods voor niks. Maar ik wil hem kwijt.' Per 23 oktober 1951 ben ik zodoende bij Begemann begonnen.

"Ik begon in de machinefabriek, wat later de pompen ging heten. Mijn werk was oude pompen uit elkaar halen en schoonmaken zodat ze daar mee verder konden. In die eerste twee jaar maakte Begemann elf bruggen voor Indonesië via het Marshall-plan. Het was dus druk in de con-

structie-afdeling en alle personeel werd daar ingezet. Een jaar of zo later waren de bruggen klaar en werd het minder. Maar ik wilde graag in de constructie blijven. Met Joop van Egdom (een baas uit Aarle) ben ik naar directeur Tuininga gegaan. Die zei: "Dan laat hem toch in de constructie'."

► H. Strijbosch en J. van de Eventuin op karwei, vóór 1982. Foto schenking J. v.d. Eventuin.

Accoord-systeem

"We werkten in een accoord-systeem. Dat wil zeggen dat je elke week je grondsalaris krijgt en elke drie maanden een extra afrekening voor extra werk. Voor elk klusje stond een bepaalde tijd. Bleef je binnen die tijd dan kreeg je dertig procent extra loon. Voor meer werk kon dat nog hoger oplopen. Die uitkering was dus eigenlijk een soort spaarpotje."

"Ik verdiende toen ongeveer negentien gulden schoon per week. Van elke gulden mocht ik thuis een dubbeltje houden. Ik kreeg elke zondag f 1,90 voor mezelf."

"In de staal werk je altijd met groepjes van minstens twee personen. Het werk is te zwaar om alleen te doen. Als je als jongen bij een goede oude stond die je wat wilde leren, dan had je een streepje voor. De meesten wilden je niets leren. Er waren gemeen patjakkers bij die veel van ons jongens wilde profiteren maar ons niets wilde leren. Als je dan opstandig was of iets zei, gingen ze naar de baas en zeiden 'Met dit snotjong kan ik niks beginnen.' Daar stond je dan als jonge jongen."

"Midden in de hal, tussen de kolommen van de vijf- en de tientonskraan, stond een kantoortje. Daar werd het werk afgestempeld en zat de bedrijfsleider met drie of vier bazen."

"Van een aantal voormannen heb ik wel wat geleerd. Vooral van d'n Dup. Die was min of meer invalide en zei 'Laat dat menneke maar bij mij werken.' Ik werkte me eigen te barsten, ik moest me per slot van rekening waar maken. Aan het einde van die eerste week hadden we veertig procent toeslag, de week daarna nog meer. Daarop zei een van de mannen die me weggestuurd had dat hij mij wel terug wou. Maar dat hoefde van mij niet meer."

Eind van de week

"Met klinken viel goed geld te verdienen. Mijn werk was de nagels heet maken. Dat gebeurde boven een driepoot met een vuurbak op athraciet. De klinknagels werden in een ronde plaat met gaten gehangen en dan boven de kolen witheet gestookt. Van onder blies ik er lucht bij om de temperatuur hoog te houden."

"Daarna pakte je met een tang de bout uit de plaat en gooide die naar de tegenhouder. Die duwt de bout in het gat, houdt daar een tegenstempel tegenaan en aan de andere kant stond de klinker die er een kop op slaat met een (holle) klinkhamer, aangedreven door lucht."

"De aan elkaar te klinken platen zaten altijd onder de menie en de gaten werden met lijnolie gesmeerd. Dat kwam er bij het klinken weer uit gelopen. Kun je nagaan hoe wij er aan het einde van de week uitzagen. Kleding van de zaak deden ze niet aan."

"Tot halverwege de jaren vijftig werd alles geklonken. Daarna begon het lassen. De Wilhelminabrug in Maastricht is de eerste die half geklonken en half gelast is. De bulbijzers⁴ zijn gelast. De brug bestond uit dertien stukken van ongeveer vijf bij 75 meter. Met de bulbijzers zijn die stukken aan elkaar gezet."

Achtergesteld

"Wij in de constructie werden altijd achtergesteld bij de pompen. Dáár stonden ze met de stropdas om aan de draaibank. En als wij binnen kwamen zeiden ze: 'Daar heb je die lui van achter weer'."

Al snel kwam Jan van de Eventuin in de buitendienst. Op locatie door heel Nederland bruggen en vooral tanks in elkaar zetten en afwerken of repareren. "Ons Jo (zijn vrouw) heb ik vijftientig jaar niet gezien. Onze ploeg ging 's maandags weg en kwam zaterdag laat thuis."

"Die tanks hebben we in heel Nederland gezet, van Delfzijl tot Maastricht. In Delfzijl bouwden we de melassetanks. Daarin wordt de rest van bietenpulp (melasse) opgevangen die dan naar de jeneverfabriek gaat. Reparaties gebeurden natuurlijk altijd tijdens de bieten campagne, als ze door moesten werken. Begemann had altijd een goede prijs en kon altijd meteen mensen sturen als het nodig was. Die plukten ze dan wel uit de hal. Dag en nacht waren we aan het werk."

"Veel verzekeringswerk, daarvoor kon je elke prijs vragen die je maar wilde. Begemann heeft daar zoveel geld aan verdiend. Reparaties werden goed betaald. De klant was nog geen koning maar moest bidden en smeken of Begemann alsjeblift snel iets wilde komen repareren. De prijzen waren daarop afgestemd."

Geen twee uur

"Wij hebben daar ook wel van geprofiteerd; ik heb bij Begemann altijd beter verdiend dan in welke fabriek dan ook. Bij hotel Lambert waren wel eens sollicitatie-avonden. Daar ging ik dan heen om te informeren wat ik elders in de metaal kon verdienen. Dat was altijd minder."

"Op die bijeenkomsten daar waren altijd spionnen van de fabriek aanwezig. Want de ochtend daarna duurde het geen twee uur voordat ik bij de baas moest komen die me vroeg wat ik daar te zoeken had. Soms leverde dat een loonsverhoging op, van een paar dubbeltjes."

"Het werk aan de tanks is aan het begin van de jaren tachtig afgesloten. Dat heeft bedrijfsleider Max de Weert gedaan. 'Ik zet geen hoog gekwalificeerd personeel in voor zulk stom werk,' moet hij gezegd hebben. Sluizen, bruggen, gebouwen, poten van booreilanden, dat werd ons werk toen."

"Toen directeur Tuininga weg ging, was dat het begin van het einde. Zijn zoon was ingenieur bij Stork maar die wilde de zaak niet overnemen. Al snel daarna kwam de surséance van betaling."

"Ik weet nog dat we met een groot bruggencomplex in Rijswijk bezig waren. Ik stond op een schuit vijftien meter onder de kade toen de kraandrijver het vierde en laatste brugdeel wilde aanpakken. Halverwege hield hij op. 'Eerst bellen of ik nog centen beur, anders hijs ik niet', vond hij. Rijkswaterstaat stond uiteindelijk garant voor de betaling van het werk."

"Terug op de fabriek was er geen geld om ons te betalen. De baas die met duizend gulden had moeten komen had maar negenhonderd op zak. Een week later zat de ketting op de deur, de petroleumboer had de tanks leeggezogen in plaats van gevuld, de trafo's waren verdwenen. Elke keer als je iets wilde doen was het cash en carry. De enige die onze transporten nog reed was Van Hout hier uit Helmond. Die werd ook door Waterstaat betaald." (Eerder was de grote transporteur Van de Bosch uit Erp, red.)

Geldgangsters

"Tussen Tuininga en Van den Nieuwenhuyzen hebben we heel wat directeuren gehad. Geldgangsters waren het, die het bedrijf leeg plukten. Van den Nieuwenhuyzen kocht Begemann zonder de portemonnaie open te doen, met aandelen van zijn machinefabriek in Stramproy. Hij maakte een naamloze vennootschap die eigenaar was van alles en twee bv's die van de nv moesten huren. Al snel nam hij de naamloze vennootschap mee en liet de twee bv's hier in Helmond. Hij nam de beste mensen uit Stramproy en uit Helmond, en van de ongeveer 350 mensen vloog in 1986 de helft eruit. Dan gingen er tachtig of honderd overalls failliet en hij kon doorgaan."

Niet leuk meer

"Ik heb bij Begemann altijd met erg veel plezier gewerkt. Wij allemaal, dat durf ik gerust te zeggen. Maar de laatste tien jaar was het niet leuk meer; we hadden ook geen tijd meer om te ouwehoeren, het ging de bazen alleen om het geld verdienen. Je kreeg ook geen kans om te

buurten. Dan kwamen ze al snel zeggen: 'Heb je niks beters te doen?' Terwijl er genoeg te bepraten viel."

Het was niet gezellig meer; veel ellebogenwerk. Oude collega's die als de nood aan de man komt heel anders worden. Bang voor hun baantje."

"Ik ben blij dat ik in december 1992 weg ben gegaan en dit niet meer mee hoeft te maken. We wisten altijd eerder uit de krant dan van het bedrijf wat er zou gaan gebeuren. Van den Nieuwenhuyzen is een gladde prater op vergaderingen. Vergaderingen zijn er volop geweest. Maar geen inspraak of niks, ook de ondernemingsraad had niks te vertellen."

Directeuren

"Directeur Bienfait is rond 1953 begraven. Hij woonde op de Juliana-laan en wij hebben hem met het hele personeel begeleid naar de Aarle-Rixtelseweg, tot de boerderij van Van Vlissingen. Daarna is een deel van het personeel met een of twee bussen mee naar Velsen-Westerveld gegaan. Daar stond toen het enige crematorium van Nederland."

"Ten Have had een hobby: die deed niks als oude autootjes opknappen. Onder de luchtbrug moet hij voor tonnen staan gehad hebben."

"Tuininga lustte hem bijzonder graag. Wij zeiden: hij was altijd zat of onderweg. Maar het moet gezegd worden: hij liet ons ook regelmatig meeëten of drinken. Hij heeft ook de gouden tijd meegemaakt: de klant moest op de knieën liggen voor een nieuwe tank of reparatie. Tuininga streefde altijd naar acht procent dividend voor de aandeelhouders. Als het meer dreigde te worden nam ie geen werk mee aan. Dan moesten we maar de hal aanvegen of de krant gaan lezen."

Broekwal, 11 februari 1993

NOOT:

1. Bulbijzer zijn stalen strips om constructies te verstijven. De term komt uit de scheepsbouw, volgens zeggen van Jan van der Vorst.

**JAN VAN DER VORST:
HELMONDER ALTIJD IN VOOR EEN SNELLE GRAP**

Door Gabriël van Neerven

Jan van der Vorst werd op 19 april 1938 geboren in Lieshout. In het kerkdorp Mariahout doorliep hij de lagere school waarna hij in Gemert naar de ambachtsschool ging. Daar had hij de keuze uit de richtingen smid/bankwerker, wever of timmerman. "De hoofdonderwijzer adviseerde Mulo, maar daar had ik geen zin in omdat ik dan mijn hele leven op kantoor moest slijten," vertelt Jan. Achteraf met enige twijfel over die keuze.

"In Gemert gingen we vijf hele dagen naar school. Eigenlijk hadden we 'op woensdagmiddag vrij en moesten we op zaterdagochtend naar school. Maar omdat veel van onze leerlingen van ver weg kwamen (Rips, Erp en verder) duurde onze school van maandag tot vrijdag de hele dag."

Van der Vorsts vader was chauffeur/tuinman bij een arts in Nuenen. Toen Jan in 1953 bij Begemann solliciteerde noteerde de voorman op het formulier: "1 broer smid/bankwerker (bij P. van Thiel in Beek en Donk, red.), 1 broer spoeler in de draadindustrie (eveneens bij Van Thiel in Beek en Donk, red.), 2 zusters dienstbodes en vier kinderen op school." Jan zelf was dus het vijfde kind.

"Na school ging je meteen werken. Ik kon ook bij de schroefboutenfabriek in Donk beginnen, of als onderhoudsmonteur bij Vlisco in helmond. Op weg naar Vlisco kwam ik langs Begemann en dacht 'laat ik het daar ook eens proberen'. De baas van de werkplaats, bijgenaamd de Kale, werd geroepen en noteerde mijn gegevens. Bij Van Thiel kreeg ik 25 cent per uur, en bij Begemann wel dertig. Dat is toch mooi twintig procent meer. Ik kon dus beginnen voor f 13,20 netto per week. Volwassenen kregen toen f 45,- en ik dacht nog 'hoe moet ik ooit zo veel gaan verdienen'."

Jongeren gingen in zijn tijd meteen na het einde van de school op zoek naar werk: het sollicitatieformulier is gedateerd op 22 juli, de oproep voor de medische keuring op 10 augustus en Jan begon op 17 augustus 1953 als bankwerker.

"In het begin blijf je in opleiding. Aan de draaibank moest ik een zaag-beugel en andere werkstukjes maken onder leiding van de Kale. Na een paar maanden kon ik samen met een ervaren man gaan hechten (lassen) of samenbouwen (met klinkbouten aan elkaar maken). Met die klusjes ging je door alle hallen heen, dan hier dan daar, en soms buiten."

"Als beginner moest ik knipkanten weg slijpen om scheuren te voorkomen. Alles werd 3 mm te groot geknipt en dan tot de centreerlijn (de werkelijke maat) weg geslepen."

Lomp administratief werk

Van 1957 tot 1959 ging Jan twee jaar onder militaire dienst. Hij werkte op vliegbasis Volkel bij de brandweer. Daarna nam het bedrijf hem weer terug. Hij werd al snel crasseur of krasseur, in goed Nederlands afschrijver. Dat is de man die een werktekening overbrengt op de werkelijkheid. Hij leest de tekening en tekent op het werkstuk af waar het gesneden moet worden, waar de gaten moeten komen, in welke volgorde het werk gedaan moet worden enz. "De baas ziet dat je een tekening kunt lezen en weet wat in de praktijk mogelijk is en wat fout is in een tekening. Hij zegt dan dat dit mooi werk voor je is. Zo ben ik erin gerold."

Anderhalf jaar werkte Jan van der Vorst ook nog op locatie bij de Staatsmijnen: "De plaats bepalen waar de transportbanden komen, aangeven waar doorgangen in de muren moesten komen voor pijpen en dergelijke. Lomp administratief werk als het ware."

Als schakel tussen de theorie van een constructietekening en de praktijk van het snijden en bouwen kwam Jan heel wat fouten in de tekeningen tegen. "Dat is nog altijd zo. Dat komt, die mensen zitten ergens op een kantoor te tekenen en hebben geen verstand van de uitvoering." Later ging hij als werkvoorbereider zelf het tekenwerk doen."

"Het was altijd gezellig bij Begemann. Vaak gingen we tussen de middag voetballen. Dan hadden we onze boterhammetjes al tussendoor op en zodra de bel ging stormden we naar buiten. En dan de periodes dat

er geen werk was; het gebouw stond dan bijna leeg. Mensen boven de achttien konden op locatie werken maar wij jongeren bleven dan toch in Helmond."

Materiaal belangrijker dan mensen

"Het uurgeld was nog niet dat van de kiloprijs voor ijzer. Met ander woorden: de mensen kostten niets. Het materiaal was belangrijker dan de mensen. Het ijzer deed een gulden per kilo en is altijd op die prijs blijven zitten. "

"Het ijzer voor de tankbouw kwam rechtstreeks van de Hoogovens, op maat besteld. Rijks Waterstaat leverde haar materiaal zelf aan, bang dat ergens winst gemaakt zou worden. Als wij met een net zo goede of betere oplossing kwamen die minder kostte, dan stuurde Rijks Waterstaat een minder-rekening."

"Ik ben elke maandagochtend met plezier naar mijn werk gegaan. En ik denk mijn honderdvijftig collega's in de constructie net zo. In de tijd dat we tien/elf bruggen voor Indonesië moesten maken werden de mensen van de straat gehaald om mee te werken. Dat wil zeggen, voor sjouwen en ander simpel werk.

Contant betalen

"Aan het begin van de jaren zestig begonnen de uurgelden zwaarder te wegen. In 1963 zond de VARA een programma uit over "Hoe te leven voor 85 gulden schoon?" De huizen werden duurder, alles werd duurder en dus moesten de lonen omhoog. Materiaal werd daardoor relatief goedkoper. Ikzelf verdiende in 1962 al f 95 per week schoon, dat zal honderddertig per week bruto zijn geweest." Als crasseur kreeg je het gemiddelde accoordloon van de hele werkplaats. Bankwerkers, lassers en dergelijke kregen bovenop hun accoordloon een premie als ze binnen de vastgesteld tijd bleven."

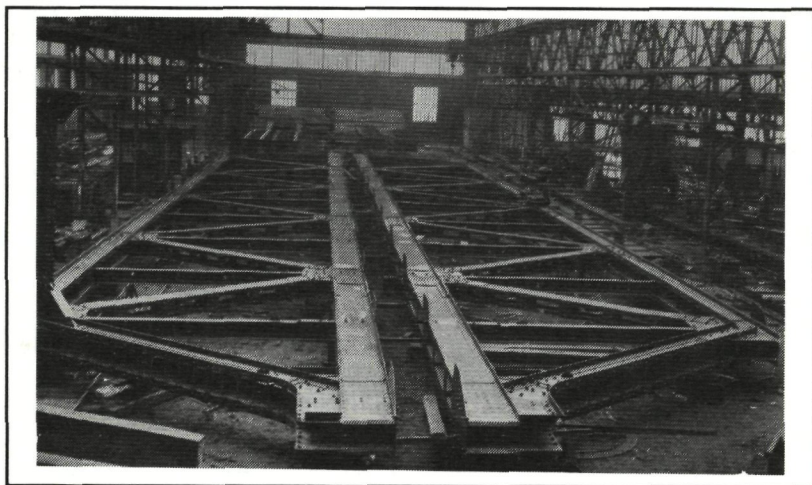
"Tot 1971 werd ons loon per week betaald, in een loonzakje. Ik was een van de eersten bij Begemann die het geld over een bankrekening liet komen. Vooral de stadsbewoners wilden niet aan een rekening. Die wilden hun geld contant in de hand. "

Tijd bekorten

"Vanaf 1974 merkten we dat het slechter ging. In het voorjaar hadden we onze laatste winstuitkering gekregen, na het bekend maken van de jaarcijfers. Die uitkering schommelde meestal rond drie of vier procent."

"Het eerste waar ik aan merkte dat de rijke tijd voorbij was, was dat de calculators de tijd die voor een werk stond probeerden te bekorten. En dat we geen nieuwe machines meer kregen. In mijn hele carrière heb ik maar één keer een nieuw machien gezien, een zetbank met te weinig capaciteit en een wals die naar Breda mee is gegaan, tweedehands gekocht in Zwitserland."

"Ondanks alle zo genaamde reorganisaties is de vaste kern altijd gebleven. Na het vertrek van Tuininga hebben dacht ik vooral in de machinefabriek mensen moeten gaan. De vakmensen en de leidinggevenden bleven."

► Een brug in wording in de (10 tons) constructiehal aan het begin van de jaren '50. Links 't hok', rechts langs de spanten de centrale aandrijfjas met aangesloten apparatuur. Foto schenking J. v.d. Vorst.

"Aan het einde van de jaren zeventig ging het echt slecht: de Staatsmijnen waren dicht dus die waren we kwijt. In plaats daarvan werd de

tankbouw uitgebreid. We begonnen toen met het hydraulisch opvijzelen van de tanks. Dan bouw je van boven naar beneden in plaats van omgekeerd. Dat ging sneller en bespaarde tijd en geld op hijs- en klimwerk."

"Later begonnen we weer in de bruggenbouw, het onderhoud aan de Maas. Telkens zocht de directie nieuw werk, liefst duurder werk in plaats van wat ik maar noem de boerenschuren. Die hallen, net als van de EDAH, zetten we tegen materiaalprijs. Daar zat geen winst op." Tijdens de surséance kon niet meer gewerkt worden, vooral in de montage: kranen en transport kwamen niet zonder contante betaling. In de hal hebben wij gewoon doorgewerkt. In 1985 is toen Van de Nieuwenhuyzen met baar geld binnen gekomen. Hij betaalde het transport en de kranen. Maar hij schopte ook mensen buiten. Van de achttien indirecte werkers op de toen nog negentig mensen hield hij er zes over. Werkvoorbereiders, tekenaars e.d. gingen eruit, ikzelf ook. Daar blijkt maar uit dat hij een bedrijf niet kon leiden. Mij was ontslag aangezegd maar binnen veertien dagen was ik weer aan het werk, net als de anderen. Zonder die zo genaamde indirecten kun je geen bedrijf laten werken. Wat mij betreft waren het allemaal zo genaamde reorganisaties."

Periode van vele directeuren

"Daarna kwamen Van Weert, De Meijer, De Bel, Morssink. De periode van de vele directeuren zeg ik maar. Per september 1992 is een deel naar Breda verhuisd, na het gedoe over Stramproy of Erp. Dat is vlug gegaan. Op vrijdag stonden de dozen klaar en konden we onze spullen daar in doen. Tot maandagmiddag heeft verhuizer Geytenbeek doorgewerkt en wij konden die maandag naar een fabriek die we bij wijze van spreken niet eens wisten te vinden. Vijfenvijftig van ons gingen naar Breda. Voor hetzelfde loon plus f 17,50 bruto uurgeld voor de reiskosten. Dat is tot 1 april gegarandeerd. Daarna komt weer een nieuwe reorganisatie."

"Backer en Rueb, die andere Bredase Begemann-fabriek waar wij naast zitten, maakt drukvaten. Die hebben geen werk, wij volop: een draaibrug in Tilburg, de middensluizen in IJmuiden (allebei onderhoud), een nieuwe brug in Groningen, verbetering van de spoorbrug bij Bugenum. Waar dat toe gaat leiden is de vraag."

"Om nog maar iets over de sfeer bij Begemann in betere tijden te zeggen: wij konden ons gereedschap rustig laten liggen. Niemand zou het meenemen of verplaatsen. We kregen wel eens mensen uit Beek en Donk aan het werk die een hangslot op hun gereedschapskist hadden. Die stonden verbaasd dat bij ons niet gestolen of 'geleend' werd. Stadse mensen zijn misschien wel wat agressiever in hun praten dan wij van een dorp. Maar die hebben ook meer opzij moeten duwen. Ik vind het wel leuk, dat positieve, alerte en niet op hun mondje gevallen van de Helmonders, altijd in voor een snelle grap."

Heesweg Beek en Donk, maart 1993

Surséance Begemann- bedrijven in Breda

(Van een onzer verslaggevers)

BREDA - De rechtbanken in Breda en Den Bosch hebben gistermorgen surséance van betaling verleend aan Begemann Staalbouw en Backer en Rueb ketel- en apparatenbouw in Breda.

Beide bedrijven met in totaal 183 werknemers in dienst zijn onderdeel van de Begemann-bedrijvengroep van Joep van den Nieuwenhuyzen. Het is de eerste maal dat surséance is aangevraagd voor bedrijven van de Begemanngroep. Ongunstige marktontwikkelingen en een zwakke financiële positie van de bedrijven worden door Begemann als hoofdoorzaak aangegeven.

De vakbonden hebben gisteren woedend gereageerd op het besluit van Begemann om voor beide bedrijven in Breda de geldkraan dicht te draaien. Volgens de bonden komt Van den Nieuwenhuyzen afspraken niet na die zijn gemaakt bij de laatste reorganisatie van Backer en Rueb Breda en bij de verhuizing van Begemann Staalbouw van Helmond naar Breda.

**FRANS BREUER - op bezoek bij Tine Verberne - :
"ALLE BEDRIJVEN WAAR IK GEWERKT HEB ZIJN FAILLIET."**

Door Gabriël van Neerven

"Mijn vader was Jacques Verberne. Die had een groothandel in garens, band en kleinvak aan de Raadstraat 4 in Helmond. Mijn moeder was Gerda Verberne-Verhoeven. Zij heeft jaren aan een stuk gewerkt in de hoedjeswinkel van Tony van Dijk in de Veestraat."

Dat zegt Tine Verberne. Zij werd geboren op 21 december 1947 en ging naar de H. Hartschool. Daarna ging ze naar de MMS. Van oktober 1967 tot 1993 werkte zij bij Begemann, het laatste als technisch commercieel medewerkster bij de afdeling pompen.

Een klein half jaar kreeg ze les in het oude ziekenhuis, daarna verhuisde de MMS naar de dependance van het Carolus, wat later het Knippenberg College zou worden. "We begonnen daar met twee HBS-klassen, een MMS klas en een aula," herinnert zij zich de middelbare school. In 1965 ging ze werken, eerst bij de Hatéma als stenotypiste. Vanaf september 1967 werkte ze bij de schooltandartsdienst in Deurne: "Als enige Helmondse tussen drie Deurnese meiden hield ik het daar niet uit." Na twee maanden was ze daar weer weg.

Op naar het arbeidsbureau, waar net op het moment dat zij daar was een telefoontje van Begemann binnen kwam. "Begemann kon op de verkoop een meisje gebruiken om papieren in ordners te doen en dat soort dingen. Ik meteen daarheen en werd meteen aangenomen. Mijn gesprek had ik met de heren Entrop en Gert-Jan van Soest."

Gentlemen's agreement

Bij haar aan tafel zit Frans Breuer, geboren op 13 november 1930 aan Markt 52. Zijn vader was taxateur. Frans ging naar de Canisiusschool, begon aan het seminarie maar koos daarna voor de Handelsschool, een

drie-jarige opleiding in het gebouw van het Carolus Borromeus College. Hij begon zijn carrière als tandtechnicus bij tandarts Wolters, toen ook nog aan de Markt. "Dat was niks voor mij," constateert hij achteraf. Administratie, rekenen en calculeren lag meer op zijn weg. Voor zijn overstap naar Begemann kon hij bij een aantal andere bedrijven ervaring opdoen in dat werk. "Alle zaken waar ik gewerkt heb zijn failliet gegaan," verklaart hij niet zonder leedvermaak zijn overstapjes.

Frans kwam in 1961 bij Begemann. Hij werkte daar tot 1990. "Ik zat bij Everts en Van der Weiden. In Helmond kenden we toen een gentleman agreement dat je geen overstap maakte naar een concurrent. Daarom ben ik in een textielzaak in Eindhoven gaan werken. Van daaruit kwam ik via juffrouw Jansen bij Begemann terecht. Dat was zo bekeken. Het duurde nog geen veertien dagen."

"Juffrouw Jansen was de directiesecretaresse van Tuininga en hoofd personeelszaken. Als juffrouw Jansen zei zus of zo gebeurt het, dan gebeurde dat ook. Solliciteren was een kwestie van een kort gesprekje, en hup je was aangenomen." Dezelfde ervaring heeft Tine Verberne: "Bij Begemann was je snel aangenomen en ontslagen werd je daar niet. Begrijp me goed, tot rond het einde van de jaren zestig dan wel."

Geen aandacht

"Mijn eerste indruk in 1961 was goed," herinnert Frans Breuer zich. "De gebouwen en inventaris werden nog bijgehouden. In het kantoor tenminste. De fabriekshal was al oud maar ook daar werd aandacht aan besteed. Toch is rond die tijd de aftakeling al begonnen. Vanaf het begin van de jaren zestig werd niet veel meer geïnvesteerd."

"De verhouding tussen de machinefabriek en de constructiehal was altijd heel goed. Alleen over het geld werd altijd gekat. Dat werd in de verkoop ook apart gehouden, de ene en de andere kant van de straat. (Het pad vanaf de ingang, tussen beide delen van de fabriek door, red.) Als de winst laag was dan zeiden ze bij de pompen: dat ligt aan de constructie."

"Het bedrijf was op weg naar vijfhonderd personeelsleden toen ik begon. Pas in 1979/80, na Tuininga, is onder Ten Have het bedrijf afgeslankt. Tuininga deed niet aan saneringen. Hij is zelf tot 1979 gebleven juist omdat hij niet wilde dat het mes erin ging. Ook al ging het al jaren slechter. 'Als we verdrinken, dan verdrinken we allemaal', schijnt hij gezegd te hebben."

Achter de glazen deur

"Ik ga Tuininga niet de hemel in prijzen," vult Tine Verberne aan. "Juffrouw Jansen hield hem zo goed mogelijk in het gareel. Aan de andere kant: hij speelde graag voor sinterklaas, met geld van de zaak. Voor de rest zat hij achter de glazen deur en deed zijn werk of liep over de afdelingen om een praatje met de mensen te maken."

"Wij meisjes verdienden tot de jaren zestig minder dan het mannelijk personeel. Tegen het einde van de jaren zeventig gingen daarom heel wat meisjes weg. Daarop zeiden we dat het genoeg was en we kregen er in één keer tweehonderdvijftig of driehonderd gulden per maand bij. Dat was heel wat in die tijd. Juffrouw Jansen vond dat alle twaalf meiden Tuininga moesten gaan bedanken. En die wilde ons natuurlijk allemaal zoenen."

"Desalniettemin vond ik werken in dit mannenbedrijf wel leuk. Daar wordt tenminste niet gepraat over potten en pannen of koken en het huishouden. Wij spraken over belastingen of zelfs aandelen en natuurlijk over de verkoop van onderdelen." "Begemann was een soort familiebedrijf," vult Breuer aan. "Vaak kwamen de kinderen van collega's ook weer bij Begemann werken."

Reorganisaties

"De jaren tachtig begonnen met een ruzie tussen Tuininga en Ten Have. Daarna kwam de eerste reorganisatie. Januari 1985 kwamen De Kousenmaeker en Van Son - door De Kousenmaeker binnengehaald rond maart 1985 - als interim-managers. In april is toen de ruimte aan de Vossenbeemd gehuurd. Omdat de verkoop los moest komen van de productie. Het bedrijf aan de Kanaaldijk was niet representatief genoeg en de band van verkoop en productie vonden de heren te innig."

"Wij hadden het idee dat de Vossenbeemd uitsluitend als handelskantoor moest opereren en dat de fabriek kon verrekken. Voor de verhuizing werden een hoop nieuwe mensen aangenomen en heel wat geld weggesmeten. De Vossenbeemd moest een nieuwe ploeg worden met zo min mogelijk mensen van het oude bedrijf," vertelt F. Breuer.

Goed mis

"Joep van den Nieuwenhuyzen kwam in juni/juli 1985 met een nieuw saneringsplan: de bewindvoerders Kager senior en junior hebben tijdens en via de surséance De Kousenmaeker geloosd. Vanaf toen ging het goed mis. Joep heeft ons uit de surséance gehaald. We hebben hem zelfs binnen gehaald als de bedrijvenredder. Hij zei: 'Als het goed gaat zien ze mij niet meer'. Maar wij hebben hem nooit gezien en het ging bepaald niet goed."

De trubbel begon al eerder, weet Tine: "Op kantoor merkte je heel duidelijk dat de mensen niet meer wilden leveren. Of het nu kopieerpapier of seals waren. 'Eerst de rekening betalen,' zeiden ze. Onder de bewindvoerders Kager moesten we werken met een beperkt budget. Dan kocht je geen buizen meer van de Hoogovens maar van De Greef in Helmond. Wij merkten al snel dat de rekeningen later betaald werden, na zestig in plaats van dertig dagen. Dat is de aanloop naar een faillissement."

"Van den Nieuwenhuyzen begon met een trits ontslagen en schuiven in functies." Breuer ging zich bezig houden met de documentatie die bij orders hoorde. Dat duurde niet erg lang meer: "Ik ben blij dat ik weg ben. Op den duur werd je nergens meer in gemoeid. Als je ouder wordt hebben ze je steeds minder nodig. En ik zat in de lappenmand, dus wat mij betreft was dat oké." In 1990 kon de heer Breuer gebruik maken van de SUM-regeling.

Vreemd volk

Tine Verberne bleef langer werken: "De sfeer was kapot, er liep maar allerlei volk door de gang. Mensen die je niet kende. Zelfs uit Zuid-Afrika hebben ze mensen binnengehaald die dan de hoogste functies kregen."

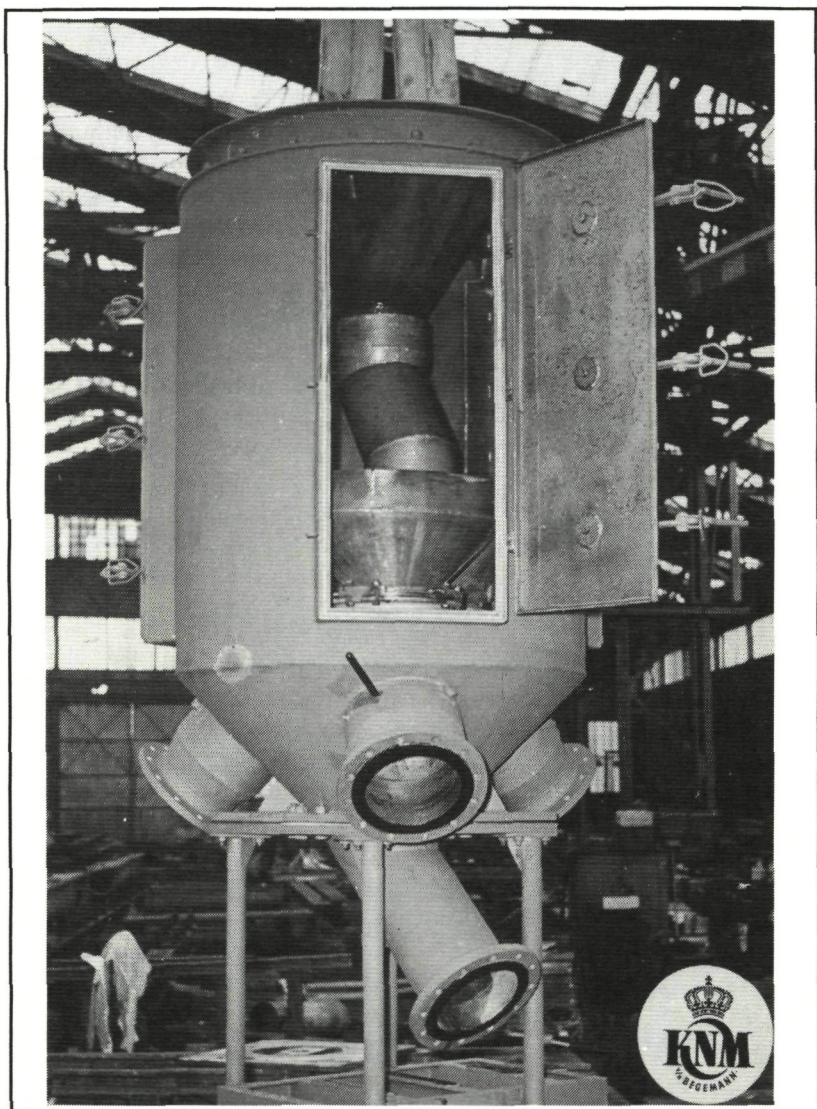
Ten Have kreeg de heer Van der Klis naast zich als technisch directeur: "Dat werkte niet samen en Ten Have vertrok per december 1984, officieel februari 1985. Daarna kwam De Kousenmaeker, voor een half jaar. Van der Klis werd praktisch algemeen directeur Pompen, tot 1991. Max van Weert en Henk Meijer (in jaren zestig begonnen en als technische man, zich opgewerkt na een uitstapje bij Daf en B&G in Budel) werden na de splitsing directeurs Staalbouw. In 1991 werd Kees Huis de laatste directeur van Begemann Pompen. Die is in 1987

als verkoopleider binnen gekomen," weet F. Breuer, "En later directeur geworden."

"De pompen zijn aan Baker Hughes verkocht, een Amerikaans bedrijf dat ook al eigenaar was van GeHo Pompen (Gebroeders Holthuis) in Blerick. Dat is juli 1992 geweest. GeHo en Begemann pompen werden samengevoegd. Daarbij is het bedrijf omgedoopt in Envirotech Pump Systems. Zij verkopen Begemann pompen en GeHo pompen."

Tine Verberne heeft haar langste tijd bij Begemann ook wel gehad. Ten tijde van het gesprek zit zij bij (nu) Envirotech Pump Systems in een ontslagprocedure.

Molenbeek, maart 1993

► Een doseerapparaat. Foto ter beschikking gesteld door J. van der Vorst.

VAN NAGELJONGEN TOT DIRECTEUR

Door Gabriël van Neerven

W. van der Linden werd geboren aan het achterste deel van de Molenstraat, op de plaats waar nu de Deurneseweg loopt. Aan de achterzijde van hun woning lagen toen, nog voor de spoorbaan, de tramrails. "Dat was de kortste weg naar het station van Helmond," vertelt de heer Van der Linden. Zijn burens waren Mennen "de winkel-van-Sinkel waar je voor één cent sep, lektoeten, toverbollen en ander snoepgoed kon kopen." Aan de overzijde was Van Gend en Loos gevestigd, toen nog alleen met paardentractie en vlak daarnaast de bakkerij van Van Gerwen.

Andere bewoners van de oostelijke Molenstraat in de jaren dertig waren Van Riet die werkte in de gieterij van Begemann en Wouters die bij Van Vlissingen werkte. Vader Van der Linden werkte eveneens bij Van Vlissingen, als chef van de 'witte afdeling'. Later verhuisde het gezin naar de Dasstraat en de Van den Dungenstraat. Begin jaren dertig ging de jonge Van der Linden naar de kleuterschool aan de Kluisstraat. Want de Molenstraat hoorde bij de Lambertus-parochie. De lagere school doorliep hij op de St. Josef aan de (toen nog) Tolpoststraat, de huidige Pastoor van Leeuwenstraat.

Op de lagere school in de jaren dertig bestonden A. en B. klassen. De A-klas was voor leerlingen die van de lagere school rechtstreeks (op 14-jarige leeftijd) naar de fabrieken gingen én voor hen die een vakopleiding aan de Ambachtsschool wilden volgen. De B-klassers waren voorbestemd om naar de HBS of MULO te gaan.

Deze vervolg-opleidingen begonnen in april. Om daar toe gelaten te worden moest je minimaal twaalf jaar en zes maanden oud zijn.

"In die tijd begon de discriminatie al. De financiële bijdrage voor de middelbare school was voor veel ouders een té groot offer. De Ambachtsschool was daarom voor velen een voor de hand liggend alterna-

tief, los van de aanleg van het kind. Na een twee-jarige Ambachtsschool had je tenminste een vak geleerd. En als je gunstig jarig was kostte het slechts twee maanden ten opzichte van hen die niet naar een vervolgopleiding gingen en dus tot hun veertiende naar de lagere school moesten."

Eruit pikken

W. van der Linden volgde van 1939 tot 1941 de opleiding tot fijnbankwerker aan de Ambachtsschool onder directeur Van de Kimmenade. "De bedrijfsleiders van Begemann kwamen regelmatig met de docenten op school praten om de beste leerlingen eruit te pikken. Dat was niet erg, de oorlog was net begonnen en het was moeilijk om aan een baan te komen."

"Ik had pech: het was een ongeschreven wet dat de kinderen van mensen die al bij Begemann werkten voorrang kregen. Mijn vader werkte aan de overkant van het kanaal en daarom begon ik in de constructie. Het vuilste, grofste werk dat er was. Ik begon met nagels opgooien."

Begemann deed veel aan opleiding in huis: "Poppe Elser was toen bedrijfsleider, belast met opleidingen. Ik moest van hem een stukje ijzer vierkant, achthoekig en rond hakken met de bijtel. Hij wilde dat eens voordoen en sloeg meteen op zijn jatten. Toch was het een vakman, net als bij voorbeeld Harry de Koelder. Die had een heel mooie slag met de hamer, vanuit de pols."

"Je leerde het vak op de vloer, temidden van de 'ambachtslieden' waar je met ontzag naar keek en luisterde. Aan elke discipline werd verplicht een aantal uren besteed volgens het Bemetel-programma, de voorloper van de huidige SOM-opleiding. Van meet af aan werd je ingeschakeld in het werkproces waarbij de plus- en minpunten van de leerling vanzelf naar voren kwamen."

Opwerken

Van der Linden werkte zichzelf van nageljongen via constructie-bankwerker op tot crasseur. Bij Cezoma aan de Kanaaldijk, naast de fa. Noten op de plaats waar nu Obragas is, was hij in 1946 korte tijd machine-tekenaar. Na militaire dienst (november 1946 - begin 1950) werd

hij werkvoorbereider bij Cezoma in Uden om in 1951 weer bij Begemann te beginnen.

Na enige jaren ervaring op de tekenkamer te hebben opgedaan werd hij in 1953 voor enkele weken naar de Staatsmijnen te Geleen uitgezonden om een klus te klaren bij SBB, het Stikstof- BindingsBedrijf. De ene klus volgde op de andere in Geleen en Stein en uiteindelijk bleef hij zeventien jaar in het Limburgse 'op de meest vooruitgeschoven zuidelijke post van Begemann' als project-manager.

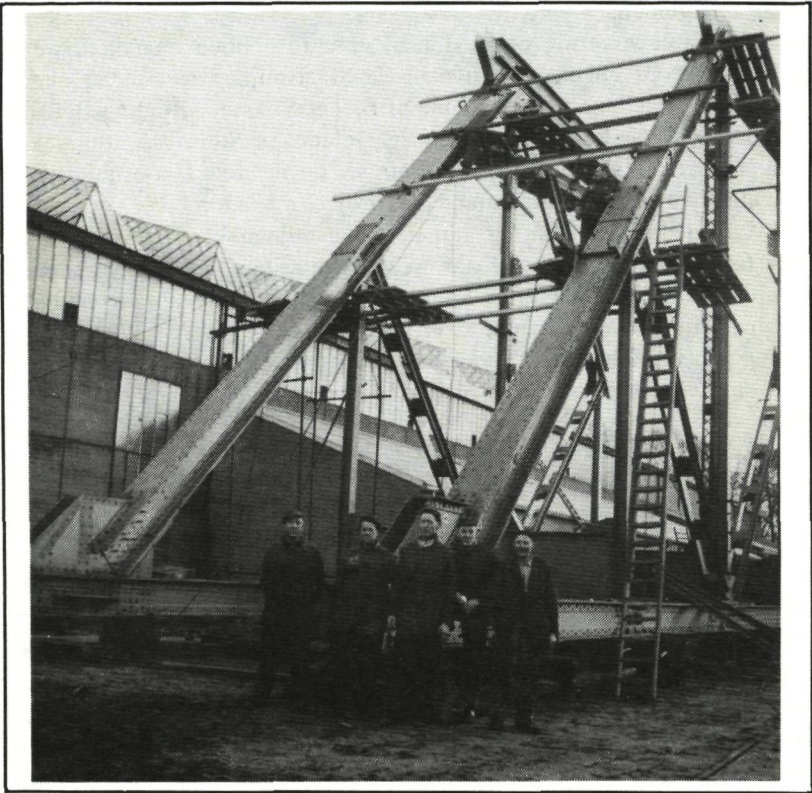
Gedwongen door de sluiting van de Staatsmijnen keerde hij in 1970 weer terug naar Helmond. Daar werd hij assistent hoofd constructiewerkplaats en twee jaar later hoofd constructiewerkplaats en adjunct-directeur. In 1974 werd inmiddels ingenieur (cum laude) W. van der Linden procuratiehouder en vier jaar later (samen met twee anderen⁵) directeur van Staalbouw, de nieuwe naam voor de constructiewerkplaats.

Moeilijke jaren

"De periode na 1975 waren moeilijke jaren voor Begemann. Via bedrijfsafslankingen in een neergaande conjunctuur ontkwam Begemann niet aan de algehele malaise. Een interim-directie en een reeks reorganisaties bleken niet het juiste resultaat op te leveren en een surséance van betaling werd onvermijdelijk."

Ondanks dat kreeg hij in 1985 de verkoop in zijn portefeuille. In 1986 maakte hij gebruik van de SUM, de vervroegde uittreding voor metaalwerkers. Naast zijn beroepsmatige werkzaamheden was hij lange tijd werkzaam als bedrijfstaking-adviseur.

W. van der Linden noemt zichzelf "de man die Joep (van den Nieuwenhuyzen) mee erin gehaald heeft." In zijn visie zijn de problemen in de moderne industrie in belangrijke mate ontstaan doordat de afstand van directie naar productie steeds groter werd. Directeuren met gedegen productkennis werden opgevolgd door managers met een heel andere invalshoek. Hierachter volgt directeur Van der Lindens persoonlijke visie op het vertrek van Begemann.

► *Werknemers poseren voor hun brug. Foto ter beschikking gesteld door J. v.d. Vorst.*

BEGEMANN HELMOND VERLAAT HELMOND

Door W. van der Linden

Sinds jaar en dag staat Helmond bekend als een van de textielsteden van ons land. Te weinig is benadrukt dat van oudsher naast textiel de staal een economische pijler van Helmond en omgeving vormde. Bedrijven als Van Thiel, Everts en Van der Weijden, Van Dongen, Begemannn en vele anderen hebben mede het gezicht en de ontwikkeling van de stad bepaald.

Door de sociaal-economische en maatschappelijke ontwikkelingen is een groot aantal van deze bedrijven verdwenen of naar elders getogen. Mens en maatschappij zijn voortdurend in ontwikkeling; normen en waarden veranderen; regels en wetten met een regulerend karakter worden bijna als vanzelfsprekend min of meer vrijelijk geïnterpreteerd. Ook in technisch opzicht is de wereld voortdurend in beweging. Het ambachtelijke waar het allemaal mee begonnen is, maakte plaats voor high-tech. Opleiding en scholing zijn geweldig verbeterd. Ook het verwachtingspatroon van de moderne jeugd is daarop afgestemd. De mondigde mens weet wat hij kan en wil. Dat hierdoor spanningen ontstaan is onvermijdelijk.

Vertrouwen

De zekerheid die een bedrijf van oudsher aan haar medewerkers en hun gezinsleden bood kwam in de veranderende maatschappij onder druk te staan. De zekerheid werk te hebben en te houden zodra je een vaste aanstelling had, bleek gaandeweg te verdwijnen. Het vertrouwen in 'd'n directeur' verloor daarmee aan kracht en waarde. Daarmee verdween de maatschappelijke zekerheid van velen. Positief is dat binnen deze ontwikkeling de mensen zelf meer eigenwaarde krijgen.

Geheel nieuwe aspecten en inzichten deden hun invloed op het functioneren van een bedrijf gelden. Technische ontwikkelingen, milieu eisen, Arbo-wet, CAO-bepalingen etc. hebben invloed op de gang van zaken bij het produceren van producten en dus op de prijsstelling. Dit alles gevoegd bij de economische en politieke regelgeving in ons land, de Europese gemeenschap en de wereldmarkt geeft een beeld van hoe gecompliceerd de tegenwoordige bedrijfsvoering is.

De sociale, economische en maatschappelijke veranderingen in onze maatschappij eisen een andere aanpak, vragen om anders geschoolde mensen en leggen een bedrijf andere eisen en voorwaarden op. Dat geldt speciaal voor een productiebedrijf. Dit roept om een adequate aanpak en een ongekennde alertheid van de leiding om tijdig signalen van buitenaf op te vangen, die op hun waarde te beoordelen en haar medewerkers ervan te overtuigen daarop in te spelen. Meestal nog in onzekerheid of de politiek en het benodigde geld daarop nog invloed zullen hebben.

Naarmate een bedrijf meer eenmalige producten (bruggenbouw e.d.) maakt, is de invloed van de eerder geschetste factoren groter dan bij serie-productie. Niets kan in voorraad gemaakt worden. Als overheden als potentiële opdrachtgevers niet uitkomen met hun budget wordt uitvoering van een werk uitgesteld of vertraagd. Ongeacht of bij de bedrijven al claims liggen en ongeacht de vraag of elders vervangend werk voorhanden is.

Het zal duidelijk zijn dat bovengenoemde aspecten zekere voor de N.V. Koninklijke Nederlandsche Machinefabriek v/h E. H. Begemann te Helmond van invloed zijn geweest. Maar zeker niet voor Begemann alleen!

Scheve verhouding

Vanaf 1871 heeft Begemann vele ontwikkelingen doorgemaakt. Veel tegenslagen heeft het bedrijf weten te pareren. De problemen van de jaren tachtig waren blijkbaar te machtig. Wellicht was de oorzaak dat de financiële positie en vooral de verhouding van vreemd en eigen vermogen volkomen scheef lag. Noodzakelijke investeringen konden niet tijdig worden uitgevoerd. Ondanks de grote inzet en vakbekwaamheid van het personeel, de hoogwaardige kwaliteit en goede naam van

de producten en een goed gevulde orderportefeuille kwam het voortbestaan van het bedrijf in gevaar. Geldschietters verloren het vertrouwen en dreigden de geldkraan dicht te draaien, zodat een surséance en of overname als laatste redding moest worden overwogen.

Bedrijvendokter

Gelukkig kwam toen de heer J.A.J. van den Nieuwenhuijzen in beeld. Hij stond nog aan het begin van zijn huidige imperium en moest het predikaat 'bedrijvendokter' nog verdienen. Hij zag, luisterde, overwoog en stelde zijn bedrijfsdiagnose. Kort en goed zag hij mogelijkheden, maar chirurgische ingrepen waren absoluut noodzakelijk.

Na de overname van Begemann door Van den Nieuwenhuijzen bleek alras dat de markt bezaaid was met bedrijven als Begemann waar overname gewenst en of noodzakelijk was. Benaderd door curatoren, bankdirecties, overheidsinstellingen en vakbonden kwam het kopen van bedrijven op gang, waardoor de heer J. van den Nieuwenhuijzen de naam bedrijvendokter verwierf. Waarbij menig bedrijf binnen de Bege-
mann Groep goed garen spon!

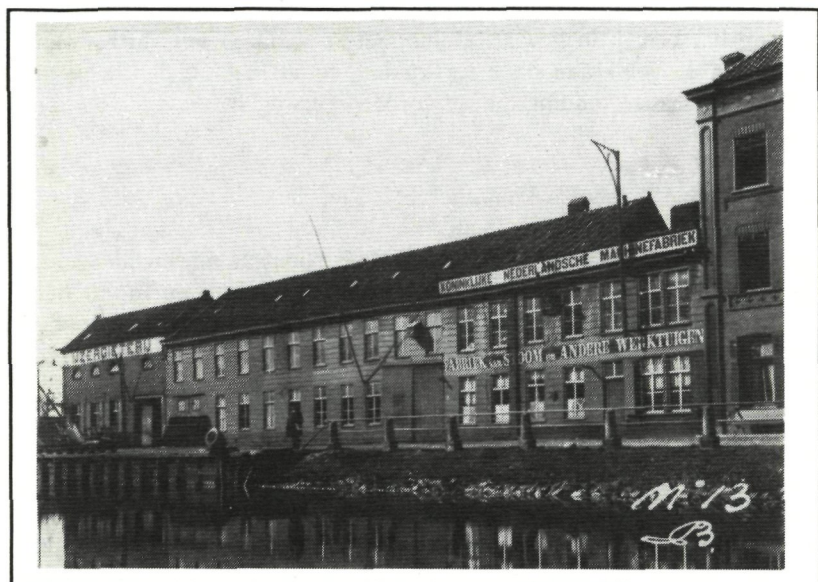
Hoe men het ook wendt of keert, aan het initiatief van de heer Van den Nieuwenhuijzen hebben velen in Nederland en daarbuiten het behoud van hun werk te danken. Wat daar ook tegenin kan of wil worden gebracht, de werkgelegenheid is bij zijn initiatieven gebaat, hoe betreurenswaardig dat ook is voor hen die buiten de prijzen vielen.

In het hele spel van gebeuren en gebeurtenissen was een door de overheid opgelegde milieu-wetgeving bepalend voor het besluit Helmond definitief te verlaten. Jammer maar waar. Na het begin in 1871 was het in 1993 voorbij, alle offers van de mensen ten spijt.

Bernouillistraat, april 1993.

NOTEN:

1. Te weten A. van Gorp, directeur machinefabriek; W. van der Linden, staalbouw en mw. H.B.Th. Jansen, algemene zaken.

► De fabriek rond 1910. De gevel links en rechts van de poort is in twee fasen gebouwd.

HELMONDSE ADEL

Zoals alle Helmonders hadden ook de mensen die bij Begemann gewerkt hebben bijnamen. Uit de herinneringen van de mensen die we gesproken hebben, is de volgende lijst samengesteld. Speciale dank gaat daarbij uit naar Jan van de Eventuin en Jan van der Vorst. In de onderstaande lijst eerst de doopnaam en rechts de bijnamen. De lijst is niet compleet en ook voor de spelling zijn we afhankelijk van herinneringen die vaak vele jaren terug gaan. Deze mensen hebben ook in verschillende perioden bij Begemann gewerkt. Tussen haakjes een eventuele verklaring of toelichting.

Jan van Aarle	de Koi (kooi)
Karel van Aarle	de Pad (als kikker, vanwege uiterlijk)
Jan v.d. Berg	't Pèrd (omdat hij voerman was bij Noten)
Sjaak van Bommel	't Knipperlicht/bol (knipperend oog)
Frank van Bree	de Sis
Corke van Bussel	de Neus
Janus Dankers	Klembłór (klemblaar)
? van Dijk	de Siep
Jan (van) Do(o)r malen	de Koei
Jan Duimeling	de Piel (familie-bijnaam)
Joop van Egdom	de Kale
Hein v.d. Elst	d'n Blauwe
Jan v.d. Eventuin	de Kwèk/Schrewert (zéér harde prater)
? Faber	de Klopgeest
Leo Fransen	de Stuut
Toon van Geelkerken	de Sing (Chinees uiterlijk)
Bertje v.d. Heijden	de Kiezel (familie-bijnaam Beelsstraat)
Sjaak Heywegen	moeder Anna (naar de vroedvrouw)
Frans van Hout	de Froep
Piet Ignatius	d'n Dikke
Jan v.d. Kruijs	de Skeet

Jan Kuipers

Johan Kuipers

Wim v.d. Laar

Harrie van Lieshout

Noud v.d. Linden

Willie v.d. Linden

Corke Minten

Jan v.d. Putten

Mies v.d. Putten

Graad Sek

Hendrik Sek

P.? van Veghel

Harrie Versteeg

Graad Vlemming(s)

Theo v. der Vorst

Albert Vriens

Frans Vriens

Tinus van Wanroy

Betje van Wetten

(Lam)Bert? Wiegmans

Jan Zwanenberg

de Poel(familie-bijnaam)

Een andere versie: J. Kuipers was 'een liefhebber van de vrouwtjes' die op een dag een koffer voor een dame naar het station droeg. Toen ze hem als dank een hand gaf zei hij: 'Mevrouw, wat hebt u zachte poel'. Zijn bijnaam was geboren.

d'n Dwaas

't Kneent

de Koelder (vanwege zijn werk?)

Stijve Noud

d'n Duitser

Tjummeske

v.d. Zakke familie

v.d. Piele familie

't Owèr(opgezet oor)

de Kop(grote mond)

de Løb(van lopen, slome, löbbes = sul)

't Pauske

de Mus, Sjaar

d'n Blèke/Blijke (bleek)

de Kroets(kroes?)

't Huiske (= wc - hij rook uit zijn mond)

Tinus Plotseling

Lambiek

d'n Toet(punthoofd)

de Nek(lange nek)

